

O hříchu marnotratnosti

– Tak ten náš generál, referuje návštěva, sotva dosedne na židli, opravdu zaved píchačky.

Už pár let to nejsou moje, ale pouze jejich problémy a většina zpráv a klípků z bývalého pracoviště mi sotvaco říká. Nevím, proč právě tato zanedbatelná maličkost mě nutí ke vzpomínkám a přemýšlení.

Tak ten náš generální ředitel konečně dosáhl blaženosti. Někde za vchodem visí píchací hodiny, a každý cestou do práce a z práce, na pochůzku nebo z ní tam vkládá svou osobní kartu. Přemýšlím, kdo ty záznamy bude kontrolovat, a vychází mi, že asi přijmou novou sílu. Pokoj s nimi!

To není chvilkový vrtoch nebo nátlak z ministerstva, ale ztělesnění jedné ředitelské filozofie, možná samostatný výklad ekonomické kategorie vstupů a výstupů. Sám jsem byl svědkem, jak se našemu průmyslovému kapitánovi rozsvítily oči vidinou spořádaného ředitelství: Šetřit, šetřit je, soudruzi, hlavní úkol dneška. Pro nás to především znamená šetřit nejcennějším, co máme, pracovní dobou. Plně jí využívat! Jeho prostá duše tehdy možná viděla počátek kýženého obratu, po němž budeme ještě výkonnější, ještě skvělejší. . .

Pamatuji také na chvíli, kdy na mne v té budově poprvé padl děs. Vyřizoval jsem něco v místnosti, o níž se s jinými funkcionáři dělil referent výkonových norem. V zorném poli jsem měl jeho tvář, bezútěšnou, civící do zdi nekonečně prázdňou nudou. Časem dostal tento hodný, každému zbytečný brach pomocníka a povýšil na vedoucího útvaru výkonových norem. Jsou tedy dva a pracovní doby využívají pod strážným zvonkem píchacích hodin.

Za těmi hodinami nekypí žádná výroba, Ani řízení výroby, jen řízení těch, kteří výrobu řídí a nás vždy pokládali za své parazity. Nikdo tam nesedí jako přišitý. Služební cesty a nutné, méně nutné i docela zbytečné pochůzky byly a budou, jen počátek a konec se teď přesně registruje. Abychom šetřili to nejcennější, co máme.

Opravdu je tak pitomý? Cožpak neví, že pracovní doba jeho ředitelských podřízených je nepatrnou hodnotou ve srovnání s vysokou výrobní spotřebou a s plýtváním hotovou produkcí? Že pokud by měli být opravdu užiteční, museli by se zaměřit na všechny ty drahé, stále se opakující nešvary? A také občas zařvat směrem nahoru, ať výrobě neházejí klacky pod nohy. To by asi dlouho ředitelem nezůstal. Je bezpečnější věnovat se píchání.

PROČ SE PLÝTVÁ

Rok co rok vytváříme výrobní plány. Nejdřív se ředitelství handrkuje na ministerstvu, pak se s ředitelstvím handrkují podniky. Centrum chce hodně za málo, podnik chce dát co nejméně a získat co nejvíc.

Kdyby v té chvíli někdo z podniku vyslovil názor, že vlastně za stejné peníze mohou udělat víc, nebo že plán splní s menším množstvím materiálu a jiných prostředků, všichni by ho považovali za blázna. Takového případu nenormálnosti snad není pamětníka.

Když jsou karty rozdané, plnění plánu spočívá na středních řídicích pracovnících. Jejich pravomoc je spíš malá než velká. Na špinavá okna v dílnách mohou po celé týdny poukazovat, ale nemohou třeba partu uklížeček pozvat na mimořádnou a placenou směnu. Na druhé straně disponují miliónovými hodnotami. Protože jejich užití bylo plánováno, nemusí si klást otázku, zda jsou nezbytné či nadsazené.

Tito řídicí pracovníci rozmařilost nepěstují, avšak nemají důvod, aby na stokorunu z veřejných prostředků pohlíželi stejně jako na korunu z vlastní kapsy. Nic je nevede k úsporám, naopak, úspory by se mohly obrátit proti nim. Letos ušetříš, třeba jen proto, že podmínky jsou mimořádně příznivé, a napřesrok dostaneš o to méně. Podnik se má ke společnosti jako dělník k zaměstnavateli: stále musí předstírat, že uložené úkoly plní s krajním vypětím sil, a to i tehdy, když obě strany vědí své.

Dodavatel, který investorovi fakturuje méně než bylo sjednáno, je nepřítel. Investor se konec konců hodnotí podle toho, kolik «proinvestoval», takže na společensky účelných změnách nemá zájem. I kdyby se mu podařilo snížení nákladů nadřízenému orgánu vysvětlit, vystaví se nebezpečí, že příště budou přidělené prostředky nižší.

Nejsme hloupí, každý ví, že hlavní příčinou dnešního plýtvání je nezdravý hospodářský systém. Hospodářem je ten, kdo se vejde do plánovaných ukazatelů. Ukazatele stanovil nadřízený orgán, který má vždycky pravdu. To je samozřejmě falešné. Ačkoli plníme plánované ukazatele, pro sebe i pro mezinárodní trh zhotovujeme výrobky s mnohem větší spotřebou surovin, energie a živé práce než je zapotřebí ve vyspělých zemích. Snaha soukromých podniků vyrábět co nejlépe a nejlevněji (nejen v zájmu hanobeného zisku, ale i v prosté snaze udržet se na trhu) není v naší socialistické ekonomice řádně zastoupena. Fráze a zbožná přání ji nenahradí.

Nikdy asi nevymřou iniciativní lidé, kteří umějí a kteří se snaží pracovat modernějším, hospodárnějším způsobem. Náš systém jim však není nakloněn. Ti lidé ruší navyklé způsoby práce, myšlení a řízení, vytvářejí nebezpečí, že napříště bude nutno hospodářské ukazatele plnit s větší dávkou rozumu a odpovědnosti. Někdy svou iniciativu prosadí, ovšem s úsilím, které neodpovídá ani společenskému uznání, ani případné odměně. Zájem společnosti a zájem jednotlivce tento systém spojuje zcela nedostatečně; jak bylo ukázáno, v mnoha situacích oba zájmy staví do přímého protikladu. Víme proto, že nejlépe je dělat jen co je přikázané, a postupovat pouze obvyklými způsoby. To není přežitek starých časů, ale živá zkušenost současníků.

JAK SE PLÝTVÁ

K marnotratnému využívání prostředků nedochází jen špatným hospodařením s vyrobenými hodnotami, například ztrátami na sklizeném obilí nebo přeplňováním vojenských arzenálů, ale především nákladnou výrobou. Přestože jsme jako pracovní síla levní, je stále obtížnější najít výrobek, který odchází do světa za jiné než dumpingové ceny. Na každý bylo spotřebováno příliš mnoho surovin, příliš mnoho paliv a energie, příliš mnoho ruční práce, na každém se přiživila rozsáhlá administrativa.

Toto plýtvání mají do značné míry na svědomí zastaralé výrobní postupy. Nejen technicky překonané nebo fyzicky opotřebené stroje, důsledek i příčina hospodářské zaostalosti, ale vlastní způsob, jak je výrobek zhotovován.

Podniky se novým technologiím brání a žádné výzvy k využívání výsledků vědeckotechnické revoluce je k otevřenosti vůči novotám nepřimějí. Každý ředitel i každý mistr si snadno spočítá, že je výhodnější pokračovat dosavadním, navyklym způsobem, kterým se bezpečně plní plán, bez nových poznatků, bez zásahů do zaběhnuté výroby a bez rizika, které každá novota přináší. Pevným spojencem tohoto konzervativního hlediska je všeobecná, letitá zkušenost, že změny vyžadované či přicházející shora se obvykle obracejí v neprospěch lidí.

Všichni vědí, že hospodaření založené na zastaralých postupech a nákladné výrobě by si nemohl dovolit žádný podnik vystavený zákonům trhu a hospodářské soutěže. Brzy by zkrachoval, ale to se nás, zaplat'pánbůh, netýká. Rozdíl mezi odměnou za vynikající a za průměrné či podprůměrné výsledky je nepatrný, případně krátkodobý, takže nikoho k mimořádnému či dokonce riskantnímu úsilí nepodníti.

Velmi výrazným a zcela všedním projevem plýtvání jsou výrobky špatné jakosti a malé trvanlivosti.

V každém hospodářském systému se vedle kvalitního, spotřebitelskou zkušeností prověřeného a obvykle dražšího zboží vyrábí také krátkodechý, levnější šmejd. Toto přirozené (ale například z hlediska životního prostředí značně sporné) rozdělení prakticky neznáme. Ne všechno, co vyrábíme, je podřadné, ale jen malá část našich výrobků je nadprůměrná. Výzkumné a zkušební ústavy dokládají, že mnoho výrobků, strojů i spotřebního zboží má sotva poloviční trvanlivost výrobků zavedených na světovém trhu.

Od chleba až po spotřební elektroniku, od ručního náradí až po složité stroje, všude nacházíme špatné výrobky, které jsou předčasně spotřebovány a vyřazeny nebo vyžadují opravy, jimiž se stravují další hodnoty. Inovací nabízejících nový kabát, případně určité, často okopírované technické zlepšení není mnoho, ale objevují se. Inovace sledující dlouhodobou provozní spolehlivost téměř neznáme. Monopolistu sotva napadne usilovat o dobré jméno, které by přecházelo z jedné spotřebitelské generace na druhou. Žijeme, vyrábíme a plýtváme ze dne na den.

Víc společenských ztrát než jsme ochotni připustit vzniká snahou podniků plnit plán nejsnadnějším a nejjistějším způsobem. Podniky prosazují určité druhy prací nebo určité výrobky bez ohledu na společenskou účelnost, jen proto, že jim samým nejlépe vyhovují.

V cenových kalkulacích výrobků a v cenových předpisech, jimiž se mají řídit podniky poskytující služby nebo investiční práce, jsou fakturační položky výhodnější a méně výhodné. Podniky prosazují výrobky a práce ekonomicky vděčnější a takové, které jsou zavedené, a věru nevědí, proč by se měly přizpůsobovat nějaké společenské potřebě.

S vynakládáním prostředků na zbytečné nebo v daném rozsahu neúčelné práce a výrobky se pak setkáváme jak v oblasti výrobní spotřeby, tak ve službách obyvatelstvu. Podniky obvykle znají pirátské manýry svých dodavatelů, ale zřídka se odváží proti nim protestovat. Vědí, že za situace, kdy dodavatel je pán a odběratel prosebník (a jinou situaci pamatují snad už jen důchodci), nemohou příliš vyskakovat. Také občanský spotřebitel je oprávněn a podnikům služeb vydán na milost. Počítá s tím, že bude platit i práce, které nebyly provedeny, a zátěž prací navíc, vykonaných jen v zájmu podniku, považuje za menší zlo.

Zdánlivě se mnohé v té naší socialistické ekonomice srovná. Jeden podnik přišel ke snadnějšímu zisku, druhému trochu pustili žilou a nakonec všechno připadne státu. Jenže – nikdo nenahradí tu zbytečně zmarněnou energii všeho druhu, zbytečně vyplývaný materiál, zbytečně zatěžované životní prostředí.

V rozsáhlé galerii plýtvání postojíme ještě u hospodářských bonzů a osvědčených dezorganizátorů výroby. Jejich ničivá účinnost bývá občas srovnávána s raketami středního doletu.

Strnulý a byrokratický hospodářský systém má své rodiče i své děti. Zaběhnuté podniky, jejichž hladinu zčeří jen vnější a vnitřní nepořádky, mají představitele k obrazu svému. Mumie a sfingy, pohodlné a cynické, s jediným zájmem vlastního prospěchu. Protože prospěch vyplývající z hospodářských výsledků je zajištěný osvědčenými cestami a denní starostí podřízených, jediný živý zájem zaměřují k prospěchu mimořádnému, k prospěchu navíc. Co kde uchvátit, co sežrat. Zde se rodí nejen korupční aféry (na pozadí korupce všední, která už ani není pocíťována jako něco nepřístojného), ale také ředitelský a náměstkovský flanc služebních vozů, nákladně a nevkusně zařízených pracoven, ředitelských apartmá v podnikových rekreačních chatách atd. atd. Pro tuto vrstvu se kupují drahé sportovní potřeby, videorekordéry, luxusní předměty placené z podnikových a odborových fondů a užívané v zastoupení pracujících.

To vše se děje na pozadí stagnující životní úrovně, zmrazených a ve skutečnosti klesajících mezd i přímé nouze postihující statisíce starých lidí a mladých rodin. Můžeme se snad divit, že okázalá nestydatost bonzů u žlabu je provázána lhostejností k plýtvání, nezájmem o přítomnost a perspektivy společnosti?

Pouze v tomto systému, kde přirozené a samočinně působící vztahy nahradila vůle byrokratů, mohou ve značné míře existovat a prosperovat osvědčení dezorganizátoři výroby, vydávající zmatené a ve svých důsledcích nákladné direktivy. Četní řídicí pracovníci nejenže nevydělají sami na sebe, ale zahlazování ztrát, které způsobují, zmarňují hodnoty vytvářené produktivními lidmi. Dnes a denně prodražují výrobu a práci lidí, kteří jsou jim podřízeni, mění v neradostnou, bezúčelnou lopotu.

CO NÁS TO STOJÍ

Škody způsobené plýtváním se dají i nedají vyčíslit. V žádné statistické ročence nelze nalistovat přehlednou tabulku ztrát; dokud setrváváme doma za pecí, mohou nám vlastní výkony připadat úctyhodné.

Teprve když výrobek vstoupí na světový trh, když je vystaven soutěži, se kterou se doma nesetkal, nastává hodina pravdy. Projeví se všechny nedostatky včetně vysoké spotřeby materiálních hodnot potřebných k jeho vzniku. A všechno, co světovou normu této spotřeby přesahuje, co zůstává pozadu za současnou lidskou dovedností, můžeme právem pokládat za promarněné úsilí.

Že nás tato marnotratnost ochuzuje, že odtud především pochází vysvětlení mezinárodních rozdílů v životní úrovni, je samozřejmé. (Můžeme se ovšem porovnávat i se zeměmi, které vždy byly a jsou horší než my). Důsledky plýtvání na životní standard všichni pocítíme. Nejsou to ovšem důsledky ze všech nejhorší. I kdyby nám na Silvestra někdo daroval všechno, co jsme za rok probendili, byli bychom k politování jako chromé kočky, chytající myši toporně a neúčinně.

Hospodaření, nad kterým občas lomíme rukama, trvá už příliš dlouho. Zvykají si ti, kdo se k dnešnímu stavu propracovali cestou neustálého slevování ze zásady dvakrát obrátit každou vydanou korunu. Ti, kdo nepoznali praktické stránky soutěže mezi dovednými a neznalými, čilými a pohodlnými, hospodáři a nehospodáři, mohou dnešní systém, který všechno rozpouští na společnou, nevalnou úroveň, pokládat za normu platnou pro celý život. Až zase někdy vstoupí do svobodné soutěže země, jejichž prvotním znakem nebude příslušnost k tomu či onomu politickému a vojenskému seskupení, rázem klesnou na úroveň chudých a špatně vychovaných příbuzných. Cesta vzhůru, chcete-li, návrat k časům, kdy český řemeslník byl zcela rovnocenný svému rakouskému či německému sousedovi, bude velmi trpká.

I kdyby k této konfrontaci hned tak nedošlo, jiná okolnost nás přinutí srovnat krok s vyspělejšími. Každá tuna železa vyrobená bez objektivní potřeby, každý megawatt elektrárenské kapacity zásobující nadměrnou výrobní spotřebu, každý vlak či nákladní automobil zbytečně převážející suroviny nebo výrobky, každé naše plýtvání vyčerpává omezené zdroje, zvyšuje záplavu špíny kolem nás, poškozují životní prostředí a lidské zdraví. Je naprosto jisté, že dojdeme k mezi, za níž bude nutné všechno dělat šetrněji, a tento obrat nepočká až na generaci, která se snad teprve narodí. Také tato cesta bude velmi trpká pro všechny, kdo snadno přivykli marnotratnosti.

A ještě poznámku: Plýtvání, o kterém byla řeč, není jediné a možná ani největší. Nadto nejsme sami, kdo nehorázně plýtvá. Nikdy v lidských dějinách nebylo vynakládáno tolik prostředků k účelům, které lidem nepřinášejí užitek a přímo ohrožují jejich společnou existenci. Výdaje na zbrojení, toto gigantické plýtvání shora, bylo by mnohem zřejmější a mnohem méně únosné, kdyby se neproplétalo s naším každodenním přehlíživým vztahem k hodnotám. Závody ve zbrojení mohou skončit ze dne na den, dekretem nezbytnosti či rozumu, ale špatné návyky se odstraňují obtížně a vlekle.

JAKO BY KOMUNISTŮ NEBYLO

Kdo zatím souhlasně kýval nad zřejmou a nepřilíš novou pravdou, bude možná dotčený obviněním, že na kolotoči plýtvání jede s sebou a přičinlivě se drží svého řetízku.

Díváme se, pohoršujeme se, a je v tom našem pohlížení a pohoršování i něco zvrhlé radosti. Někdy také nerozumné naděje, že arogantní mocipány zahubí krach jejich vlastního systému. Víra v očištnou úlohu katastrofy patří ke starým omylům, příznačným pro radikální levici; například němečtí komunisté s vydatnou podporou kominterny věřili, že vláda hitlerovského fašismu vyvolá proletářskou revoluci. Ostatně heslo «čím hůř, tím lépe» (pokrytecky zakrývané) je ze zbrojnice politických směrů usilujících o převzetí moci. Jisté je, že hlavním a v našich podmínkách možná jediným důsledkem zhoršených ekonomických poměrů je zhoršení životních podmínek občanů. Nižší reálné mzdy, větší stavy policie, nedostatek léků, sanace přítomnosti na úkor budoucnosti, všechno, co už známe a znají také jiní.

Můžeme (většinou právem) tvrdit, že jsme tento nehospodárný systém nevytvořili a že se na jeho udržování nepodílíme (většinou přehnaná skromnost). Jestli ničím jiným, jsme však vinni mlčením.

Veškeré naše úsilí o nápravu ve věcech plýtvání je amatérské, lokální a neúčinné ve srovnání s možnostmi politického systému, který nad marnotratností rozprostřel svá ochranná křídla. Cesty k nápravě zná, ale odmítá. Systém jako podnik: prospěch společnosti je mu kabátem, kdežto košilí jsou pevné pozice jeho ředitelů a náměstků, kteří nehodlají riskovat podstatnější změny a v neposlední řadě jsou poslušni míst, která je ve funkcích instalovala.

Přesto nemáme jinou možnost než přihlížet a plýtvání přijmout jako vnucenou společenskou normu, nebo mu odporovat. Nedělíme se na vinné a nevinné, ale především na ty, kdo vyčkávají, a na ty, kdo káru vyprošťují z bláta. Volba je ryze osobní a měla by být respektována. Snad s výjimkou případů, kdy se z přihlížení dělá ctnost.

V podstatě asi nejde o nic jiného, než o osobní rozhodnutí, o jakousi vnitřní, beranskou zarytost, která nás donutí odporovat plýtvání, kdykoli se s ním setkáme: Pánové, vaše turecké hospodaření mne už nebaví! Místo sborového, celonárodního nadávání na komunisty chovat se, jako by komunistů nebylo, jako bychom sami byli ti odpovědní. Ostatně, bude-li nás zítřek za pár desítek let posuzovat, těžko zahlédne a bude respektovat onu dělicí čáru, která v našich očích odděluje viníky od mravně bezúhonných.

Věru se nemusíme bát, že propadneme konjunkturalismu, protože k boji proti plýtvání denně vybízí také strana a vláda. Kdo se postaví rozmařilosti, záhy pozná, že opora v oficiálních postojích váží mnohem méně než snaha puncovaných hospodářů setrvávat v bezpečně poznané, navyklé praxi. Pasivního souhlasu dojde ještě tak kritika mířící až docela nahoru, ale označovat pravým jménem praxi v prostředí, které známe nejlépe, kálet do vlastního hnízda, vytvářet dusno v pivním, neodpovědném prostředí je riskantnější než leckterá disidentská činnost.

Každý si může svůj postoj ke zmarňování hodnot vybrat, jen jedno by snad – mezi námi – mělo být povinné. Jestliže někdo v našem okolí prosazuje užitečnou myšlenku, která by nás třeba jen o píd' postrčila z pozice outsiderů na vyšší, řekněme evropskou úroveň, přestaňme být diváky. Skeptický, sociologický pohled na zápas nerovných sil je mnoha důvody omluvitelný, není to však postoj nejčestnější.

Opravdu, zkusme jednou – a nejen v boji proti plýtvání – ignorovat realitu a neslyšet hlasy, které nás nabádají jednat proti poznaným zásadám. Možná, že právě tím zanecháme ve svém okolí zřetelnou stopu směřující k lidštějším poměrům.

ig

JIŘÍ RUML

VE FRONTĚ NA CHLEBA

Říkají mi občas přátelé, jestli nepřeháním s těmi legráckami o našem žití, že by se mi leckteré nemusely vyplatit, ouřady nemívají zrovna moc smyslu pro humor, ale sám život vytváří přece velmi často situace, při nichž smích samovolně přechází v sarkasmus.

Stojím třeba ve frontě na chleba. Ne že by ho bylo pořád málo, to jen soudruzi, když poznali, že nesvedou poroučet větru a dešti, poručí aspoň kalendáři, aby ve čtvrtek byla sobota a v pátek neděle. Způsobili tím kalamitu, na jakou by se nezmohl proškolený sabotér. Nad hlavami se v mrazivém větru chvějí májové třepetalky, z každé výlohy na nás hledí netečně ozdobená čtyřcítka a my čekáme, až přivezou chleba.

«Mají dalaťanky?» ptá se nesměle kdosi hodně vzadu a paní přede mnou pohrdlivě odfrkne: «Co by ty lidi ještě nechtěli!» – «Paní», povídám, protože mi to nedá, «paní, já myslím, že dalaťanek není čtyřicet let po válce zas takový přepych, aby nemohl být běžným zbožím». Podívala se udiveně, jako bych ji právě probudil. Některé věci lidem hned nedojdou.

«Chudák paní Štrougalová», říkám dál, «jestli v takové zimě stojí taky na chleba, všechno musí olítat sama, když ten její vysedává celé dny na hokeji, kde mu všechno servírují až pod nos, ta aby se před těmi svátky uběhala». Pár lidí kolem vyprskne a dost, hlavně aby už přivezli chleba nebo nám vedle v zelenině vyprodají brambory.

«Nejsou lidi», utrousí muž v montérkách, který si patrně odskočil z práce, protože po šichtě by už chleba nedostal. Kam se podívám, všude mraky lidí a všichni na něco čekají, pokud zrovna nekrášlí průčelí domů, dílen a úřadů. Musíme přece důstojně oslavit výročí osvobození. Drahé výročí, transparenty o přednostech socialismu s portréty státníků, kteří se o to zřejmě nejvíc zasloužili, přijdou na takových třicet tisíc, úprava fasád do výše prvního patra podle osvědčené Potěmkinovy metody na statisíce. Nájemníkům rozdali praporky do oken v ceně dvaceti korun, při pěti miliónech domácností to dělá sto miliónů. Neóny a jiné poutače na silnicích, pomníky v parcích a vlajkosláva na ulicích po celé vlasti – to jde do miliard. To všechno musí někdo vyrobit, rozvozit, zabudovat, rozvěsit, vyzdobit. A pak že nejsou lidi! Ne každý odzdola až nahoru je asi na správném místě, ale hlavně že je furt co dělat. Už aby tu byli s tím chlebem nebo ještě někoho urazím.

Asi bych neměl tolik přemýšlet o různých souvislostech, co však má člověk jiného dělat, když stojí nečinně ve frontě. Tuhle jsem četl v Dikobrazu, což je satirický a humoristický týdeník s gumovými ostny, že se už delší dobu projevuje kritický nedostatek vysokonapětového násobiče pro barevný televizor Color 110. Tyto součástky jsou prý velmi poruchové a málokdo ví, píše Dikobraz, že je pro nás vyrábějí Bulhaři, kteří ovšem do nich používají naše diody z Tesly Piešťany. A pokud jim Piešťany nedodají dost diod, Bulharsko nám nepošle dost násobičů. To je jako malá násobilka a říká se tomu mezinárodní dělba práce. Mám obavy, že kdyby Bulhaři zůstali u svých rajčat, odebírali by asi od nás tyčky, z Polska špagátky a z NDR fólie. Pak by bylo dost rajčat pro všechny země Rady vzájemné hospodářské pomoci a plantáže by mohli hlídat kubánští polní četníci, když tak rádi nosí flintičky.

Už s tím chlebem přijeli, ale ještě ho musí složit a spočítat. Tak jsem si vzpomněl na jeden staříčkový vtíp. Na východním Slovensku bělovlasý děda plácá hliněné cihly zvané vepřovice a zvědavý turista ho takto osloví: «Tak co, dědo, budete stavět?» – «I kdeže», odvěti děda, «ty cihly dělám pro Maďary». – «A co za ně?» ptá se zvědavce. – «Coby, bagouny dovezem». – «Tak budete mít dost vepřového, že?» – «Ale ne, ošípané vozíme přece do Polska a berem od nich hydinu». – «I taková husička je dobrá», míní turista a děda jen uplivne: «Husy vyvážíme do NDR a odtud dostanem zas elektroniku». – «To je užitečná výměna, republika právě tohle nejvíc potřebuje», říká uvědomělý poutník. – «Nojo, potřebuje, ale my ji posíláme dál do Svazu, rakety se bez ní neobejdou». – «Taky pravda, ale co za to?» – «Inu, vážený pane», dodá s potutelným úsměvem děda, «přece hlínu na ty cihly!» Prostě hlína za všechny prachy.

Fronta se hnula, už to nebude dlouho trvat, snad se na mě dostane, když tak dlouho čekám, ale s tou hlínou to zas tak veliká legrace není. Nedávno psali v Mladé frontě, že do jižních Čech se dováží ve vagonech hlína pro zahrádkáře až z Kadaně, to je po železnici dobrých tři sta kilometrů, protože však tamní půdu nutno promísit s rašelinou, které se těží nejvíc právě v jižních Čechách, vozi ji odtud až do té Kadaně. Normální člověk neuvěří, jak jsou tyhle věci v socialismu složité, ale aspoň budou vagóny pořádně vytižené.

Tak jsem konečně na řadě. Chleba pěkně voní a je teplý, až příjemně páli do prokřehkých dlaní. V chladném předmájovém dni snad jediný opravdu hřejivý pocit. Ani v míru se bez fronty neobejdeš. Ne paní, dala-mánky nepřivezli. Nejsou lidi.

1. května 1985

(Otištěno bez vědomí autora.)

Ke 40. výročí skončení druhé světové války

Dokument Charty 77 č. 9/85

Před čtyřiceti lety skončila nejkrvavější válka světových dějin. Lidé, kteří nasadili své životy v boji proti nacismu, věřili, že jeho porážkou bude Evropa osvobozena od cynického pošlapávání občanských a lidských práv. Národy si od míru slibovaly obnovení suverenity, uskutečnění ideálu svobody, demokracie a spravedlnosti.

Oficiální oslavy osvobození Československa se odbývají především vypočítáváním, čeho se za čtyřicet let dosáhlo. My bychom ale trochu strážlivěji chtěli obrátit pozornost k některým problémům, které naléhavě pocítuje valná většina našich občanů.

Pravda je, že se za posledních čtyřicet let pronikavě změnila struktura československé společnosti, postavilo se dost nových podniků a zařízení, vybudovala se nová města, vyrovnal se styl života městských a venkovských lidí, zemědělství vyrábí produktivněji, vzdělání i léčebná péče jsou hrazeny ze společných fondů, je postaráno o lidi staré, nemocné i o matky s malými dětmi, byla vymýcena nejhorší bída. To vše je výsledkem práce lidí, kteří se poctivě snažili a snaží přispět k rozvoji společnosti přes všechny překážky, s kterými se setkávají.

Takto formulována by však nebyla pravda celá. Podobných, a i daleko lepších výsledků dosáhly i jiné evropské země, a nadto každý z oněch vyjmenovaných v sobě obsahuje řadu problémů, které ho znehodnocují. A co zejména musíme připomenout – to tohoto vývoje zasáhlo několik vln násilí a pronásledování, kdy byly z veřejného působení vyřazeny celé společenské skupiny a celé generace vzdělanců, kdy mnozí na mocenské

boje doplatili životy nebo mnohaletým žalářováním či ztrátou existence, a kdy dost našich občanů uprchlo před perzekucí do ciziny. Když nyní po čtyřiceti letech vážíme, čeho jsme ve srovnání s dobou první republiky nebo se současnými evropskými zeměmi pod heslem socialistických ideálů dosáhli, a co za to naše společnost v násilných zásazích zaplatila, musíme říci, že dnešní výsledky ony minulé krutosti nejen neospravedlňují, ale že naopak vliv neodčiněných krutostí doposud neblaze zasahuje do celého našeho života.

Když se rozhledneme po našich zemích, rozpoznáváme na každém kroku, v každé oblasti veřejného působení nejrůznější krizové jevy a deformace, které nám velice ztěžují život. S vděčností přijímáme skutečnost, že posledních čtyřicet let žila Evropa v míru, současně ale musíme konstatovat, že právě v těchto mírových letech lidé u nás ztráceli a dosud ztrácejí povědomí, že místo, kde se narodili, kde pracují, vychovávají děti a kde se od nich vyžadují povinnosti, je jejich nezcizitelným domovem. Domov znamená bezpečí, prosperitu, jistotu a vřelost vztahů, tedy pocity, které se z naší společnosti stále více vytrácejí. Pocit bezpečí ochromují rakety, které se proti vůli většiny obyvatel objevují na našem území. Hospodářské prosperitě brání nesmyslná byrokratická řízení ekonomiky. Jistotu svého postavení nebo budoucnosti svých dětí tu nemá téměř nikdo, snad ani všichni ti, kteří nám vládou. Vřelost vztahů lze nalézt v rodinách nebo v neoficiálních společenstvích, ale z veřejnosti mizí slušnost, lidé jsou na sebe zlí, vládne tu přetvářka a donucování, strach a bezmoc. Nejvýmluvnějším projevem pocitu bezdomoví je nekončící útěk hlavně mladých lidí z republiky.

Dokonce ani oficiální kritika už nezakrývá, že společnost je proniknuta korupcí, uplácením, zneužíváním postavení, nekvalitní prací, šizením, rozkrádáním, lhostejností k půdě, která nás živí, lhostejností ke svěřeným hodnotám a plýtváním jimi, plýtváním i lidskou prací. Úřady se tyto rozsáhlé nešvary snaží odstranit trestními postihy, ony ale z života nemizí, neboť vypořádat se s nimi může jen společnost jako celek, přirozená iniciativa lidí. Ta ale v mechanismech řídicích naší společnost nefunguje, pokud se za ni nevydávají uměle vytvářené papírové «iniciativy», spisované funkcionáři a posílané nadřízeným orgánům jako hlášení. Dobrá vůle, podnikavost a tvořivost nevzniknou a nebudou k dobru nás všech působit, dokud lidé nebudou cítit, že se jim věří, že se s nimi počítá, že mají společenskou důvěru a prostor. K tomu, aby se cítili hospodáři a občané, aby cítili odpovědnost za společenské poměry, by se muselo v Československu změnit společenské klima. Dnešní formálnost, donucování a poručnickování shora důvěru nevnukají.

Změna společenského klimatu neznamená narušení společenského systému, ale mohla by vládnoucí společenský systém zproduktivnit, zregenerovat, zdynamičtit, zpružnit. Lidem by se mohlo volněji žít. Základem společenského klimatu je možnost uplatnění, a přitom právě v kádrových otázkách politika povětšinou sleduje spíše mocenské zájmy vládnoucí vrstvy funkcionářů, nežli skutečné zájmy společnosti. Je prosazenou praxí, že všude, v hospodářství, ve vědě, v kultuře, ve školství, ve zdravotnictví, v zemědělství, na všech vedoucích funkcích mají přednost lidé tzv. angažovaní, tzn. ti, kdo jsou členy komunistické strany nebo svazu mládeže, a to i kdyby ti druzí, ve straně neorganizovaní, byli schopnější a pro funkce způsobilější. Od určité výše pak, až na zanedbatelné výjimky, nemá prostě nečlen strany jakoukoli naději na zařazení do hospodářské, správní nebo jiné funkce. Je také známo, že existuje dvojí výklad trestních postihů, jeden pro funkcionáře, chráněné mocenskou imunitou, a druhý pro tzv. obyčejné lidi. A stejně tak existují dvě míry v odměňování, v platech, v honorářích, dokonce i v přídavicích na zdražování, dvojí je zásobování a zdravotnictví. Ve společnosti se rozšířily a zabydly diskriminace, výsady a nespravedlnosti. To má za následek, že nadutost a nespravedlnost elitářských skupin stoupá a tzv. obyčejní lidé se stahují do soukromí a rezignují na věci obce. Tato společenská situace není jedinou příčinou našich obtíží, ale její řešení by změnilo k dobrému společenské klima.

Navrhujeme proto opatření, která nejsou nikterak převratná, ale která by přispěla ke vzrůstu důvěry i sebedůvěry lidí a prospěla by ozdravení poměrů.

1. Navrhujeme cílevědomě postupovat tak, aby byla zrušena kádrová omezení při přijímání a postupu v zaměstnání a aby byl možný přínos lidí posuzován podle jejich vzdělání, pracovitosti a schopností.

2. Navrhujeme, aby těm, kdo byli v minulých politických čistkách vyřazení z míst a povolání, byla umožněna práce odpovídající jejich schopnostem a vzdělání. Jde většinou o lidi vysoce kvalifikované, schopné a poctivé, které jen mocenské sobectví drží stranou veřejného působení. Nejsme tak bohatí, abychom si mohli dovolit přepych politické msty.

3. V duchu naší ústavy navrhujeme se v zájmu mravního ozdravení a zlepšení zejména výchovy dětí a mládeže nebránit vlivu křesťanských a jiných humanistických idejí, které by čelily odduchovnění naší společnosti, mravní vyprázdňování a zcyničtění. Současně doporučujeme zrušit zákazy zveřejňování dosud jen neoficiálně tvořených literárních a jiných uměleckých a vědeckých děl, která spolu s hodnotnými díly oficiálními tvoří jedinou národní kulturu. Dále navrhujeme rozšířením ediční činnosti a lepším vybavením knihoven a zpřístupněním jejich sbírek umožnit všem poznávat celé duchovní dědictví kultury světové.

4. Navrhujeme, aby byla nad výkonem moci zaručena veřejná kontrola, a to zejména obnovováním působení veřejného mínění.

5. A jako projev lidskosti navrhujeme, aby byla ke 40. výročí ukončení války vyhlášena všeobecná amnestie.

V Praze dne 26. dubna 1985

Jiří Dienstbier, Eva Kantůrková, Petruška Šustrová
mluvčí Charty 77

Zasláno dr. Gustávu Husákovi, prezidentu ČSSR,
a dr. Lubomíru Štrougalovi, předsedovi vlády ČSSR.

CHARTA 77 VZPOMÍNÁ OBĚTÍ VÁLKY

Mluvčí Charty 77 JIŘÍ DIENSTBIER, EVA KANTŮRKOVÁ a PETRUŠKA ŠUSTROVÁ uctili 7. května 1985 památku československých, sovětských a amerických vojáků, kteří bojovali za svobodu Československa. Položili květiny k památníkům amerických vojáků ve Lnářích, sovětských vojáků ve Slivici, kde 11. května 1945 skončily na čs. území boje druhé světové války, a u mostu Barikádníků v Praze.

O MINULOSTI

Často říkáme, že u nás dnes žijí prakticky už dvě generace, které nepamatují nic jiného než všelijaký socialismus, stalinský, reformní či reálný. Když o tom pak přemýšlíme, uvědomujeme si, že ta skutečnost má dvě stránky. Na jedné straně chybí těm generacím jakákoli zkušenost s něčím jiným, tak jako kdysi chyběla přinejmenším jedné prvorepublikánské generaci jakákoli zkušenost s Rakouskem. Tenhle nedostatek zkušenosti dává a dával vznikat a trvat všelijakým legendám, třeba o Rakousku jako odpudivé, utlačovatelské a germanizační diktatuře či monarchistické cizovládě. Nebo o první republice jako o zemském ráji na pohled a Eduardu Benešovi (například) jako jeho hrobaři. Proti takovým legendám se nasazují protilátky, o Rakousku jako zemském ráji na pohled a Eduardu Benešovi (například) jako jeho hrobaři, či o první republice jako odpudivé, utlačovatelské a vykořisťovatelské buržoazní diktatuře či kapitalistické pseudodemokracii.

Řeknete, že historie si to přebere. Samozřejmě, jenže u nás se, jak známo, poslední dobou historii nedaří, jaksi na ni není klima, a reálný socialismus s tím faktem výměny generací velice počítá. A jak tak počítá, vychází mu, že historie nehistorie, pamětníci pomalu nebudou a s nepamětníky si už poradíme, a od Pionýra je vychováme po svém. A vychovává až běda, přičemž v nich pěstuje především reálsocialistické návyky a postoje, které komplikují a v budoucnosti budou komplikovat jakoukoli nápravu věcí, jmenovitě v oblasti hospodářství, morálky, osobní odpovědnosti, iniciativy a vůbec. Jenže naštěstí zapomíná, že jak říkal jeden moudrý muž, KULTURA ZAČÍNÁ, KDE KONČÍ PAMĚŤ. Nebo jinak, o pár století později, KULTURA JE TO, CO ZBUDE, KDYŽ JSME VŠECHNO ZAPOMNĚLI. Tahle hluboká pravda totiž prostě znamená, že kořeny nevytrhneš vymřením generace jedné, dvou, tří (česká historie o tom taky něco ví), že čtyřicet let nevymaže tisíciletí, a že kultura, to je vlastně celý způsob života jednoho lidského společenství.

Druhá stránka spočívá v síle prožité zkušenosti. Žádná výchova a převýchova, žádné školení a schůze, žádný Pionýr ani svaz SS mládeže nepřesvědčí do oněch socialismů narozené generace, že nežijí den, který žijí, a že ho nežijí tak, jak ho žijí. A nevezme jim touhu žít ho jinak, najít cestu, jak ho žít jinak, a to nikoli podle minulých analogií, ale na základě téhle vlastní, prožité zkušenosti a v rámci jejich možností. S tímhle mají starší generace občas potíže, jak naši tátové a dědové doma, tak jejich protějšky v emigraci. Pořád srovnávají s tím, co bylo, pořád mluví řečí minulosti, kterou nevyhnutelně sobě i ostatním zkreslují, ať už do růžova nebo do šediva. Znají na dnešní zkušenost jediný recept, vycházející z jejich vlastní věčejší zkušenosti, a tak těm do socialismů narozeným nejsou příliš platní, i když to myslí sebelíp.

Minulost se prostě nedá vymazat, a už vůbec ne z kulturního podvědomí, ale taky se z ní nedá žít. Je v ní spousta odkazů a referencí, lidstvo, národy ani jednotlivci by bez ní nebyli čím jsou, ale recepty na budoucnost se v ní těžko hledají. A co na budoucnost, ani na to, jak žít a přežít obyčejný reálsocialistický dnešek.

Často však člověka při takových úvahách napadá, jak se lidem, spoustě lidí, minulost vlastně redukuje na Rakousko a první republiku. A přece je to zrovna čtyřicet let, co skončila svým rozsahem a hrůzou největší válka v dějinách. Válka, jejíž historie a podíl na tom, co nás potkalo a v čem žijeme, se pomalu stává jenom protivnou školní látkou, příležitostí k oslavám či několika dnům volna, k dalším schůzím a školením. Nějak jsme si zvykli vidět svou situaci jenom z té její dnešní stránky, to jest jako situaci země, které SSSR vojenskou okupací vnutil způsob života, který nechtěla, nechce a na který není takřikajíc stavěná (kdo taky je?). A nové generace už ani pomalu nebudou vědět, kdo byli Hitler a Stalin, jak ten první rozbil křehké předivo, na němž spočíval zemský ráj první republiky, jak si to dal v Mnichově potvrdit tvůrci tohoto přediva, jak si pak se Stalinem rozdělil, na co v tu chvíli nestačil, aby ho nakonec přivedl až do Prahy a do Berlína. A že po cestě uchystal českému národu budoucnost, ze které by se byl už také nemusel vzpamatovat. Tohle není bolševická propaganda, ale skutečnost, na kterou byly samozřejmě i jiné odpovědi, než dnešní situace. Skutečnost, která se tak trochu vytrácí z paměti, ač by neměla. Skutečnost, která by měla zejména ty generace nepamětníků vést k tomu, aby své úvahy o dnešku i o budoucnosti nevedly bez stálého zamýšlení nad všemi alternativami moderních českých dějin, včetně alternativy Hitlerova vítězství ve druhé světové válce.

Versailleskou střední Evropu – kreaci jistě ne ideální – první rozdrtil Hitler, československá samostatnost padla v Mnichově, a jak ukázaly dějiny, Mnichov a jeho strašlivé důsledky vydaly Prahu nejen Hitlerovi, ale logicky i Stalinovi.

To se chtělo připomenout čtyřicet let poté, co v Evropě zmlkly zbraně, ustalo vraždění a nám vzešlo slunce socialismů.

JAK JSEM ŠEL S JEDNOU DÍVKOU PO ULICI

Sešli jsme se u přítele, který slavil narozeniny. Připili jsme mu, pojídali jsme chlebičky. Řeč se stočila na poslední svazek paměti Václava Černého a polemickou stat' Milana Šimečky; v souvislosti s tím se mluvilo o tom, jak je možné, že se u nás po druhé světové válce tolik studentů nadchlo pro komunismus, a jak dnes máme postoj a činy těchto někdejších mladých komunistů hodnotit. Za chvíli jsme přešli k jiným tématům, ale mně tyto otázky nadále vrtaly hlavou, i když jsme se rozešli. Některé emigrantské časopisy stále útočí na Pavla Kohouta, protože byl komunista. U nás známí lidé, kteří dosud o komunistech z období kolem roku 1948 mluví s despektem, nedůvěrou a dokonce i s nenávisí. Také jeden z mladších účastníků našeho sezení vystoupil dosti příkře: rozumnému člověku mohlo prý být už od třicátých let jasné, co je to komunismus. Pro dnešní mladé lidi jsou postoje těch, kteří se po válce stali komunisty, vůbec dost nepochopitelné. Soudí podle současnosti, dnes komunistická ideologie mládež již neláká, pokud někdo vstoupí do strany, jde většinou o čistě oportunistickou záležitost. Těžko si dovedou představit, že tomu bylo před několika málo desetiletími jinak. Mluvivalo se o generaci modrých košil. To bylo přehnané, alespoň pokud jde o studenty. V tomto prostředí tvořili nadšení a uvědomění svazáci a komunisté vždy menšinu. Ale málo jich nebylo. Čím je strana a později komunistický režim přitahovaly? Působily nepochybně některé momenty, které souvisely s koncem první republiky, s průběhem války, s osvobozením republiky. Ale stačí tyto momenty k vysvětlení jejich postojů?

Když jsem tak dumal, vzpomněl jsem si, jak jsem šel s jednou dívkou po ulici. Bylo to někdy koncem roku 1951 nebo počátkem roku 1952, samozřejmě v Brně. Vyšli jsme z Pekařské ulice a kráčeli po Husově třídě. Živě jsme spolu rozmlouvali. O čem se může bavit mladá dvojice? Nemylte se, o lásce jsme nemluvili; šli jsme sice spolu, ale nikdy jsme spolu nechodili – v některých fázích svého života bych k tomu dodal «bohužel». Přemýšleli jsme o tom, zda komunisté nemají přece jen pravdu. Probírali jsme to i ono, pro i proti. Nakonec jsme – pokud se pamatuji – dospěli k závěru, že pravdu máme asi my.

Nešlo o hovor zcela nezávazný, úzce souvisel s tím, co jsme právě dělali. Předtím, než jsme vyšli na Husovu třídu, jsme na Pekařské a snad také v okolních ulicích nalepovali přes různé plakáty kousky široké lepicí pásky, na jejíž vnější straně byla dětskou tiskárničkou natištěna hesla jako «Masaryk – ne Lenin» nebo «Socialismus? Ano, ale demokratický!». Kromě hesel bývala na těch kouscích lepicí pásky také zkratka SPH, což znamenalo Socialistické podzemní hnutí. Jindy jsme podobná hesla psali štětcem na zdi a ploty. Nejen my dva, bylo nás asi deset, z toho tři dívky. (Mimochodem – a jen kvůli Milanovi Uhdemu – dodávám, že nebyly nehezké). Bylo to

snad naivní a určitě riskantní, ale především to bylo krásné. Při psaní nápisů nás chodilo víc, jeden psal, druhý držel barvu, ostatní hlídali. Potištěné lepicí pásky přilepovaly většinou smíšené dvojice; předpokládali jsme, že bude krajně nenápadné, když se před plakáty zastaví mládenec a dívka. A tak jsme nešli po ulici jen tak, my jsme se vraceli z «akce».

Proč jsem si vzpomněl na tuto epizodku? Dívka a já jsme byli členy «protistátní organizace». A přesto – jak vyplývá ze zmíněného rozhovoru – jsme nebyli ani my zcela imunní vůči obrovské přitažlivosti, kterou tehdy měla komunistická ideologie, zvláště pro mladé lidi. Vždyť přicházela stak nadějným a přitom zdánlivě jednoduchým receptem na zlepšení údělu lidí: Je třeba odstranit vykořisťování člověka člověkem, zbavit moci kapitalisty a jejich přísluho-vače – a pak vznikne harmonická beztřídní společnost, která připraví všem podmínky pro zvyšování hmotného blahobytu i kulturní úrovně. V této harmonické společnosti budou lidé vědět, že «dnes děláme pro sebe», jak se tehdy zpívalo, zbaví se lajdáckosti a sobectví, přestanou krást a podvádět, budou k sobě ohleduplní, obecné dobré se pro ně stane nejvyšší hodnotou. Vznikne prostě nový, socialistický typ člověka. Jednoduchý byl také pohled na rozložení politických sil ve světě i u nás: my jsme pro pokrok, pro mír a lepší budoucnost, naši protivníci jsou reakcionáři, kteří usilují o návrat kapitalismu, vykořisťování a nezaměstnanosti, a navíc chtějí novou válku.

Byly to právě ty zářné perspektivy, byl to právě ten černobílý pohled, co lákalo radikálně naladěnou mládež. V době, kdy jsem šel s onou dívkou po ulici, byly ovšem už dosti zřejmé některé negativní rysy nového režimu. Proběhla řada politických procesů, lidé už si vůbec veřejně netroufali říkat, co si myslí, kult osobnosti kvetl všemi květy, mendelismus a sociologie byly buržoazní pavědy, z plakátů a transparentů jsme se dovídali, že marxismus-leninismus je «umění všech umění, věda všech věd». Ale nadšenci ještě nezakolísali, nebo to na nich ještě nebylo vidět. Některí byli stále ještě tak zahleděni do ideálního obrazu budoucnosti a černobílého obrazu přítomnosti, že nic jiného neviděli. Některí byli asi přesvědčeni, že negativní jevy jsou dočasné a s upevňováním socialistické společnosti budou mizet. Dnes se tento argument zdá být směšný, protože řada negativních jevů s ubíhajícími léty a desetiletími zdárně rostla. Tehdy však měl ještě svou váhu a s dívkou jsme o něm zcela vážně uvažovali. Pro režim mluvilo to, že vedl k zmenšení sociálních rozdílů a k odstranění nespravedlivých privilegií souvisejících s majetkem. S tím jsme pochopitelně souhlasili. Na druhé straně režim porušoval principy svobody, demokracie, tolerance a humanity, v které jsme věřili. Ale co jestli porušování těchto principů je skutečně jen přechodnou záležitostí revolučního období?

Již samy tyto pochybnosti, které jsem prožíval, mi

umožňují pochopit, co hnalo mnoho studentů k tomu, aby se stali komunisty. Dovedu pochopit jejich nadšení. Dovedu dokonce pochopit i to, že právě z toho čistého nadšení dělali i věci, které by jinak pokládali za špinavé: donášeli na své učitele i kolegy, pomáhali je vyhazovat z vysokých i středních škol, psali na ně negativní posudky. To ovšem neznamená, že bych tyto činy chtěl omlouvat. Zlý čin zůstane zlým činem i v případě, že je dělán z čistého nadšení. A je dobře, že tyto činy Václav Černý připomíná. Přesto však zásadně odmitám postup těch, kteří při hodnocení některých lidí vycházejí především z faktu, že se po válce stali komunisty.

Toto mé stanovisko nesouvisí jen s tím, že postoje mladých poválečných komunistů chápu. Příčí se mi v první řadě jakékoli přílišné generalizace a zjednodušování. Někteří mladí komunisté se přes své nadšení výše uvedeným špinavostem vyhýbali a naopak se snažili ohroženým lidem pomáhat. A co více: snažili se bránit některé duchovní hodnoty, které nehalasnější křiklouni z řad modrých košil házeli šmahem do starého železa. Je možno namítnout, že všichni ti, co tehdy prosazovali politiku strany (a dokonce i všichni ti, co roku 1946 komunisty volili) nesou část zodpovědnosti za to, co se u nás roku 1948 a po roce 1948 dalo. To je samozřejmé, jenže současně je nutno uznat, že odpovědnost některých byla větší a některých menší, nemluvě o tom, že jistý podíl na odpovědnosti padá i na mnohé z těch, kteří nikdy komunisty nebyli. Říci o někom, že koncem čtyřicátých a počátkem padesátých let byl komunist, tedy o něm vypovídá ještě málo. Záleží přece také na tom, jaký význam měla jeho činnost a především – jak jednal a jak se choval.

Ale ani tím není záležitost vyřízena. Hodnocení kohokoliv nelze omezit na zkoumání jeho postojů a činů ve zlomku jeho života. Hodnotit tedy někoho podle toho, kde stál a co dělal koncem čtyřicátých a počátkem padesátých let, je dnes už dost nesmyslné. Ta následující tři desetiletí nelze smazat. Někteří studenti z poválečných dob nikdy komunisty nebyli, v úzkém kruhu svých dobrých známých neskrývali a neskrývají svůj odpor ke komunistickému režimu i ideologii, ale přitom si vždy dávali pozor na to, aby nijak nenarazili a nepokazili si kariéru, a dnes třeba na některém vědeckém ústavu bojují z marxistických pozic proti buržoazní ideologii. Jiní byli sice nadšenými modrými košilemi, ale v šedesátých letech se upřímně snažili bojovat za zlepšení poměrů a pak na to těžce i se svými rodinami doplatili, třeba ztrátou zaměstnání nebo i vězením. Mám si snad těch prvých vážít víc než těch druhých? Jan Šimsa jednou v podobné souvislosti upozornil na případ svatého Pavla. Ten přece původně bojoval proti křesťanům. Přesto je pokládán všemi křesťany za jednu z největších postav křesťanských dějin. V tom je křesťanství moudré: protikřesťanská činnost Pavlova je nepatrná ve srovnání s tím, co pak pro křesťanství udělal a obětoval. Proč máme být nemoudří a hloupi?

Vzpomínka na to, jak jsem šel s dívkou po ulici, mne dovedla až k svatému Pavlovi. Ale povede mne ještě dál, tentokrát do přítomnosti. Pokud bychom vzpomínali na události, k nimž u nás došlo kolem roku 1948, jen kvůli tomu, abychom se nadále dělili na ty, kdo tehdy byli a nebyli komunisty, pokládal bych takové vzpomínání za zbytečnou ztrátu času.

Podle mého mínění jsou mnohem užitečnější některé poznatky, které jsme v oněch letech získali a které jsou cenné i pro přítomnost a budoucnost. Zastavím se alespoň u jednoho z nich.

Zmínil jsem se již o představě «modrých košil», že odstranění třídních rozdílů povede ke zrodu lepšího života. Když se tyto naděje nesplnily, mnozí lidé pak prohlašovali, že komunistická myšlenka je dobrá, ale museli by ji uskutečňovat ideální lidé. To je ovšem poněkud zvrácený způsob myšlení: jestliže je nějaký model určen pro jiné lidi, než jací jsou, není to dobrý model. Zkušenosti z konce čtyřicátých a počátku padesátých let mne vedou k nedůvěře k jakýmkoli dalším programům, pro které je uspořádání společnosti záležitostí jasnou a jednoduchou a které především vycházejí z představy, že nový režim zrodí brzy nového člověka. Reálné politické myšlení musí právě na základě těchto zkušeností počítat u lidí se všemi vlastnostmi, tedy s jejich ctižádostí i jejich netečností, s jejich podnikavostí i s jejich leností, s jejich zájmem o politiku i s jejich nepolitickostí, s jejich chutí činně se něčeho zúčastnit i s jejich snahou jen «do toho mluvit». . . Tímto neúplným výčtem jsem nechtěl upozornit jen na různorodost lidských vlastností, ale především na to, že různí lidé mají různé vlastnosti. Opomíjet tuto skutečnost se nevyplácí. Byli jsme svědky toho, jak někteří lidé strhávali na sebe obrovskou moc, protože nebyly mechanismy, které by tomu bránily. Ze zdánlivě slušných lidí se staly figurky někdy ubohé a směšné, někdy ale také nebezpečné a škodlivé, protože se dostali do situace, kdy se mohly projevit především jejich horší vlastnosti. Netvrdím ovšem, že se nemá usilovat o to, aby lidé byli lepší. Ale to se nemůže stát jen uskutečněním nějakého politického programu, politické zřízení může poskytnout úsilí o zlepšování lidí jen více či méně příznivé podmínky.

Proč o tom píšete? Nedávno se mi dostal do rukou politický program, který předpokládá, že po jeho uskutečnění bude naprostá většina lidí víc pracovat, bude mít zájem o funkce v nejrůznějších typech samospráv a také o politiku, nebude ovlivňována svými partikulárními zájmy. I když některé rysy tohoto programu mně byly sympatické, představa, že se lidé budou chovat tak, jak si to přejí jeho autoři, patří k těm jeho rysům, které jsou pro mne naprosto nepřijatelné. Krásné vize do budoucna, optimismus, čisté srdce a nadšení v politice nestačí. V některých případech mohou mít tyto hezké vlastnosti dokonce dost smutné následky. Svědčí o tom zkušenosti z období, kdy existovaly «modré košile», kdy jsem šel s dívkou po ulici. Někdy se říká: jediné poučení z dějin spočívá v tom, že se lidé nedokázali z dějin nikdy poučit. Kéž by to nebyla pravda!

Brno, 1984

(Očištěno bez vědomí autora.)

L9

Otevřený dopis žen z Východu a Západu všem občanům Evropy

(Cestou «zdola» za zmírnění napětí,
za denuklearizaci Evropy)

Jsme ženy z pěti evropských zemí, v nichž jsou rozmístěny nové sovětské a americké rakety. Pocházíme z různých prostředí, z Východu i ze Západu, ze severní i jižní Evropy; některé z nás patří k různým církvím, jiné nikoliv; některé jsme feministky, jiné pacifistky a jiné opět patříme k hnutím za lidská práva a k hnutím ekologickým.

Přes všechny rozdíly nás spojuje snaha o sebeurčení, to, že vystupujeme proti projevům militarismu všude ve světě, proti uniformám a násilí, proti tomu, aby z našich dětí byli vychováváni vojáci a také proti nesmyslnému plýtvání zdroji. Právo na sebeurčení požadujeme pro všechny lidi a pro všechny národy. Přitom chceme svým specifickým kulturním přínosem přispět ke změně současných společenských struktur. Proto také zpochybňujeme konvenční role obou pohlaví a vyzýváme muže, aby učinili totéž.

Svoboda rozhodovat o vlastním osudu znamená svobodu od vykořisťování a násilí jak v myšlení tak v jednání, v pracovním procesu, ve vztahu k přírodě, ve vztazích mezi ženami a muži, mezi generacemi, mezi státy, mezi Východem a Západem, mezi Severem a Jihem.

Chceme společně prolomit začarovaný kruh násilí a strachu: strachu z atomových zbraní, strachu ze zániku lidstva a Země, strachu ze znásilnění těla i ducha. Chceme společně tomuto strachu čelit a překonávat jej, a to už nikoliv v ilegalitě, nýbrž s právem na svobodné vyjadřování mínění pro každého, zvláště pak tam, kde je toto právo denně popíráno. Bez respektování lidských práv nemůže existovat reálná mírová perspektiva.

Rozmístění nových jaderných strel v našich zemích omezilo naši svobodu a zvýšilo naše obavy. S naší potenciální spoluvinou na možné katastrofě vzrostla i naše odpovědnost za to, abychom začarovaný kruh násilí skutečně prolomily. Uvědomujeme si, že jsme zároveň nositelkami i obětmi systému násilí; ale ani jedno ani druhé jsme si ne zvolily samy. Obě role odmítáme. Neuklidňuje nás, že představitelé obou mocenských systémů budou za našimi zády vyjednávat v Ženevě. Opět máme čerpat svou naději z toho, že budou rozumní a dobrovolně se zřeknou výroby a použití zbraní hromadného ničení. Rozhovory o tom, jak mají být vedeny rozhovory, nás opět mají přesvědčit, že je možné řešení problémů shora.

Zvolily jsme naopak cestu nezávislých iniciativ zdola. Není to cesta militarizace společnosti – a proto také odmítáme jakékoli zapojení do válečných příprav – ani cesta výstavby raketových ramp, ničení přírody či mezilidských vztahů.

Nechceme být utlačovány v míru ani zničeny válkou.

Čtyřicet let po Osvětimi a Hirošimě, čtyřicet let po začátku konfrontace bloků se chceme konečně začít navzájem lépe poznávat, rozumět si, setkávat se bez ohledu na jakoukoli zed', která odděluje státy, v nichž žijeme, ale příliš často také naše myšlení a srdce.

Rozhodly jsme se začít s uvolněním zdola: Připoj se k nám!

Toto prohlášení podepsaly ženy z pěti zemí, v nichž jsou rozmístěny rakety, tj. z Velké Británie, NDR, NSR, Itálie a Československa.

SIGNATÁŘKY k 7. březnu 1985:

Československo: *Eva Kantůrková, Anna Šabatová st., Dana Němcová, Markéta Němcová, Jana Sternová, Libuše Šilhánová, Marie Řihová, Anna Marvanová, Zdena Tominová, Ruth Tosková*

NDR: *Bärbel Bohley, Ulrike Poppe, Irene Kukutz, Katja Havemann, Gisela Metz, Bettina Rathenow, Antje Böttger*

NSR: *Irene Flechsbar, Petra Kelly, Marlies Waschl, Beate Döhmman, Dorothea Egsinski, Sabine Helens, Eva Quistorp, Eva Maria Epple, Hanna Kotowski, Barbara Senft, Christine Klingenberg, Michaela Freyhold, Barbara Busseld, Ulla Schneider, Regina Michalek, Detel Hurandt, Ille Liebig, Liselotte Milde, Pia Wenninger, Anja Strecker, Gabi Potthast, Regina Wegener-Keilonat, Gabi Ritter, Hanne Birkenbach, Christa Nickels, Heidi Dann*

Itálie: *Elisabetta Addis, Paola Baglioni, Luisa Boccia, Raffaella Bolini, Flavia Bucca, Anna Caporicci, Giuseppina Ciuffreda, Lucia Corbo, Joan Crowley, Vichi De Marchi, Tatiana Facchini, Dora Ferlazzo, Antonella Giunta, Chiara Ingrao, Cristina Lascialfari, Anna Martellotti, Antonella Martorelli, Cecilia Mastrantonio, Anna Pia Nadalutti, Stefania Piro, Marina Pivetta, Carla Rodotà, Rita Sanvittore, Titta Sassani, Giuliana Sgrena, Lorenza Sorgato, Nicoletta Tiliacos, Anna Vio, Silvia Zamboni, Lisa Zanetti, Luciana Castellina, Rossana Rossanda*

Velká Británie: *Mary Kaldor, Sheila Oakes, Margot Miller, Jan Williams, Fiona Weir, Christine Connochie, Jan Dibblin, Nancy Wood, Sue Willett, Jane Mayes, Lydia Merrill, Barbara Bambridge, Margaret*

Crampton, Ania Manser, Clare Ryle, Cora Hughes, Sally Wood, ženská mírová skupina ze St. Neotsu, Jan Martin, Patricia Chilton, Monica Frisch, Denise Aaron, Evelyn Silver, Deborah Leach, Gwen Manchester, Jill Manchester, Joan Gallin, Bee Springwood, Annie Lockwood, Ann Mawson, Maria Wood, Monica Ross, Joland Norman, Janet Tyrroll, Stefania Durcek, Helen Peace Chariot, Jean Ward, Marguerite Ayres, Sue Scott, Christine Kings, Jill Liddington, Ann Harrison, Kate Soper, Annie Tuncliffe

K těmto podpisům se vzápětí připojily další

z Holandska: *Ria Beckers, Ina Brouwer, Janneke Houdijk, Hanneke Kuienhoven-van Duin, Jannie Kuik, Jose Steep, Sienie Strikwerda, Maria Ter-Steeg, Ien van den Heuvel, Sonja van der Gaast*

Od 7. března do uzávěrky tohoto čísla Listů přibylo mnoho dalších podpisů žen z několika zemí.

NEOFICIÁLNÍ KONTAKT s oficiální britskou delegací

Ve dnech 10. a 11. dubna tr. navštívil Československo britský ministr zahraničních věcí **SIR GEOFFREY HOWE**. V průběhu návštěvy došlo k setkání dvou členů jeho doprovodu – jeho náměstka a vedoucího odboru londýnského MZV pro východní Evropu – s pěti československými zastánci lidských práv, mezi nimiž byl i jeden člen VONSu (Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných). V téměř dvouhodinovém rozhovoru vysvětlili čs. účastníci hostům smysl Charty 77 a odpověděli na dotazy o různých formách porušování občanských práv a občanských svobod v ČSSR, včetně náboženské oblasti. Další dotazy se týkaly otázek míru a úsilí o jeho zachování.

(Citujeme z článku ministra vnitra ČSSR **VRATISLAVA VAJNARA** v Rudém právu 16. dubna 1985: «Nepřátelé socialismu v zahraničí se rovněž snaží navazovat kontakty s jednotlivci nebo malými skupinkami odpadlíků, kteří se z různých důvodů, z nenávisti k socialismu, ale i s cílem získat finanční prostředky propůjčují k nepřátelské činnosti. V naší společnosti jsou tyto elementy zcela politicky izolované. Jediný kdo je podporuje – a v případě několika vyvolených jednotlivců i štědře financuje –, jsou imperialistické speciální služby a jim sloužící štvavé rozhlasové a televizní vysílače a další sdělovací prostředky. Na Západě je však nepovažují za partnery, jejichž prostřednictvím by mohli vážně zasahovat do našich vnitřních záležitostí.»)

Christian Mellon zadržen a vypovězen (Sdělení VONS č. 435)

Ve středu 3. dubna 1985 byl na Vinohradské v Praze zadržen dvěma příslušníky Státní bezpečnosti dvaadvacetiletý francouzský občan, katolický kněz a člen Tovaryšstva Ježíšova Christian Mellon z Paříže, představitel francouzské mírové organizace CODENE – Výboru za jaderné odzbrojení. Jak známo, CODENE udržuje styky s Chartou 77 a dalšími iniciativami a skupinami, s nimiž vede dialog o možnostech spolupráce jak v oblasti obrany lidských práv, tak v úsilí o zajištění trvalého míru.

V této souvislosti navštívil i Christian Mellon několikrát Československo. Při poslední své návštěvě byl v 10.30 hodin dopoledne na ulici zadržen a přes protesty, že mu za hodinu odjíždí pařížský rychlík, odvezen k výslechu, který trval až do 17.30 hod. Pracovníci StB smazali z jeho kazet nahrané rozhovory k mírové problematice. V 17.30 hodin vyjel vůz StB z Prahy, aby zavezl Christiana Mellona na státní hranici. Pro poruchu vozu se

eskorta musela vrátit, a při druhém pokusu dorazila na hranici o půlnoci.

Omezení osobní svobody a další šikanování francouzského mírového činitele považujeme za porušování zásad mezinárodní spolupráce a rozvoje občanských iniciativ, zaměřených k uplatňování lidských práv a zachování míru, tedy oněch zásad, k nimž se přihlásila i československá vláda 23. září 1984 schválením textu madridského zasedání. Vláda současně uložila všem státním orgánům, aby závěry madridského zasedání plnily; proto nezbyvá než konstatovat, že Státní bezpečnost, alespoň v případě Christiana Mellona, toto vládní nařízení porušila.

7. dubna 85

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, Čs. liga pro lidská práva, člen Mezinárodní federace pro lidská práva

«Hlavně mě těší ta nezávislost na chlebovárcích»

Dne 8. července se dožívá 60 let Jiří Ruml, význačný český novinář, dlouholetý redaktor Čs. rozhlasu a později časopisu Reportér. Po invazi a v průběhu «normalizace» byl zbaven možnosti pracovat v jakékoli redakci. Je signatářem Charty 77 a byl jedním z jejích mluvčích. V roce 1980 byl zatčen pro «podvracení republiky» a rok držen ve vazbě, aniž byl postaven před soud. K Rumlovým šedesátinám uveřejňujeme – s blahopřáním – rozhovor, který s ním v březnu tr. pořídila spisovatelka Eva Kantůrková.

My se vlastně neznáme osobně dlouho, od devětašedesátého roku; ale zas těch patnáct let stálo za to. Letos budeš mít kulaté narozeniny. Máš pocit, že jsi s léty moudřejší? Ale bez legrace: změni věk člověka nebo nezmění? A naopak: máš ty na svůj věk nějaké stížnosti? Nebo ho nebereš na vědomí?

Stížností mám spoustu, ale nikdo je nevyřizuje. Teď například si můžu stěžovat, že mi dost neomaleně připomínáš můj věk, ačkoliv se snažím nebrat tu šedesátku na vědomí. Rozhodně by to neměl být důvod k okázalým tirádám, jaké teď stále častěji vídám v televizi, když si důchodci navzájem udílejí řády a vyznamenání. Věk není zásluha, a sám o sobě člověka nezmění. Kdo byl mizera do šedesáti, těžko už se napraví. Nikdo taky nemá patent na rozum, v tomhle jsem oproti dřívějšímu moudřejší. A abych ti vrátil tu kulatou zlomyslnost, sama víš, že s léty se člověk mění, pocituje to fyzicky i duševně, kromě pasív jsou i jistá aktiva, skoro nic mě nemůže překvapit, získávám globální nadhled a čím dál méně závidím mladším, že se budou ještě dlouho trápit s lidskou blbostí, prapříčinou všech politických i ekologických katastrof.

Někdy se lidé ptají, a udělal bys to znovu, kdybys měl tu příležitost? Ono ale nic nejde zopakovat, takže se spíš zeptám: zdá se ti, že ses v nějakém svém důležitém rozhodnutí nebo jednání zásadně zmýlil?

Kdybych byl zasloužilý soudruh, řekl bych, že se zásadně mýlím vždy jen se stranou, jeden z mých šéfů to takhle dotáhl až do dnešního politbyra, ale protože jsem tuhle obezličku nikdy nepěstoval, nejsem zasloužilý soudruh. Určitě jsem se v životě mockrát zmýlil, jde jen o to, co kdo považuje za podstatné nebo zásadní a kdy na to přijde. Obvykle pozdě, nikdo však není od narození dokonalý. A přesto musím přiznat, že bych asi nejednal příliš jinak. Celý život člověk jen tak nezhodí. A proč taky?

Oba jsme byli členy komunistické strany. Nezeptám se tě, proč jsi tam byl a jaký máš na svou zkušenost náhled, napsal jsi o tom celou knihu; zeptám se aktuálně pro dnešek: měl jsi z toho členství nějaké výhody? Myslíš majetek, postavení atakdál. Šlo ti o to, stát se součástí privilegované vrstvy?

Klidně se ptej, proč jsem tam byl, leckdo se mě na to ptá a já si pořád myslím, že moje členství v KSČ odpovídalo mému základnímu životnímu názoru, jako z něho vyplývá moje dnešní nečlenství. To není paradox ani hra se slovy. Vždycky jsem chtěl a vyznával dobro, tedy to lepší v člověku a pro člověka. Jakmile jsem pochopil, že lidské dobro se pomoci opět nedočká, nemohl jsem ve straně zůstat. Nic na tom nemění fakt, že mě vyloučila inkvizitorská komise, tím jen administrativně potvrdila mé vlastní rozhodnutí. Závažnější je podle mne otázka, proč jsem na to přišel tak pozdě, když už dřív jsem rozpoznával různé deformace a vlastně jsem se jich účastnil na dost odpovědném postu novináře. Dlouho jsem zastával názor, že jako člen strany můžu něco ovlivnit k lepšímu, k čemuž bych jako nestraník neměl příležitost, a v tom je i odpověď na druhou polovinu otázky: ano, měl jsem z toho členství výhody, především jsem mohl být novinářem. Majetek z toho sice žádný neplynul, ale určité výlučné postavení jistě, svým členstvím v KSČ jsme se přece jen vyčlenili z normální společnosti, záleželo jen na tom, kdo jak využíval nebo zneužíval těchto privilegií.

Musím říct, že já to tak vypjatě necítím. Jednak sama strana nebyla nic jednolitého, byly v ní různé proudy, a pak moje spisovatelství jako možná profese nemá nic společného s tím, jestli jsem byla nebo nebyla v nějaké straně. A kdyby tu vládla rozumnější politická garnitura (jako na příklad v Maďarsku), dovedu si představit, že řada mých přátel by neskončila v exilu a mnozí z dnešních vyloučených by byli dál členy strany. – Ale mluvíme o tvém novinářství. Jako žurnalista ses často dostával do konfliktu s mocí. Co tě to žene pít se po pravdě a psát ji, padni komu padni? Ctížádost? Nerozum? Pýcha? Vůle po nápravě světa? Profesionální poctivost?

Každý člověk usiluje poznat pravdu, urputně ji hledá a někdy je přesvědčen, že ji i nalézá, a pak ji prosazuje do té míry vehementně, jaký je jeho naturel a jak vysoko je posazený. U novináře je tahle vlastnost ještě zvýrazněna tím, že má prostředky, kde může svou pravdu sdělovat. Jenže – poznaná pravda nemusí být a dost často nebývá pravdou objektivní, což člověk neví hned, jinak by takovou pravdu nehlásal, pokud ovšem není novinářský šmok, který klidně zapře, že je doma, i když právě kouká z okna vlastního bytu. A tady musím hodně vážít, jestli jsem někdy v minulosti nezapřel Husa účelovou pravdou, a neměl bych čisté svědomí, kdybych tvrdil, že ne; věc je jistě složitější, jde o to, zda člověk lže vědomě, ale současně musím přiznat se Seifertem, že lže i ten, kdo pravdu zamlčuje. V tom jsme se, myslím, dost prohřešovali.

Jak by ne, když jste měli v redakci tiskový dohled. Stejně by ti nezamlčenou pravdu vyškrtl cenzor.

Nechtěl bych se vymlouvat jen na cenzuru, to by bylo příliš laciné, mně jde spíš o autocenzuru. Zmínila

ses o profesionální poctivosti, ale žádná profese není přece poctivá sama o sobě, pokud se poctivě nedělá. Snažil jsem se vymanit z přediva lží a polopravd, a proto jsem měl konflikty s šéfy a hlavně s dohlížiteli z aparátu, ale dřív než profesionální poctivost mě k tomu vedla tvrdohlavost, troufalost, posedlost, jakési furiantství až fanfarónství, a z toho se pak odvozovala odvaha stát za svou pravdou; teprve potom se dostavovala novinářská ctižádost, bez níž by naše profese byla nedomrlou úřednicinou. Pokud jde o nápravu světa, to by bylo asi příliš sebevědomé, vždycky mi šlo víc o člověka, ale i tak je náprava silné slovo, raději nastavuji zrcadlo a snažím se najít správný úhel, aby příliš nezkreslovalo a nestalo se terčem výtek pro něčí křivohubost.

Antikomunismus je i v našem domácím prostředí v současné době velice silný. Myslíš si, že měl socialistický režim v šedesátém osmém roce nějakou šanci – ve smyslu zdemokratičtění, «polidštění» a větší přízně u lidí?

Zjednodušeně by se dalo říci, že bez komunismu by nebylo antikomunismu, obojí mi připadá jako rub a líc jedné věrouky, a není jistě náhoda, že někteří u své víry změnili jen znamínko. Máš asi dobrý důvod používat termín «socialistický režim» a nikoli «socialismus», i já pořád ještě tyto dva pojmy rozlišuju, třebaže je to čím dál nepopulárnější, lidi si už příliš zvykli spojovat všechno špatné, nedokonalé, nedostatkové a doslova šejdířské se socialismem, ačkoli by měli možná problémy žít v něčem jiném, těžko by se přizpůsobovali a rozhodně by museli vynaložit víc úsilí než tady – ale na to ses neptala. V osmašedesátém se naskytlá příležitost odhalit minulé chyby, ozřejmit omyly, odsoudit křivdy, mít pocit určitého zado-stiučinění, že «na moje slova došlo». Většinou šlo tedy o pohledy zpět; mnohem méně, takřka nic se neudělalo programově budoucího, na to už nezbyl čas. A tady se můžu jen domýšlet a spekulovat coby-kdyby. Důvěra se spíš prohodopodaří než získá, proto si myslím, že komunisté neměli na vybranou: buď by pokračovali nově vytyčeným směrem, a pak by dřív či později ztráceli své monopolní postavení ve společnosti, nebo by opět přitáhli otěže a časem bychom byli opět tam kde dřív. Tím samozřejmě nedávám za pravdu těm, kteří «pražské jaro» zardousili. V prvním případě by totiž komunisté důvěru a z ní plynoucí přízeň prohlubovali v duchu a k prospěchu skutečně socialistických ideálů, kdežto v druhém případě, který bohužel nastal, promarnili na dlouhá léta, ne-li natrvalo, jakoukoli šanci být v očích lidí něčím jiným než dozorcí v kasárenském komunismu.

Nepřenášíme svou vlastní vyvrženost, svou porážku, na celou společnost? Jak si vysvětluješ pasivitu většiny lidí ve veřejných věcech?

Jistě nám připadá, že naše bolesti mají obecný charakter, zatímco ti přímo nepostižení si další vývoj po příchodu intervenčních armád můžou vykládat tak, že si komunisté vyrovnali účty sami mezi sebou. Naše porážka je ale i jejich porážkou, dobře si to uvědomují, a aby na ni nedopláceli jako my, snaží se takzvaně utrhout co se dá; rychle si totiž spočítali, že tím získají určité výhody, přinejmenším že nebudou pronásledováni tolik jako my. Ta pasivita je ovšem pouze zdánlivá, režim lidi koupil, ale nezískal, myslím, že jen čekají na trochu spolehlivý impuls, aby se znovu angažovali, budou ale příště mnohem obezřetnější, než do něčeho půjdou. Proto očekávám víc od mladších generací, které tohle zklamání přímo neprožívaly. Ovšem i ta obecná lhostejnost má nyní poněkud jiná pravidla oproti dřívějšímu, potěšitelná je zejména větší aktivita v nebojácné výměně informací. Ale máš asi pravdu, že si mnohdy vlastní pocity přenášíme dost unáhleně na celou společnost a jsme pak zklamaní, když ona nereaguje stejně jako my.

Pamatuju se, jak jste přišli s Jiřinou k nám, tenkrát v sedmdesátém sedmém po Třech králich, nadšení Chartou. Mezitím tě zavřeli, vašeho Honzu s tebou, ale taky máš za sebou rok mluvčího Charty. Myslíš si, že Charta a její činnost má nějaký pozitivní význam? Pozitivní ve smyslu vlivu na změnu poměrů k lepšímu?

Já si na ten den vzpomínám v trochu jiných souvislostech, byli jsme sice nadšení, ale současně i dost neklidní, protože jsme očekávali reakci režimu na naši troufalost. Kampaň, kterou proti nám rozpoutali, byla nad očekávání prudká, ale ve svých důsledcích i prospěšná. Zavřeli sice naše přátele, já zvláště těžce nesl zatčení Jirky Lederera, a nás vyslýchali a všelijak šikanovali, ale vrhli se na celou Chartu 77, tedy i na její základní myšlenku, tak nešikovně, že ji vlastně zpopularizovali a z nás udělali div ne martyry, ke kterým lid obecný chová úctu i tehdy, když není ochoten je hned následovat. Zpočátku nám tedy represivní aparát pomohl, bez jeho úderů by se naše společenství nezpevnilo, ale současně nás příliš tlačil do pozice bolestníků. Víc než bylo zdrávo jsme se zabývali vlastními problémy a ztrátami, i když jsme se tvářili, že nás zajímají především věci obecného rázu, skoro jsme se ocitli v jakémsi ghettu, a teprve později a postupně jsme se z toho sevření vymaňovali. Ovšem ta první léta Charty byla taky k něčemu dobrá – víc jsme se navzájem poznali a pochopili, že zárodek nové kvality soužití je v různosti názorů, pokud jsou ovšem tolerantně respektovány. Snad právě v tom vytváří naše společenství zdravější východiska pro budoucí vývoj. Nechtěl bych poslání Charty 77 přeceňovat nebo dokonce idealizovat, v tom však vidím její nejpozitivnější význam. Netroufám si soudit, do jaké míry je to přínos pro změnu poměrů k lepšímu, ale činnost Charty je ve společnosti nepopíratelně novým faktorem. Snad si to uvědomují i naši protivníci.

V opozičním prostředí jsou dva názory na možné způsoby zlepšení poměrů: jeden, že současný režim je zevnitř nezlepšitelný a ideálem zůstává návrat k liberální společnosti, a druhý, že režim je vnitřně reformovatelný, ale půjde to postupně a dlouho. Co si myslíš ty?

Je mi jasné, kam mě chceš vmanévrovat, jestli jsem přívržencem reforem či revolucí.

To tak docela nechci, ale zajímá mě to.

Zkusil jsem obojí a to mě zbavilo veškerých iluzí. O naší generaci se dá říct, a svého času jsme se tím i chlubili, že jsme se pro revoluci zrodili, ona nás vynesla na výsluní, když jiné současně uvrhla do hlubokého stínu, některé dokonce až do hrobu, a my uchvácení tím převratným kvasem opakovali řeči profesionálních revolucionářů, že při kácení lesa nějaká ta tříška ulítne. Zpiti vítězstvím jsme nechápali, že zem žízni po něčem docela jiném než po krvi. Pak přišlo vstřízlivění a s ním i kocovina, ale nic nemohlo omluvit naše předešlé snažení, byť bylo baleno do frází o revoluční nutnosti nebo mladické nerozvážnosti. Později, když jsme rozum brali, rádi jsme se chopili příležitosti napravit minulé nepravosti a nehoráznosti a pokoušeli jsme se reformovat námi stvořenou společnost s tak naivní a smířliveckou otevřeností, že to v zahraničí budilo údiv a v ostatních kvazisocialistických státech nejprve podezření, potom zděšení a posléze i strach, že by náš příklad mohl svádět k následování. Proto přišli v takové síle, aby naši reformu udusili v samém zárodku jako tzv. kontrarevoluci a s přispěním našich quislingů nasadili znovu kurs původní nesmiřitelné revoluce.

Zastánci revolucí, zejména těch permanentních, mi budou zajisté vytýkat, že nechápu skutečný význam revolucí v dějinách lidstva, ale i s tímhle rizikem musím znovu zdůraznit, že v revoluci nevidím správné východisko z dnešního neutěšeného stavu. Daleko horší je, že ani reformám příliš nevěřím. Ani nejopatrnější reforma, má-li mít nějaký obrodný význam, se neobejde bez odstranění příčin dnešních nesnází, a tudíž ani bez výměny jejich nositelů, bez změny špatného systému, a kde je tady dělicí čára mezi revolucí a reformou? Oni přece nepůjdou od válu dobrovolně. Nikdo nemůže očekávat, že jednoho dne vystoupí na plénu ústředního výboru KSČ odvážlivec, který řekne: až do teďka jsme mlátili prázdnou slámu, naše řeči nikdo neposlouchá ani nečte a řídí se jimi jenom ve výkazech, musíme začít zgruntu jinak, a kdo k tomu nemá dost odvahy a síly, ať odstoupí ze své funkce. Nejen že se žádný takový odvážlivec nenajde, protože by si nebyl jistý, zda ho to taky nesmete, ale ani výměna osob by nepomohla, kdyby se zároveň programově nevytyčil nový směr vývoje společnosti, který by bral zřetel na všechny faktory včetně těch bratrsky internacionálních. Má někdo u nás takový program? Myslím, že nemá, a proto ještě dost dlouho nemůžeme očekávat nějaké podstatné změny poměrů k lepšímu.

A myslíš si, že je v našem dnešním systému přece jen něco, co máš za pozitivní a co by se mělo ochránit pro budoucnost?

Dnešní systém neguje všechno pozitivní, co v sobě myšlenky socialismu jistě mají, a bude zřejmě velmi obtížné z nich opět vykresat jiskěrku naděje. Všechna ta velká slova, která pořád malují na své transparenty, ztratila postupně svůj pravý význam. Jsem samozřejmě pro sociální spravedlnost, vyznávám občanskou rovnost, protože všichni jsme přišli na svět nazí a máme stejné právo na život, ale to všechno jsou jen vznešená hesla, prázdné pojmy, když tomu neodpovídá praxe, jak ji známe. Třeba právo na práci musí být realizováno tak, aby člověk měl pocit, že jeho konání je smysluplné, aby měl z práce užitek i potěšení; vykořisťování neodstraníme tím, že znárodníme veškerý majetek, protože co patří zdánlivě všem, nepatří ve skutečnosti nikomu a podle toho se taky lidi ke společnému majetku chovají. To je však téma na dlouhou přednášku, musely by v ní být úvahy obecně ekonomické, ale i rozbor mravních zásad, aspekty svobody myšlení i tvorby, a to se zas dostaneme na půdu akademické debaty. Pokud se ptáš, jestli jsem smýšlením socialista, odpovím kladně – ale...! Copak je socialistického na tom, že tu rostou noví zbohatlíci, kteří mají současně navíc v rukou výkonnou moc?

My oba se teď dost dobře známe s řadou lidí, které poúnorová smetlo do lágrů a do vězení. Nemáš na svědomí nic konkrétně špatného, nikoho jsi nekádroval, neudal, nedal zavřít, nepronásledoval, spíš naopak jsi byl sám obětí malérů, ale právě proto se tě ptám: cítíš před těmi lidmi nějakou vinu?

Jak můžeš říkat, že nemám na svědomí nic konkrétně špatného? Jako bývalý dlouholetý člen komunistické strany a notabene novinář jistě mám! Nikdy jsem sice nikomu nechtěl vědomě ublížit, ale nepřímou jsem jistě lidem ubližoval už jenom tím, že jsem nebral ohled na jejich mínění a že jsem si osoboval právo za ně mluvit. A nejen to. Skoro pořád jsem zastával různé funkce ve stranických organizacích a novinářských orgánech a tím jsem se přímo podílel na celém systému prověrek a odsudků, které měly pro mnohé velice neblahé důsledky. Ty maléry, které jsem občas míval pro svou otevřenou kritiku a dotěrné dotazy, jsou jen chatrnou náplastí, aby mohly zakrýt rány námi způsobené. Nemysli si, že se chci vykoupit tímhle přiznáním, ani nejupřímnější rozhovor nemůže nikomu zajistit odpuštění, i po něm zůstane v člověku pocit viny, protože je v něm uložen hluboko. Cítím vinu, ale nikoli před lidmi, kteří trpěli, spíš před sebou samým, a to je mnohem drásavější. Mladí se mě teď ptají, jak jsme mohli tohle všechno dělat a schvalovat, proč jsme se dřív nevzbouřili, a ptají se kupodivu i ti, kteří dnes mlčky souhlasí s jinými nepravostmi, a já se jim snažím vysvětlit příčiny našeho chování, a i když se mi to někdy daří, sám sobě stejně všechno nevysvětlím tak, abych se beze zbytku pochopil. Leží to na celé naší generaci jako těžký mrak a myslím, že ti po únoru smetení do lágrů a věznic jsou na tom patrně líp než my – pokud ovšem přežili. Prošli sice socialistickým očištěním, ale následný vývoj je vnitřně rehabilitoval, dostalo se jim satisfakce, a protože jsme se nyní ocitli s nimi na jedné lodi, lépe si navzájem rozumíme. Ne každý z nás je však chopen jejich míry velkorysosti a jsem zvědav, kolik z těch později postižených osvědčí takovou vlastnost v budoucnosti. Jestli se tomu nenaučíme, nehneme se z místa.

Psal jsi svoje vzpomínky, teď myslím hlavně «Díru v hlavě», protože jsi měl potřebu se vypořádat se svým životem? Chtěl jsi zanechat svědectví?

Snažil jsem se vypořádat se svým svědomím, protože to je podle mne v životě člověka nejdůležitější. Při nejlepší vůli ale nemůžu tvrdit, že jsem s výsledkem zcela spokojen, líp to však zatím neumím a budu rád, když moje vzpomínky aspoň někomu pomůžou pochopit nejen mě, nýbrž celou naši dobu. Ano, jde mi především o zachování paměti.

Napsal jsi o sobě úplně všechno?

Úplně všechno jistě ne, člověk obraz svého života vždycky dodatečně rediguje, ale ne jen proto, aby se udělal lepší než ve skutečnosti je, třebaže ani to nelze vyloučit. Jde spíš o stud chodit se vším na trh.

Myslím si o tobě, že sice jdeš za pravdou a jsi nekompromisní, ale zároveň že jsi nekonfliktní člověk.

To si o mně myslíš jen proto, že mě znáš pouze těch patnáct let, která i když v mnohém vydala za celý život, přece jen celým životem nejsou. Ne vždy jsem býval nekompromisní a taky nejsem nekonfliktní člověk, to se ostatně navzájem prolíná a nevylučuje. Čím je člověk starší, tím má k rozumným kompromisům blíž, protože ho život poučil nebo různé konflikty otrávil, unavily. Bez jisté tolerance, která je vlastně plodem kompromisu, by nebylo ani společenství Charty 77, a naproti tomu zkus vyšetřovatele StB přesvědčit, že zrovna já jsem nekonfliktní člověk.

Kdybych ale byl tak nekompromisní, jak říkáš, stěží bych se v minulosti byl tak dlouho udržel v komunistické straně a v novinách. Vezmi třeba procesy koncem čtyřicátých a začátkem padesátých let. Od malička mám v sobě vypěstovaný smysl pro spravedlnost, to je hlavně zásluha našeho tatínka i celého prostředí rodiny, jak o tom píšu v knížce «Znamínko na duši», a ne náhodou jsem ji celou napsal v ruzyňském vězení, abych se obklopil bližními, které jsem uctíval a miloval. A teď si představ, že tenhle dobrem odkojený jedinec se dostane do společnosti, kde vládne zákon džungle. Dokud to neví, nepozná a je přesvědčen, že dál slouží věci spravedlivé, budiž, ale jednoho dne odhalí skutečnosti, které jiným jsou jasné už mnohem dříve, a nevyvodí z toho jediné správné, naprosto nekompromisní závěry. A jestli je odhalí sám sobě, má přece povinnost s nimi seznámit i ostatní, když navíc je novinář! Příliš dlouho jsme v tom žili, než jsme si všechno uvědomili, a nakonec museli stejně přijít oni, kteří si z farizejství udělali výnosnou živost, aby nás doslova zahnali do houfu spravedlivých. Možná příliš dramtizuju, asi pod dojmem toho, že jsem se znovu začel do protokolů a svědeckých výpovědí z dvaapadesátého roku, kdy jsem jako rozhlasák taky seděl mezi vybraným obecnstvem v soudní síni. Jaké já z toho vyvodil důsledky, když jsem se později dověděl pravdu? A jaké důsledky z toho vyvodila strana, v níž jsem pak ještě dalších třináct let setrval? Do dneška ještě nikdo z nás nevydal nekompromisní svědectví o té bezbřehé nespravedlivosti, a takových soudů byly stovky, ba tisíce a odsouzených desítky tisíc. To mě trápí nejvíce, že se s tím nikdy úplně nevyrovnám a proto z duše nenávidím bezmocnost, tou se doslova šířím.

Jsi zřejmě pod vlivem vnitřního účtování. O umělém teroru padesátých let byla už napsána celá literatura. Tvoje vzpomínky do ní taky patří. A když už mluvíme o vzpomínkách: ty poslední, «Díru v hlavě», jsi napsal vlastně o Jirkovi Ledererovi. Já to obdivuju. Jsi věrný přítel, věrnost bych ti nakreslila do erbu, kdyby sis nějaký zřizoval. Ale přece: nebereš sebe zbytečně vlastně odvozeně? Ty nejsi ctižádostivý?

Ctižádostivý jsem natolik, že mě drahnou dobu tak charakterizovali v kádrových posudcích a podle toho, zda mi fandili či nikoli, předsouvali před tenhle přívlastek ještě: zdravě či nezdravě ctižádostivý, a někdy dokonce pejorativně přidávali i ješitný. Kdo z nás však není ctižádostivý? Snad ten, kdo o nic neusiluje, a zase, kdo o nic neusiluje, nedostává do nosu, tady se misky vyvažují. A pokud jde o věrnost, i to je vlastnost rodinná, ale víc než různým ideám musí být člověk věrný sám sobě, aby všelijak nezpřítoměl. Nemáš tak docela pravdu, že jsem své vzpomínky napsal vlastně o Jirkovi Ledererovi, jeho příkladem jsem jen korigoval svůj příliš citový a mnohdy až naivní pohled na běh událostí, protože on byl vždy v důležitých momentech kousek přede mnou, bohužel i v té smrti. Měl jsem ho moc rád, bylo mi s ním dobře a proto jsem tolik trpěl, kdykoli ho zavřeli. Chyběl mi a teď mi chybí tím víc. Člověk musí mít kolem sebe přátele, jinak by zahynul, ale skutečných kamarádů je poskrovnu. Cítíš přece ten rozdíl. Ale abych se ještě vrátil k té toleranci, Jirka býval takřka jejím zosobněním a přesto byl člověk velice konfliktní, však taky na to dost doplácel. Ono je důležité znát míru, aby se pochopení pro druhé nezvrhlo v oportunismus. Mám tedy ctižádost být brán tak, abych měl co nejvíce přátel a úměrně tomu i nepřátel, protože svět už je tak zařízený k boji dobra a zla. A docela rád bych pak bral svou odvozenost od kamarádů, kterým věřím.

Máš ale i jiné velké přátele, nejen Jiřího, nechceš o nich promluvit? Jak se to dělá, aby měl člověk velké přátelské zázemí, jako máš ty a vůbec vaše rodina?

Přivádíš mě do rozpaků, doufám, že nechceš jmenný seznam přátel, v Bartolomějské by to jistě uvítali, aby mohli ty lidi otravovat nebo zavražďovat a varovat je před naším přátelstvím. Nevím taky, zda všichni, které za své přátele považujeme, mají stejný pocit vůči nám. Dá-li mi někdo znát, že o moje přátelství nestojí, tak neškemrám o přízeň, ale taky zvlášť nelituju. Náš tatínek o takových lidech říkal: nepřide k nám, nepude vod nás a vodbyto. Nejsem sice úplně zásadový jako tatínek, abych zanevřel navždycky, snažím se být i nadále společenský, ale u nás doma si z uražených netýkavců děláme spíš legraci. Humor je vůbec prostředek nejspolehlivější, proto mám taky tolik přátel, kteří se rekrutují z úplně jiných profesí a

prostředí. V posledních letech jsme se ovšem ocitli v docela novém přátelském společenství signatářů Charty 77, a i když ne s každým vždy a ve všem souhlasím, vážím si jich, protože zvolili nesnadnou cestu. A musím ti prozradit, že jsem se díky Chartě sešel i s lidmi, které jsem nemíval příliš v lásce pro jejich dřívější postavení či názory a teď zjišťuji, že jsem mnohým křivdil. Vlastně jsem je dost dobře neznal. Když si tohle člověk dovede přiznat, hodně se mu uleví, zvykne si na rozrůzněnost lidí a přestane je strkat do uzavřených škatulek. V zásadě: chce-li mít někdo hodně přátel, musí víc dávat než brát, ale to ani anděl nesvede napořád, proto občas některé přátele ztrácíme; co však s takovými, kteří nám neoplácejí stejným? Nepřide k nám, nepude vod nás a vodbyto!

A co jsi získal «mluvčováním», jak zní to strašlivé slovo?

Opravdu strašné slovo, už vešlo dokonce i do slovníku estébáků a já si nejsem jistý, jestli právě oni je nevymysleli. Občas si mě zavolali a důvěrně se ptali: «Jak se vám, pane Ruml, mluvčuje?» a divili se, že se s nimi radši nebavím. Ale k věci: je opravdu potíž nějak to přijatelně označit, když nejsme spolek a nikdo nás nevolí ani jinak nevybírá. Říkat tomu «poslání» zní příliš honosně, tak bych radši volil termín «úředel», který člověk na sebe bere, a ne zrovna s velkým nadšením, ať už ze skromnosti nebo z obavy, že bude mít víc potíží než dosud. A když se člověk konečně odhodlá, začne se zase strachovat, jestli se nějak nezpronevěří. Vlastním zásadám a taky v očích těch, kteří mu důvěřují. Nevím, zda máš stejný pocit, když jsi teď převzala štafetu. Možná jsem některé signatáře a stoupence Charty zklamal, třeba ode mne čekali víc, ale mám-li mluvit jen za sebe, něco podepřelo moje sebevědomí a něco mě naopak rmoutilo. Bývalo nepsaným zvykem, že jednotliví mluvčí vyjadřovali víceméně mínění určitých zájmových či názorových skupin a já před nástupem troufale prohlásil, že budu mluvčím výhradně sám za sebe. Zní to snad poněkud nafoukaně, ale nechtěl jsem se předem vázat nějakou zvláštní přízní jedněch a vyvolat tak podezření druhých. Chtěl jsem dát pouze najevo, že se neuzavírám nikomu a že se vynasnažím dát volný průchod mínění všech, kteří se na nás obrátí v dobré vůli. Taky jsem poznal, že člověk se vždycky nezachová všem, ale to by ani nebylo správné, i když ne všichni to chápou. Pár lidí si možná dokonce myslí, že jsem se nějak změnil, což nevyplučuju, zato ti, co mi to mají za zlé, se nezměnili vůbec: dál jen mudrují, rozdávají rady, připodotky a připomínky, kloudnou pomoc ale od nich nevidíš. To mě trochu zlobilo, však to poznáš sama. Naproti tomu jsem zase víc porozuměl lidem, které jsem dosud dobře neznal nebo nechápal, a to je velmi cenné. Jsem přesvědčen, že čím víc názorových sporů nějaký dokument Charty vyvolá, tím je pro společnost potřebnější.

Ted' jistě mluvíš o dokumentu o historiografii, který vyvolal diskusi už na dva sborníky.

Ano. Myslím, že nejhorší je, když všichni souhlasí se vším, to zavání stádností.

A co jsi, Jirko, získal kriminálem?

Asi bych tě našťoval, kdybych odpověděl, že třináct měsíců placené tvůrčí dovolené. Ale skoro to tak vypadá. Protože nebyl soud, museli mi proplatit zadržený invalidní důchod, jen mi brzy po návratu půlku invalidity odebrali, a ve vazbě jsem napsal dvě knížky vzpomínek «Znamínko na duši» a «Daň z blbosti», které mi však v jednom opisu opět při loňské domovní prohlídce sebrali, i když rukopis té první prošel dokonce v dopisech vězeňskou cenzurou. Dál bych mohl vypočítávat, že jsem se dost otužil díky ledové vodě, že jsem poctivě cvičil, což doma ke své škodě zanedbávám, že jsem hodně četl staré autory, na které normálně nemám čas nebo náladu, že jsem jedl pravidelně a střídavě, ale tos konečně poznala sama, i když pro ženu musí být ta různá a někdy i hrůzná společnost mnohem tíživější. Nejvíc mě potěšilo a podepřelo vlastní zjištění, že to vydržím a že mě lidi venku, rodina i přátelé, mají rádi. To úžasně pomáhá a posiluje, je důležité vědět, že na to máš a že oni na tebe nemají. Tím rozhodně netvrdím, že tam na člověka nepřijdou slabé chvíle, chmury a zoufalství, že naděje nejsou ubíjeny skepsí. To všechno musí člověk překousnout, aby si nakonec víc vážil života mimo vězení a především sebe samotného. Já nevím jak ty, ale já se přímo mazlil s vidinami návratu, těšil jsem se na rodinu jako ještě nikdy, toužil po přátelích, nemohl jsem se dočkat, až vyjdu opět do ulic, do lesa, v duchu jsem se viděl na chalupě pod vysokým nebem. V naší rodině, zvyklé žít pohromadě v dobrém i zlém, byly všechny ty pocity a nové zkušenosti znásobeny ještě tím, že jsme v Ruzyni seděli dva naráz, tím jsem trpěl víc než odloučením vlastním a moc se mi ulevilo, když Honza přišel domů o dva měsíce dřív, to už mi bylo hej. A tak jsem jenom prohluboval svou trpělivost, která dřív nebývala mou nejsilnější stránkou.

Vaše rodinná soudržnost šla tak daleko, že jste byli s Honzou zavřeni naráz. To se nestává tak často, ale optám se takto: máte s Honzou i stejné názory? Funguje mezi vámi něco, jako tvoje autorita a Honzova uctivá poslušnost? Jaký ty jsi jako otec?

Na to by ses měla zeptat spíš našich kluků, oni mi dodnes nemůžou zapomenout, že jsem je coby batolata nechával za trest klečat každého v jiném rohu pokoje, když už s nimi nebylo k vydržení. To ve mně ještě přežívala někdejší domácí řehole, náš tatínek býval velice přísný, jemu stačilo, aby po nás švihl očima a už jsme se někam klidili, a teprve s léty jsem pochopil tu jeho drsnou školu a měl jsem ho o to radši, předtím jsem se ho víc bál, ale na to člověk přijde vždycky až ve velmi dospělém věku. Pořád čekám, kdy na to přijdou moji synové a patrně se nedočkám, protože dneska jsou vztahy v rodině úplně jiné než dřív. Dnešní mladí nejsou zdaleka tak poslušní, dřívější úcta ke stáří vzala za své, mívají dost brzy vlastní hlavu, rychleji dospívají, na což si však, pokud se dobře pamatuju, stěžovali už otcové našich otců. A koneckonců, proč by

mladí neměli mít vlastní názory na život? Zvláště v téhle době, protože nám opravdu nemají být za co příliš vděční. Když to tak někdy v duchu rozebírám a domýšlím, co my jsme konkrétně našim klukům připravili, musím přiznat, že ne zrovna hnízdo vystlané bavlnkou. Ale aspoň budou odolnější. Vždyť jsme jim svým tápáním dali vlastně předstih dobrých dvaceti let! Proto ani nemůžou mít na všechno stejné názory jako my a jestli na to občas zapomenu, rychle mi to připomenou a mně chvíli trvá, než to spolknou. Rozhodně bych však nechtěl mít místo dětí papoušky.

Na Jiřinu se neptám, o té píšeš podrobně ve svých knihách. Optám se obecněji: jak bys vysvětlil, co je, jak se pěstuje a udržuje, a jaká je veliká životní láska?

Ty se na Jiřinu jako neptáš a přitom se na ni ptáš. Veliká životní láska je námět na román a já bych si na něj netroufl. Stejně to v životě bývá jiné než v románech. Veliká, nebetyčná, horoucí láska nebývá obvykle celoživotní. Vzplane, zazáří a odejde. A život zůstává, pokud si ho člověk nezbabrá. Ale i pak zůstává. Důležité je to, co vydrží všechny nápory a odolá všem nástrahám. I my jsme měli svá úskalí, div jsme neztroskotali, a přece jsme se udrželi nad vodou. Je to láska? Asi ano, i když tomu říkáme pokaždé jinak. Naše vzájemné pouto se kupodivu zpevnilo v době, kdy jiní pod vnějšími nárazy začali střečkovat, a to je, myslím, na našem vztahu nejcennější. Když nás zbavili zaměstnání a vlastně povolání, poznali jsme najednou, že to vydržíme, jestli se jeden o druhého opřem a jestli se můžeme na takovou oporu spolehnout. Byla to pro nás jakási výzva, my ji přijali a zjistili jsme, že je nám spolu dobře, asi bychom těžko odolávali každý sám. Já si dnes vůbec nedovedu představit, že bych žil s někým jiným, ale dost už těch vyznání, nakonec by to mohlo vypadat, že se ani nepohádáme. I to však ke každé lásce patří, aby mohla být veliká.

Co by sis pro sebe nejvíc přál – ve smyslu společenském i ve smyslu osobním?

Abych mohl v klidu psát, chodit do lesa na houby, spravovat plot naší zahrádky a taky trochu cestovat doma i po světě, žít zkrátka bez strachu, že zase zítra přijdou přehrabovat věci v bytě a myšlenky v hlavě. To bych přál i všem ostatním ve smyslu společenském. Je to moc nebo málo? Možná jsi čekala, že nastíním a vytyčím nějaký dalekosáhlý moudrý program obrody, ale to všechno přece do něho patří. Jo, ještě jedno přání čistě sobecky moje: abych mohl občas zapadnout do nějaké redakce jen tak na pokec, načichat se tiskařské vůně z obtahů, ale musela by to být redakce novin, které lidi rádi čtou. Stranicko-státní věstníky mě nelákají.

O nás by mohl leckdo z dnešního establishmentu s pohrdáním říci, že jsme prohráli svůj život. Ujel nám vlak, řekl mi vyšetřovatel. Máš dobrý nebo rozpačitý nebo špatný pocit ze stylu života, jaký vedeme? Co ti chybí? S kým bys měnil?

Celou dobu se snažím vysvětlit, že jsme snad svůj život neprohráli. Já aspoň si myslím, že jsem svou prohrou dost vyhrál. Jen jsem svým nejbližším zkomplikoval život, ale ani to si při nejlepší vůli nevyčítám, zase jsem jim nabídl něco jiného a oni to přijali. Jsme teď otužilejší. Vůbec jsem přesvědčen, že lidský jedinec získá na kvalitě, když se naučí vzdorovat nepřízni mocných. Že nám ujel vlak? I mně to ti dnešní výpravčí říkali a já odpověděl, že vlaků pojede ještě velká spousta. Jsem spíš zvědav, jak oni budou natahovat nohy, aby chytili zase ten správný. To víš, že bych chtěl žít jinak, ale ne za cenu vlastní devalvace, za cenu ztráty lidské identity. Momentálně mi chybí trochu víc zdraví, ale kdybych mohl dělat to, co nesmím, co mi není dovoleno, na nějakou nemoc bych ani neměl čas, člověk snadno zchoulostiví, když věnuje příliš pozornosti jen sobě. A jestli bych měnil? Život je takový, jak se v něm cítíš, proto svou minulost nezatrácuju, současnost neproklínám a budoucnost předem nechválím.

Pamatuju se, když tak mnozí odjížděli ze země, že ses mě zeptal: a ty nepojedeš? Dohodli jsme se tenkrát, že ani ty ani já nejsme ten typ. Proč bys nedokázal odjet?

Dokázal bych odjet, kdybych musel, ale asi bych tam nedokázal žít. Rozhodně ne líp a spokojeněji než tady, a proto se tam nechystám. Moc jsem o tom přemýšlel hned zpočátku a ještě víc po odchodu Jirky Lederera a jeho rodiny, ale pokaždé jsem došel k závěru, že opravdu nejsem pro emigraci vhodný typ. Nejsem sám, mám rodinu a přátele, nerozhoduju tedy jen o sobě a pořád si myslím, že by bylo lepší, kdyby odešli ti, co zdejší život otravují, je jich podstatně míň než nás a víza by jistě sehnali snadněji. Asi bych byl v cizině dost nešťastný i kdybych mohl dělat svou profesi, trápily by mě tam zas jiné nepravosti, kterým bych třeba nerozuměl tak dobře jako našim tuzemským, a tíže bych asi nesl všelijaké exilové rozmíšky, na které doma není dost času a prostoru. Život venku bych snášel jen tehdy, kdyby existovala reálná možnost návratu, jak to zaručují všechny civilizované vlády, které s mezinárodními pakty podepsaly i souhlas se svobodným pohybem svých občanů. Dokud toho nebude, nebudu holt cestovat.

Bál ses někdy? Musel ses někdy přimět silou vůle k odvaze něco vykonat?

Jéje, mockrát jsem se bál! Ve školních letech vysvědčení nebo před některými zkouškami, já býval dost trémista, později jsem měl hrůzu ze zubaře a taky jsem se třásl před zklamáním, že mě nebude mít ráda ta, kterou miluju, a teď například se bojím, že už neudělám všechno, co bych chtěl a měl udělat, nebo toho, že budu v pozdním věku protivný a na obtíž. Ty máš ovšem na mysli něco jiného, ptáš se spíš po statečnosti občanské, tak říkajíc společenské. Já jsem typ dost nervní, z toho pocházejí mé vleklé žaludeční potíže, provázené vředy, dřív mi doktoři doporučovali, abych s tak labilní nervovou soustavou dělal radši něco jiného

než novinářinu, ale pak mě jeden kamarád psychiatr soukromě ujistil, že bych měl maléry i někde v archivu, protože už jsem taková povaha. A tak se bojím, ale nedá mi to, abych se neozval. Dřív jsem míval takové nutkání na různých schůzích, kde se někomu křivdilo, třeba když před více než třiceti lety vylučovali z partaje mého plzeňského kamaráda Mílu Pátka, nebo když chtěli dát do výboru člověka, který byl prokazatelně mstivý, nebo když jsem se hlasitě ozýval proti různým tluchubům a vůbec jsem nebral ohled na jejich údajnou nedotknutelnost. Ale nedělal jsem to nikdy s velkou kuráží, člověk vždy se svým strachem bojuje silou vůle.

Máš pocit, že pokoušíš osud, když vzdoruješ? Anebo takhle vůbec neuvažuješ?

Jestli je například Státní bezpečnost naším osudem, pak ho asi pokouším, ale rozhodně ne kvůli nim samým, oni mi můžou být ukradení, prvotní je moje nespokojenost s vývojem naší společnosti. A to přece není starost jenom Státní bezpečnosti, ona si jen osobuje právo zasahovat do věcí, jaké by za normálních poměrů měli občanovi vysvětlovat odpovědní činitelé, kteří se u nás za policajty schovávají, aby nemuseli řešit problémy našeho života. A já vzdoruju těmhle mocným, nikoli osudu. Ale abych pravdu děl, moc o tom takhle neuvažuju, až teď, když ses mě na to zeptala. Rád trvám na tom, co jsem si vzal do hlavy i za cenu nějaké té boule a nerad se smírju s porážkou.

Co považuješ za nezadatelnou lidskou hodnotu?

Přítomnost či nepřítomnost svědomí, to konečně vyplývá už z předchozích odpovědí, jen bych to chtěl nějak ilustrovat. Vždycky mě pobouří, když slyším nebo čtu, že ten a ten prokázal své dobré vlastnosti nejen jako politik, ale i jako člověk. To by mě čert vzal! Kdysi jeden zřízenec v rozhlase tomu nasadil korunu, když na stranické schůzi docela vážně prohlásil: «Až doteďka jsme tu mluvili jako komunisti, řekněme si něco jako lidi». Nebo to stalinské «my komunisté jsme lidé zvláštního ražení», jako by nestačilo: my komunisti jako lidi. Už jsem vzpomínal, že právě studuju protokoly z procesu s tzv. protistátním centrem roku 1952, otevřel jsem tedy znovu i «Doznání» Artura Londona. I když se snažím vžít do tehdejší nenávisť vybičované atmosféry, s hrůzou čtu, jak Londonova žena, která dělávala u nás v zahraničním vysílání rozhlasu, napsala, že muže sice vždycky milovala, avšak jako komunistka pohrdá jeho zradou. Později se sice ukázalo celé to obludné divadlo v plné nahotě a ona statečně bojovala za jeho osvobození, ale mně pořád straší v hlavě to rozštěpení člověka a dodnes tuhle schizofrenii považuju za nejzlobnější nemoc. Proto jsem dospěl k přesvědčení, že žádná víra, ani ta nejsvětější, nemůže nelidské chování člověka ospravedlnit. Vlastně ani nesmí. Nebo jiný příklad: politik po desetiletém kriminálu, kam ho zavřel zcela protiprávně jeho vlastní režim, se vrátí do politiky, což by mohlo být hodno obdivu, pokud se ovšem nedopustí podobného bezpráví vůči svým odpůrcům, čímž de facto opakuje deformace režimu, který ho kdysi zavřel. Takové jevy neomlouvá žádný ismus a ani tak vznešené pojmy jako národ nebo vlast by neměly sloužit k zastírání útisku člověka, protože tím samy sebe znehodnocují. Mohl bych jmenovat další lidské hodnoty, ale když má člověk v pořádku své svědomí, má i to ostatní.

Člověk si má jistě hlídat živost svého svědomí, ale přece mi dovol poznámku: politika je zacházení s mocí, svou podstatou tedy činnost neetická a nejsem si tak jistá, jestli se k ní tak přímo, nezprostředkovaně dají vztahovat etické hodnoty. Má vlastní etiku. Spíš než svědomí by měly politiku určovat rozvinuté zpětné vazby, aby politici nemohli svou moc zneužívat. Ale to by bylo taky téma na samostatný rozhovor. Já bych se teď před závěrem měla obligátně zeptat, jaká je tvoje oblíbená barva nebo květina. Zeptám se tě místo toho, jestli máš nějaký životní vzor.

Škoda, že se neptáš po takových obyčejných věcech, ale přesto odpovím, že mojí oblíbenou květinou je jiřina, a nejen kvůli jménu, především pro ty pestré a neučesané variace, růže například je příliš vznešená, vypadá jako umělá, a z barev obdivuju množství odstínů zeleně, ale nejradši mám sytě modrou barvu hlubokého letního nebe, abys viděla, že jsem taky býval v mládí poeta. A pokud jde o životní vzory, nejvíc jsem se původně chtěl podobat našemu tatínkovi, abych byl taky tak přísně a nesmlouvavě spravedlivý, a potom svému bratranci Jindřichu Plachtovi, který byl víc člověk než umělec, on své role spíš žil než hrál. Jako reportér jsem měl čtyři vzory: zuřivou umíněnost Egona Ervína Kische, seriózní píli Františka Gela, vtip a humor Karla Poláčka a humanitu Karla Čapka. Všichni jsou navíc srozumitelní, až to fascinuje. A mám-li se úplně odkrýt, tak kdysi v dětství jsem obdivoval mistrovské výkony sportovců a záviděl jim jejich popularitu, dnes naopak mě trochu děsí odlidštěné anabolikové rekordy, které už nemají se sportem nic společného. Potom taky moc lituju, že neumím něco fortelně řemeslného. Čím jsem starší, tím víc si vážím šikovné rukodělné práce, snad proto, že člověka vrací z nadoblačných výšin vědy a techniky zpátky na zem.

Je něco, nač jsem se nezeptala a co bys rád řekl?

Už bych nechtěl svou zповěď rozšiřovat, ale pořád něco píšu, a ty se ani nezeptáš, jak se mi teď píše. Tak se ti přiznám sám, že nejlip za celou dobu, co jsem vzal pero do ruky. Tím nechci říct, že píšu nejlip, ale postupně jsem se zbavoval autocenzury a jiných režimových zábran. Má to ovšem i jistá úskalí, člověk je pak méně kritický k tomu, co napíše, a taky chybí konkurence, ale hlavně mě těší nezávislost na chleboďárcích, nikdo mě za psaní neplatí a jsem existenčně nezkorumpovatelný. A to je přece pro novináře terno.

Praha, březen 1985

(Rozhovor otištěn bez vědomí obou účastníků.)

O čem Rudé právo nepíše

Režimové maléry

Husákův režim měl asi pramalou radost z toho, že při televizních a rozhlasových přenosech z hokejového mistrovství světa v Praze celý svět slyšel jeden z mála možných masových projevů veřejného mínění: pražští diváci totiž jednoznačně vyjadřovali své sympatie každému, kdo stál na ledové ploše proti mužstvu SSSR. To samozřejmě nebyl projev sportovních, nýbrž vysloveně politických sympatií a antipatií. Sovětští sportovci si to uvědomovali. Jejich kapitán Vjačeslav Fetisov konstatoval v rozhovoru se švédskými žurnalisty: «Zde v Praze máme proti sobě ohromný tlak publika. Čeští diváci podporují vždy mužstvo, které hraje proti nám, bez ohledu na to, o jaké mužstvo jde.» A dodal: «Jsme už na to zvyklí. Tak to konečně není jen v Praze, ale i všude jinde ve světě. Jen doma v Moskvě máme publikum na své straně.»

Rudé právo uveřejnilo 18. dubna na první straně rozsáhlý rozhovor s Vasilem Bilakem, který uvedlo jako «rozhovor pro švédský sociálně demokratický deník Arbetet». Arbetet však žádný rozhovor s Bilakem neobjednal – a také neotiskl. Jeho šéfredaktor naopak rozhořčeně protestoval jak na čs. velvyslanectví tak v Praze proti zneužití jména deníku. Partyzánskou akci provedl jeden göteborgský soudnickář, člen prosovětské sekty AKP, který byl v Československu na dovolené a má, jako celá tato sekta, své «zvláštní vztahy» k pražskému režimu. Nechal se použít k pokusu vzbudit u československé veřejnosti dojem, že Bilak je nyní přijatelný pro švédské sociální demokraty. Výsledkem byla ovšem ve Švédsku ostuda. O duchovní úrovni, kterou Bilak v rozhovoru prokázal, svědčí malá ukáзка, kterou otiskujeme na str. 21 tohoto čísla Listů, v rubrice «A o čem Rudé právo píše».

Tajný dokument z Polska

Do zahraničí se dostala kopie tajného dokumentu o situaci v Polsku, který byl v březnu pod názvem «Nebezpečí v sociálně-politické sféře 1985» vypracován z podnětu Jaruzelského vlády. Konstatuje se v něm, že režim nemá důvěru občanů a trpí nedostatkem perspektivy, jasnosti a rozhodnosti. Stranický aparát je stížen apatií a neodpovědností. Vláda a prorežimové odbory jsou ohroženy stagnací, protože ani veřejnost ani státní aparát je neberou vážně. V dokumentu se tvrdí, že vliv «Solidarity» sice slábně, že však stále ještě představuje «tisícihlavou hrozbu režimu». «Solidarita» se prý nyní pokouší infiltrovat orgány zaměstanecké samosprávy, legální odbory, akademická pracoviště a školy. Za hlavní nebezpečí se v dokumentu označuje vliv církve, zejména na děti a mládež, a «ideologický chaos», který podněcuje «nepřátelští intelektuálové». Ekonomické těžkosti přispívají k «pasivitě, lhostejnosti a všeobecné únavě» celé polské společnosti.

Podle oficiální zprávy bylo v dubnu v Polsku 112 politických vězňů. Z nich Bogdan Lis, Adam Mich-

nik a Wladyslaw Frasnjuk očekávali proces, při němž jim hrozil trest až 5 let vězení. Vláda zesílila čistku na akademických pracovištích: byl jí mj. postižen i bývalý poradce «Solidarity» prof. Bronislaw Geremek. Napětí mezi režimem a katolickou církví, které vzrostlo v souvislosti s proticírkevními útoky kolem soudu nad policejními vrahy pátera Popieluszka, se nezmenšovalo. Kritický postoj církve znepokojoval režim zejména proto, že by rád získal alespoň «neutralitu» církve před volbami do Sejmu (zákonodárného shromáždění) v září.

V předvečer 1. máje bylo vzato do «ochranné vazby» mnoho stoupců «Solidarity». Přesto se v celém Polsku objevily letáky vyzývající k protestům proti zdražování. Na 1. máje došlo k protestním demonstracím ve Varšavě, Gdaňsku i na jiných místech Polska. Byli při nich mj. zatčeni a ihned ke třem měsícům vězení odsouzeni Jacek Kuroń a Seweryn Jaworski.

Maďarské zvláštnosti

V československém tisku se zamlčelo, že se březnový 13. sjezd Maďarské socialistické dělnické strany vyznačoval některými rysy v zemích sovětského bloku zcela neobvyklými. Jeho jednání bylo střízlivé a věcné, bez pompy a naaranžované «jednomyslnosti». János Kádár referoval nejen o úspěších reformy, ale i o slabostech, obtížích a problémech, a četní delegáti vystupovali s kritikou i s alternativními návrhy. Veliká pozornost byla věnována sociálním problémům, zejména pokud jde o ty vrstvy společnosti, které nové «smíšené hospodářství» nevyhnutelně vystavuje obtížím. Sjezd se usnesl věnovat v budoucnosti víc pozornosti strany a státu problémům sociální rovnosti a spravedlnosti, a potvrdil, že reformy mají pokračovat.

V dubnu probíhala v Maďarsku veřejná shromáždění, na nichž byli navrhováni a schvalováni kandidáti pro červnové parlamentní a místní volby. Podle nového zákona museli být v každém obvodu navrženi nejméně dva kandidáti, aby voliči měli alternativu. Kandidatura se registrovala, jestliže navržený získal nejméně třetinu hlasů přítomných. Kandidáti byli sice v poslední instanci schvalováni orgány «Vlastenecké lidové fronty», avšak podávání návrhů a diskuse o nich byly poměrně svobodné. V Budapešti usilovali o kandidaturu i dva známí kritici režimu, László Rajk a Miklós Tamás Gáspár. Rajk získal 468 hlasů a Gáspár – který kandidoval proti ministru zahraničí Várkonyiovi – 135 hlasů; na potřebnou třetinu to však nestačilo. I tak šlo o zvláštnost, která se v zemích sovětského bloku dosud nevykytovala.

«Druhá revoluce» v Číně

V rozhovoru s japonskými novináři označil Deng Hsiao-pching současné radikální reformy v Číně za

«druhou revoluci» a ujistil, že navzdory určitým těžkostem není návrat k politice maoistického dobí možný. Na březnovém zasedání Všečínského shromáždění lidových zástupců mohl předseda vlády Žao Z'-jang sdělit, že v roce 1984 vzrostla průmyslová i zemědělská výroba o 14,2 procenta a státní příjmy o 12 procent. Příjmy venkovského obyvatelstva se zvýšily o 14,7 a městského obyvatelstva o 12,5 procenta. Pro rok 1985 je plánován ekonomický přírůstek ve výši 7,4 procenta. Na zasedání parlamentu i v tisku se však objevila i kritika negativních důsledků ekonomické liberalizace: nezákonného obohacování, spekulace, zneužívání moci. Diferenciace sociálních zájmů a nerovnoměrný vývoj oblastí budou nepochybně vytvářet problémy, s nimiž čínské politické vedení zatím nemá žádné zkušenosti.

Generální tajemník Chu Jao-bang nedávno sdělil, že v kampani za očistu komunistické strany dosud ztratilo členství asi 60 000 ze 42 miliónů členů; oznámil také, že již letos budou jak v centru tak v provinciích téměř tři čtvrtiny řídicích kádrů mladší šedesáti let.

V dubnu se ovšem také ukázalo, že tragické důsledky tzv. kulturní revoluce nejsou ještě zdaleka odčiněny. V Pekingu došlo k demonstraci několika set lidí, kteří byli v létech 1968-1976 s 15 až 20 milióny jiných nuceně posláni na venkov a kterým dosud nebyl umožněn návrat do původních bydlišť.

Sbližení SPD-IKS

Novým jevem na západoevropské levici je značné sblížení západoněmeckých sociálních demokratů a italských komunistů. Zejména v otázkách evropské bezpečnosti a vztahu Východ-Západ stojí si obě strany v evropském parlamentu zpravidla blíže než SPD a ostatní sociálně demokratické strany, než IKS a ostatní strany komunistické. Před krátkým časem prohlásila jedna z vedoucích funkcionářek SPD, že «kdyby žila v Itálii, byla by členkou komunistické strany», a italský odborový předák, komunista Luciano Lama na oplátku a v jiné souvislosti řekl, že «v Německu by byl sociálním demokratem». Takové projevy sympatií byly ještě nedávno sotva myslitelné.

Horst Ehmke, místopředseda SPD, napsal v římském listě «Rinascita», že IKS je nyní «politicky a kulturně západoevropskou stranou» a že se stala «téměř» sociálně demokratickou. Giorgio Napolitano, z vedení IKS, proti takové charakteristice neměl námítky, avšak generální tajemník strany Alessandro Natta se přece jen cítil nucen prohlásit, že se IKS zatím «stále liší jak od ostatních komunistických stran tak i od jiných stran levice».

V březnu se v Římě konal společný seminář SPD a IKS o hospodářských problémech Evropy, a společná diskuse o «europeizaci» zahraniční a bezpečnostní politiky. Obě strany jsou ovšem ve svých zemích zatím v opozici, a cesta k vládní moci bude v obou případech nesnadná. Jde však o největší strany «mezi svými» v západní Evropě, a jejich sblížení může mít velký vliv na vývoj západoevropské levice.

Honecker navštívil papeže

Nejen Andrej Gromyko před časem, ale i Erich Honecker při své dubnové oficiální návštěvě v Itálii požádal o audienci u papeže Jana Pavla II. Jako dar přinesl madonu z míšeňského porcelánu, a od papeže dostal mozaiku Kolosea – možná jako připomínku pronásledování a zabíjení křesťanů.

Návštěva u papeže ovšem Honeckerovy obtíže s katolíky nijak nezmenšila. Ještě větší těžkosti má však východoněmecký režim s evangelickými církvemi. Ty projevují stále zřetelnější nespokojenost s církevní politikou státu. Na synodách v Drážďanech a Berlíně byly v posledních měsících kritizovány zásahy úřadů, zejména státní policie, do církevního života, a trvalé censurování církevního tisku. Ozvaly se i hlasy protestu proti diskriminaci mladých věřících, kterých stále přibývá, a připomínala se povinnost církvi chránit právo mladých na odmítnutí služby ve zbraní.

V souvislosti se 40. výročí konce II. světové války nemluvili představitelé církvi jen o osvobození ze jha nacismu, ale i o těžkých obětech německého lidu a tvrdostech sovětské okupace. Durynský biskup Leich dokonce na synodě v Eisenachu připomněl, že sovětská okupační správa používala až do roku 1950 nacistický koncentračního tábor Buchenwald jako věznici pro «politické provinilce».

V západním Berlíně bylo v dubnu konstatováno, že počet politických vězňů v NDR vzrostl v uplynulých dvou letech na 8 500 osob, z nich asi 1 000 žen. Průměrná doba věznění se však současně snížila: nyní jsou nejčastěji ukládány tresty vězení od 8 do 24 měsíců.

Výročí v Afghánistánu

Kábulský režim Babraka Karmála oslavoval v dubnu sedmé výročí «revoluce». Také Gustáv Husák samozřejmě poslal blahopřejný telegram, i když celý svět ví, že blahopřát není k čemu. «Revoluce» otevřela cestu krvavé sovětské intervenci a přinesla afghánskému lidu jen válku, utrpení a bídu.

Podle holadského právníka Theo van Boven, který na místě studoval situaci, je 6,5 miliónu z 16 miliónů obyvatel Afghánistánu na útěku: 3 milióny z nich v Pákistánu, 1, 5 miliónu v Íránu a 2 milióny v horách vlastní země. Z Karmálovy «správy», která existuje jen ve větších městech a podél strategicky důležitých cest kontrolovaných sovětským vojskem, funguje jen tajná policie Khad vybudovaná a řízená «poradci» z KGB. Stále početnější sovětské intervenční jednotky se pokoušejí oslabit odpor afghánských vlastenců vzrůstající brutalitou proti civilnímu obyvatelstvu. Bombardování a vypalování vesnic má zbavit partyzány zásobovacích základů. Přesto zůstává «pacifikace» bez větších úspěchů.

Pokračující krize komunistických stran

Ve stále slábnoucí Komunistické straně Španělska došlo k novému rozkolu v souvislosti s hledáním

spojenců pro blížící se parlamentní volby. Na březnové celostátní konferenci strany vystoupil bývalý generální tajemník Santiago Carrillo s požadavkem «spolupráce všech komunistických stran», zatímco nynější generální tajemník Gerardo Iglesias a většina vedení hledá spolupráci s jinými seskupeními nalevo od socialistické strany. «Carrillisté» mají určité pozice v Madridu, Valencii a v odborových Dělnických komisích. Protože se nepodřídili usnesení konference, byli Carrillo a 18 jeho stoupenců v dubnu vyloučeni z ústředního výboru. Aby se «oslabil» vliv prosovětské komunistické strany Ignacia Gallega, rozhodla se KSSŠ zmírnit svůj kritický vztah ke KSSS a mj. obnovit i styky s KSC.

Březnový sjezd Komunistické strany Finska se konal bez účasti delegátů dogmatické a prosovětské menšiny. «Eurokomunistická» většina, kterou vede předseda strany Arno Aalto, vybuďovala totiž v oblastech ovládaných menšinou své paralelní organizace, a menšina sjezd bojkotovala. Linie většiny byla na sjezdu potvrzena, a za členy ústředního výboru byli zvoleni jen její stoupenci. Vedení strany dostalo pravomoc rozpustit ty organizace, které se usnesení sjezdu nepodřídí. Představitelé menšiny odmítli uznat platnost sjezdových usnesení a hrozí dokonce soudní žalobou nynějšího vedení strany. Vývoj způsobil veliké znepokojení v Moskvě a citelně oslabil pozici komunistů ve finské vnitřní politice.

Stalinistická a prosovětská redakce orgánu Komunistické strany Velké Británie «Morning Star» byla sice ze strany vyloučena, avšak odmítla se podříditi a vydat noviny stranickému vedení. Konflikt bude řešen na blízkém sjezdu strany. Přes hluboké vnitřní rozpory ve straně se při nedávné stávce horníků ukázalo, že britští komunisté mají stále ještě vliv v některých odborových organizacích.

Rumunská bída

Na posledním sjezdu rumunské komunistické strany i při «volební kampani» v březnu rozvíjel sice Nicolae Ceausescu dál plány na «přeměnu Rumunska ve vysoce vyspělou průmyslovou zemi do roku 2000», avšak letošní zima odhalila velikou bídu rumunského hospodářství. Zastavení dovozu – nezbytné pro omezení zahraničních dluhů, zaostalost zemědělství, o 28 procent nižší těžba uhlí a o 12 procent nižší těžba ropy než se plánovalo pro rok 1984, spolu s nepřízní počasí přinesly rumunskému obyvatelstvu veliké těžkosti. Teplota v bytech a školách zpravidla nepřesahovala 10 stupňů, veřejné osvětlení bylo vypnuto a užívání silnějších žárovek než 40 W bylo zakázáno; na trochu uhlí nebo dřeva stály kilometrové fronty, užívání osobních aut bylo v omezeném rozsahu povoleno až v dubnu, hromadná doprava nefungovala, úrazovost v práci pronikavě stoupla a dokonce i úmrtnost dětí se prudce zvýšila.

Při návštěvě rumunského předsedy vlády Dascalesca v dubnu v Budapešti bylo sice jednáno i o postavení maďarské menšiny v Rumunsku, avšak o nějakých změnách se komuniké nezmínilo. Rumunský režim usiluje dál o postupné «porumunštění» menšin, a každý vliv budapešťské vlády na postave-

ni dvou miliónů sedmihradských Maďarů se v Bukurešti pokládá za nežádoucí.

Kongres jugoslávských spisovatelů

Na dubnovém kongresu Svazu jugoslávských spisovatelů byla přijata resoluce požadující odstranění paragrafů trestního zákoníku, podle nichž jsou trestné tzv. «verbální delikty», to jest údajné «pomluvy» státu, jeho orgánů a představitelů. V resoluci se poukázalo na to, že tyto paragrafy umožňují kvalifikovat každou kritiku jako «nepřátelskou činnost», a proto odporují svobodě slova. Byla kritizována i snaha stranických a státních orgánů určovat, jaká literatura je přípustná, a požadovat sebencensuru autorů. Jako odstrašující příklad této tendence byla uváděna tzv. «Bílá kniha» o literatuře, která se objevila před rokem v Chorvatsku. Československý velvyslanec v Bělehradě se v televizním rozhovoru před kongresem spisovatelů vyjádřil, že respektování zásad obsažených v této poloúřední knize by «usnadnilo jugoslávsko-československou kulturní spolupráci». Jeho vystoupení bylo na kongresu jednomyslně odmítnuto jako nepřipustné vměšování do jugoslávských vnitřních záležitostí. Jugoslávští spisovatelé kritizovali také příliš technické a prakticistické zaměření školního vyučování, a varovali před důsledky zanedbávání humanistického vzdělání mládeže.

1. května 1985

Z.H.

A o čem Rudé právo píše aneb

KDO JE HULVÁT?

OTÁZKA: Prakticky všichni lidé ve Švédsku se domnívají, že západní země nabízejí mnohem větší svobodu než východoevropské země. Jako příklad se často uvádí, že Švéd může otevřeně kritizovat předsedu švédské vlády a říci, že je to «lotr, lhář nebo podvodník», kdežto je například nemožné, aby totéž prohlásil čs. občan o svém předsedovi vlády nebo prezidentovi...

ODPOVĚĎ: ...Máte pravdu, v ČSSR to říkat nemůže, protože «lotr, lhář, podvodník» nemůže být u nás předsedou vlády. Československý prezident nebo předseda vlády nemůže uvedené vlastnosti uplatnit. To jsou představitelé lidu, a ne nějakého gangu. Osočovat někoho a bezdůvodně ho nazývat lotrem, lhářem nebo podvodníkem, to není svoboda, ale nekulturnost. Je to hulvátství, které se trestá.

(Tázal se údajný redaktor sociálně demokratického listu *Arbetet* z Göteborgu, odpovídal Vasil Bilak, tajemník ÚV KSC. Otisklo Rudé právo 18. dubna 1985. O pozadí rozhovoru referujeme v první části («Režimové maléry») rubriky «O čem Rudé právo nepíše», na str. 19 tohoto čísla Listů).

Můj spolužák Michail Gorbačov

ZDENĚK MLYNÁŘ

Uveřejňujeme plné znění článku, který vyšel 9. dubna tr. v deníku Italské komunistické strany «L'Unità».

Západ si pomalu zvyká na to, že v čele sovětského vedení stanul člověk o dvacet let mladší než jeho tři předchůdci. Novináři, politikové i diplomaté shodně konstatují, že Michail Gorbačov je člověk vysoce inteligentní, v jedné věci věcný a prokazující znalosti. Novinářům se jeví jako pragmatik a schopný manažer (míněno jako pochvala) a z nedostatku jiných informací se přikládá význam tomu, co novináři náhodou pozorovali: v Londýně nenavštívil Marxův hrob, ale zato koupil své ženě stejné náušnice, jako má paní Thatcherová. Na takovém základě se pak občas někdo pokouší povrchně spekulovat o jeho možné úloze v Kremlu.

Co si s takovým portrétem máme počít v evropské levici? Znáám Michaila Gorbačova osobně a vím, že takový portrét ho nevystihuje. Zveřejňuji proto několik osobních vzpomínek a dojmů, o nichž si myslím, že o něm vypovídají lépe.

Student Gorbačov

Studovali jsme spolu v Moskvě práva v letech 1950-1955. Žili jsme pět let v jedné koleji, byli v jednom studijním kroužku, společně jsme se učili ke zkouškám a oba dostali nakonec diplom s vyznamenáním. Byli jsme víc než jen spolužáci, všichni nás znali jako dvojici dobrých přátel.

Sovětská studenti se v té době dělili na dvě hlavní kategorie: na ty, kdo přišli rovnou po maturitě, a na ty, kteří přišli do poslucháren jako demobilizovaní frontoví vojáci. Gorbačov byl mladý na to, aby byl frontovým vojákem. Ale přesto byla válka jeho základním prožitkem. Prožil ji blízko kavkazské fronty a znal ji jako utrpení civilního obyvatelstva, nepoznamenané válečnickou romantikou vojáků.

Nepatřil však ani k první kategorii. Po skončení střední školy pracoval jako dělník na kombajnu. Na klopě někdy nosil «Řád Rudého praporu práce», který za to dostal. To bylo vyznamenání nevidané u devatenáctiletého hochy a předpokládalo opravdu mimořádně dobrou práci. Vlastně za odměnu za svou práci byl také poslán ze své vesnice na vysokou školu do Moskvy.

Když jsme studovali «kolchozní právo», dozvídal jsem se právě od Gorbačova, jak malá je v každodennosti úloha tohoto práva a jak velká je role obyčejného násilí při «zajišťování pracovní disciplíny» v kolchozech. A když se ve filmu «Kubaňští kozáci» prohýbaly kolchozní stoly hojností, věděl jsem zase od něho, jak vypadaly ty stoly ve skutečnosti.

Z výuky marxistické filosofie převzal Gorbačov jako své oblíbené rčení Hegelův výrok, že «pravda

je vždy konkrétní». Jako nikdo z nás nechápal to tehdy v přesném hegelovském filosofickém smyslu. Říkal to ale jako úsloví vždy, když někdo z učitelů nebo studentů žvanil o všeobecných principech a zjevně přehlížel, jak málo mají společného se skutečností. Na rozdíl od velmi mnohých sovětských studentů nebyla pro něj marxistická teorie souborem pouček určených k nabílování. Měla pro něj hodnotu nástroje poznávání světa a myslím, že ani po třiceti letech mu nemohla prostě zmizet v politickém pragmatismu.

Jistě, dnes ví Michail Gorbačov z životní zkušenosti, co je to moc a politická praxe a čím se jejich svět liší od světa teorie. Nevěřím však, že je to člověk, jemuž se politika a moc staly samoučelem. Nebyl nikdy cynikem, byl svou povahou reformátorem, pro něhož je politika prostředkem a potřeby lidí jsou cílem. Jaký význam to může mít v jeho dnešní funkci – to je ovšem složitá otázka, ale je to otázka otevřená.

V roce 1952, v dobách hlubokého stalinismu, jsme studovali oficiální dějiny KSSS. Vnucovaly nám závěr, že každá myšlenka odchylná od shora předepsané linie je «protistranickou úchylkou», jejíhož nositele je nutno likvidovat, popravit, vymazat z dějin. A tehdy mi jednou Gorbačov řekl: «Ale Lenin přece nedal Martova zavřít, nechal ho odejít do emigrace». Dnes takový výrok nezní nijak kacířsky ani v SSSR. Ale v roce 1952 znamenal, že student Gorbačov měl pochybnost, zda se lidé dělí jen na stoupence dané linie a zločince. Věděl, že mohou existovat i oponenti, kritici a reformátoři, kteří proto ještě nejsou zločinci, a že se to může týkat i socialistů a komunistů. A svěřit takový názor kamarádovi, navíc ještě cizinci, to už vůbec nebylo tehdy běžné. Rozhodně by to neudělal člověk oportunistického založení, pro něhož vlastní přesvědčení nehraje v politice rozhodující roli.

Student Gorbačov byl nejenom velmi inteligentní a nadaný, ale byl to i člověk otevřený, jeho inteligence ho nikdy nevedla k aroganci, uměl a chtěl naslouchat druhému. Byl poctivý a osobně čestný a získával si neformální, přirozenou autoritu. Měl ovšem své sebevědomí. Bylo to sebevědomí člověka, který všeho, čeho dosáhl, dosáhl vlastními silami, nadáním, pílí – ničeho protekcí nebo sociálním původem. Toto sebevědomí se s léty nejspíše ještě upevnilo a vzrostlo. Setkají se s ním jistě všichni, kdo budou mít v Gorbačovovi politického partnera nebo odpůrce.

Prvním živým cizincem, kterého Michail Gorbačov v životě potkal, jsem byl já. V roce 1951 jsem mu o prázdninách poslal z Prahy pohled do jeho rodné vesnice. Jezdil tam přes léto zase na kombajnu. V Moskvě mi pak vyprávěl, jaká to byla událost. Na pole za ním přijel sám náčelník místní policie a podal mu na kombajn podezřelou věc: pohled z ciziny. Oba jsme se tomu smáli. Dovedl se tehdy smát tomu, že co člověk dostane z ciziny, dostane jen přes policii.

Stranický tajemník ve Stavropolu

Naposledy jsme se s Michailem Gorbačovem viděli v roce 1967, necelý rok před «pražským jarem». Byl jsem v Moskvě na studijní cestě a zajel jsem si za ním na dva dny do Stavropolu, kde byl stranickým tajemníkem. Bylo to naše první setkání po pádu Chruščova a toto téma nemohlo zůstat stranou rozhovorů.

Pro nás v Československu byl tehdy Chruščov především představitel té politiky, která otevřela dveře důsledné kritice stalinské etapy sovětského vývoje. Chystali jsme se právě vypracovat koncepci hospodářského i sociálně-politického vývoje, která by stalinskou minulost důsledně překonala a otevřela nové cesty vývoje socialismu, odpovídající československým tradicím a podmínkám. Co znamenal Chruščov v Sovětském svazu vnitropoliticky, jak se na jeho reformní pokusy dívali sověští funkcionáři – o tom jsme mnoho nevěděli.

Gorbačov pádu Chruščova nelitoval. Neviděl v tom změnu, která by měla znamenat návrat do minulosti. Hodnotil Chruščova především z vnitropolitického hlediska. Jeho stále nové, obvykle nedomyšlené, často zcela subjektivistické zásahy do řízení hospodářství (a hlavně zemědělství) i do institucionálních struktur sovětského systému považoval spíše za škodlivé. Hlavně mu vyčítal, že ve skutečnosti dál zachovává starou metodu libovolného zasahování z centra do života celé země. I decentralizační Chruščovovy snahy měly podobu mocensko-administrativních zásahů z centra, přes hlavy a vůli «těch dole», bez ohledu na jejich názory. Chruščov uváděl do chodu jednostranné, z centra řízené kampaně na podporu svých subjektivních nápadů, které byly vydávány za samospasitelná a jedině možná rozhodnutí.

Od nástupu Brežněva si Gorbačov sliboval, že dá více samostatnosti a také odpovědnosti funkcionářům «dole», v republikách i v jednotlivých oblastech. To považoval za nutné pro skutečnou změnu systému hospodářského i politického řízení tak obrovské a co do podmínek rozmanité země, jakou je SSSR. A jak je dnes známo i ze zpráv západního tisku, dovedl Gorbačov v několika letech potom opravdu jít samostatnou cestou. V rámci své kompetence a odpovědnosti zavedl ve stavropolské oblasti důležité změny do života kolchozů. Administrativní příkazování nahradil systémem, v němž jednotlivé pracovní brigády přejímaly úkoly se značnou samostatnou pravomocí rozhodovat o způsobu jejich plnění. Větší pracovní výkon a také větší iniciativa a vynalézavost, větší samostatnost se odrážely také na příjmech členů brigád. Za několik let se ve stavropolské oblasti zvýšily výnosy obilí o třetinu až polovinu.

«Ve stavropolské oblasti byly kolchozy fakticky zrušeny» – píše o tom dnes západoněmecký «Der Spiegel». Je to typický úsudek podle zásady, že socialistický je jen takový systém, který nefunguje a že všechno, co je hospodářsky životaschopné, je vlastně už kapitalismus. Ponechme autorům takových formulací právo na jejich úsudky. Ale nemohou se pak divit, když jim někdo řekne, že možnostem reformního vývoje sovětského systému nerozumějí.

Určitý podíl na Gorbačovových úspěších ve Sta-

vropolu měla i jeho žena Raisa. Je to manželství ze studií, Raisa Titorenková studovala filosofickou fakultu a bydlela ve stejné koleji s námi. Nedávno v Londýně šokovalo novináře, že neodpovídá jejich představě o manželce sovětského byrokrata. Jak by také mohla: byla iniciátorkou elementárních sociologických průzkumů v kolchozech, které také přispěly ke změnám ve stavropolské oblasti. Myslím, že ani pro její charakteristiku nejsou hlavní ty náušnice z Londýna.

V roce 1967 jsem s Gorbačovem mluvil také o svých představách o nutných reformách v Československu. Hovořili jsme se vzájemným porozuměním, oba jsme věděli, že Sovětský svaz není Československo a že moje myšlenky se týkají právě československých poměrů a možností. Stejně, jako byl Gorbačov pro více samostatnosti a odpovědnosti v sovětských republikách a oblastech, byl také pro to, aby různé země měly možnost jít svými specifickými cestami vývoje. Nejenom on, ale ani já jsem ovšem tehdy ještě nevěděl, co se ve skutečnosti odehraje za rok v Československu.

Bylo to naše poslední setkání. Po roce 1968 jsem už do SSSR nejel. Gorbačov přijel sice na podzim 1969 do Prahy s první sovětskou stranickou delegací, ještě jako tajemník ze Stavropolu. Ale to bylo krátce potom, co jsem byl s dalšími členy Dubčekova vedení KSČ vyloučen z ústředního výboru strany. A v takovém postavení jsem se už nemohl setkat s oficiálním sovětským delegátem. Škoda.

Od té doby je naše životní zkušenost velice odlišná. Jeho zkušenost říká, že komu jde v politice o zájmy a potřeby lidí ve společnosti sovětského typu, může pro ně udělat něco důležitého, rozumného a reálného jenom v komunistické straně, svým podílem na vývoji její politiky. Rozumím tomuto postoji a respektuji ho, sám jsem se jím řídil většinu života. Až specifická zkušenost československé «normalizace poměrů» v sedmdesátých letech mne vedla ke změně tohoto postoje. Tím jsem ovšem ovlivnil jenom svůj život a nikoli možnosti těch, kdo žili jinde, měli jiný osud a jinak se rozhodovali.

Šance nejen pro Gorbačova

Udělal jsem v životě mnoho špatných zkušeností – a ty nejhorší často s vlastním optimismem. Ale čtu-li, jak Žores Medveděv v interview pro «L'Unità» říká, že ve volbě Gorbačova nevidí mnoho nového, nesouhlasím. Jistě, prosadit do života sovětské společnosti úspěšně změny, po kterých vývoj už léta volá, není vůbec snadné. A není záruka, že se to podaří; docela jistě to také nezávisí na jednotlivci, byť i byl v nejvyšší politické funkci. Přesto si myslím, že volbou Gorbačova se něco nového už stalo: otevřela se nová šance pro socialismus.

Jeho nástupem končí politika orientovaná převážně na minulost, politika «od pohřbu k pohřbu», odkládající řešení neodkladných problémů a tím ústící ve stagnaci. Gorbačov a funkcionáři jeho generace musí uvažovat v dimenzích budoucích desetiletí. Pro ně se teprve nyní otevírá skutečná možnost vlastní samostatné seberealizace. Mají jinou životní i politickou zkušenost než jejich generační předchůdci.

Obvykle se to vyjadřuje konstatováním, že se po-

liticky formovali už po Stalinovi. To však znamená, že jejich zkušenost je velmi rozporná: je to především zkušenost s neúspěšnými metodami reformních pokusů. Neuspěl Chruščov, který východiskem reformních snah udělal kritiku minulosti, k níž přidal metodu slibů dalekosáhlých a vábných změn, pro které ve skutečnosti nebyly předpoklady. Neuspěly pokusy o systémové změny ve středoevropských zemích v letech 1956, 1968 a 1980. Příčiny všech těchto neúspěchů jsou sice velice různé, ale faktem zůstává, že to byly neúspěchy.

Zkušenost této generace však také učí, že neuspěla ani politika pouhého potlačování a odsouvání neřešených problémů. Proti šedesátým létům je navíc nové to, že reformy přestaly být z hlediska životních potřeb a zájmů SSSR něčím, co jako rušivý faktor doráží zvenčí. Reformní vývoj se naopak stal nutnou vnitřní potřebou. Gorbačov i jiní funkcionáři mají osobní zkušenost, že nelze zlepšit za určitou mez poměry ve stavropolské oblasti, v Ázerbájdžánské republice nebo kdekoli jinde, jestliže nedojde ke změnám v celostátním měřítku. To bylo nesměle, ale přece jen viditelně vyjádřeno už za krátkého období J. V. Andropova.

V tom vidím už teď novost situace: podstatné reformy se staly vnitřní potřebou mateřské země sovětského systému, nejenom potřebou menších evropských zemí. A právě proto, že to je situace nová, nemůžeme čekat opakování minulého. Píši tu o osobních vzpomínkách a dojmech a nemohu proto v rámci tohoto článku analyzovat složitou situaci společností sovětského typu. Jisté však je, že pro reformní vývoj Sovětského svazu není dán žádný uspokojivý vzor. Prvky pluralitní politické demokracie, tradičně spojené např. s československým historickým vývojem, nebudou jistě aktuálním řešením sovětským. Nelze také očekávat, že sovětský vývoj může probíhat tak jako dnes v Číně. Tam se dnes řeší problémy podobné spíše sovětským problémům z let dvacátých a třicátých než z let osmdesátých. Čína je ovšem řeší způsoby, které jsou jiné než Stalinovy a jsou bližší někdejšími koncepcím Leninovy «nové ekonomické politiky» a v něčem i koncepcím Bucharinovým. Ani Maďarsko, ačkoli tu lze najít některé zkušenosti, které mají obecnější platnost pro reformní vývoj, nedává recept pro SSSR: příliš mnoho ekonomických, sociálních i politických problémů je tu jiných.

Důležité ovšem je, aby jak Čína, tak Maďarsko a všechny ostatní země mohly jít svými vlastními cestami, aniž by to bylo vyhlášováno za protisocialistické a nepřijatelné, protože to je jiné než v SSSR. Už to samo by mělo veliký význam pro šance socialismu ve světě – a zpětně i pro šance reformního vývoje v SSSR.

Z toho, jak znám Michaila Gorbačova jako člověka dávno před jeho dnešní funkcí, vyvozují určité naděje. Zásada, že «pravda je vždy konkrétní», jistě zůstala v jeho mysli. Je to člověk, který dá více na vlastní, prožitou a smyslovou zkušenost, než na to, co mu předkládají na papíře. A je zároveň schopen svou zkušenost velmi racionálně hodnotit, doplňovat a rozvíjet z jiných zdrojů. Je schopen jednat pragmaticky, ale také teoreticky uvažovat. Nejenom momentální úspěch, ale i trvalé hodnoty mají v jeho životě význam. A má dost sebedůvěry na to, aby se dokázal rozejít s tím, co si sám neproověřil jako správné.

Jsem velmi rád, že právě Gorbačov viděl Řím ve dnech pohřbu Enrica Berlinguera. Jisté ví, že ty statisíce lidí provázející na poslední cestě komunistického vůdce by nemohl vidět nikde jinde na Západě. To, co se dozvídal z různých papírů, jistě konfrontuje se svým prožitkem.

Bylo by dobře, kdyby mohl uvidět Čínu. Byl jsem tam v posledních letech dvakrát a přednášel stranicovým funkcionářům o sovětském systému a o neúspěšných pokusech o jeho reformu. Získal jsem při tom dojem, že cesty z Moskvy do Pekingu a naopak neleží v říši čisté fantazie. Vždyť kdysi se také zdály nepředstavitelné cesty z Moskvy do Bělehradu. Přál bych Michailu Gorbačovovi, aby to byl právě on, kdo takovou cestu udělá první.

Než se stal generálním tajemníkem, řekl Gorbačov ve své poslední řeči, že přes obrovský význam sovětsko-amerických vztahů nelze zapomínat, že svět se neskládá jenom ze Spojených států. Kdyby zároveň vždy měl před očima, že také SSSR je jen jednou, byť mocnou a důležitou, částí dnešního světa a že všechny tyto části chtějí a potřebují autonomii, mělo by to dalekosáhlý význam. Mohl by opravdu přispět k tomu, aby se svět začal vidět takový, jaký je, a ne v křivém zrcadle supervelmocenské bipolarity.

Ale vrátím se raději k tomu, čím jsem začal: se svým optimismem mám i velice špatné zkušenosti.

JÁN MLYNÁRIK

VYTRHNUTÉ STRÁNKY Z DEJÍN OSLOBODENIA

1. Povstaleckí generáli

Je známe, že povstaleckí generáli Ján Golian a Rudolf Viest, ale tiež drvivá väčšina dôstojníkov povstaleckej armády nepatrili politicky ku komunistickej strane; vo svojom konfesijnom či politickom presvedčení zaujímali skôr opačné stanovisko. Avšak režim chce mať zo SNP revolúciu, resp. začiatok ľudovej a národnej revolúcie na čele s komunistickou stranou. Preto je pochopiteľné, že služobná historiografia musí nivelizovať, znehodnocovať a všelijako bagatelizovať, alebo pejoratívnymi známami označovať činy a rozhodnutia nekomunistických veliteľov národného protinacistického odboja.

V oficiálnej (Plevzovej) historiografii je Golian označený za «nerozhodného» muža, vyvolávajúceho v boji veľa «ťažkostí a nedorozumení». Vari horšie v očiach režimovej historiografie dopadol druhý povstalecký generál – Rudolf Viest, ktorý musel prevziať velenie povstania už za jeho obkľúčenia a neodvratnej

porážky. Ak sa Golianovi vytýka jeho «politická orientácia», čím sa mu vytýka, že nebol komunista, generál Viest je už priamo zaradený na druhú stranu tábora, medzi tzv. londýnerov, lebo vraj udržiaval styk s čsl. emigrantskou vládou v Londýne. Pravda, aj to je nepresná charakteristika: Viest bol predsa členom tejto vlády od začiatku, je známe, že do emigrácie odišiel ešte pred vznikom čsl. vlády v Londýne. Uvedme však niektoré údaje z jeho životopisu:

Generál Rudolf Viest sa narodil 24. septembra 1890 v Revúcej. Vyššiu priemyslovú školu v Budapešti absolvoval roku 1909. Do roku 1914 pracoval v stavebnej kancelárii v Budapešti. Už v prvom roku svetovej vojny bol na ruskom fronte zajatý, v rokoch 1915-1916 bojoval ako príslušník srbskej dobrovoľníckej divízie. Stal sa dôstojníkom čsl. légii v Rusku a roku 1919 mal už hodnosť majora ako veliteľ legionárskeho tábora v Irkutsku. Roku 1920 sa vrátil do vlasti a od toho času zaujímal významné miesto v diplomatickej službe buď ako vojenský atašé v Budapešti a Varšave, alebo ako náčelník štábu divízie, od 30. rokov postupne náčelník štábu Zemského vojenského veliteľstva v Bratislave a napokon veliteľ 6. a 7. zboru. Roku 1933 absolvoval Vojenskú akadémiu v Hraniciach a dosiahol hodnosť brigádneho generála, roku 1938 bol už divíznym generálom: bol to jediný slovenský generál v predmníchovskej čsl. armáde.

Po rozbití ČSR patril k protifašisticky orientovaným dôstojníkom a udržiaval styky s občianskym odbojom. Koncom augusta 1939 emigroval do Francúzska a stal sa veliteľom čsl. divízie. Po páde Francúzska pôsobil v Londýne ako člen čsl. emigrantskej vlády, začo ho bratislavský súd in contumaciam odsúdil na trest smrti. V októbri 1944 priletel do Banskej Bystrice a 7. októbra 1944 prevzal velenie nad povstaleckou armádou. To nebola degradácia Goliana, ale zverenie armády za ťažkej situácie do rúk skúsenejšieho a staršieho veliteľa, ktorý však napriek osobnej statočnosti a obetavosti nedokázal zvrátiť situáciu celkom obklúčeného a na svoj osud ponechaného povstania, keď sľubovaná účinná sovietska pomoc neprišla.

Režimová historiografia obviňuje generála Viesta, že svojim posledným rozkazom z 28. októbra 1944 spôsobil rozklad povstaleckej armády, a to tým, že vojakov zbavil prísahy a nechal na ich rozhodnutie, či chcú alebo nechcú ďalej bojovať. V druhom diele Dejín SNP z roku 1984, ako aj vo svojej monografii o SNP z toho roku to tvrdí Viliam Plevza. Avšak tenže autor to tvrdil už roku 1976 v inej práci. Historik Jozef Jablonický k tomu napísal: «Generál Rudolf Viest nikdy nevydal rozkaz s týmto obsahom. Čo by sa stalo s historikom, keby podobnú lož uverejnil o niektorom významnom komunistovi z čias SNP? Kol'kokrát bola honorovaná táto lož o povstaleckých generáloch? Generál Viest zostáva veľkou postavou SNP.» Potiaľ Jablonický. Na režimovej lži o povstaleckých generáloch sa priživil aj národný umelec Vladimír Mináč tvrdením, že vraj «bojovali bojzljivo – umierali statočne».

Po zajatí v Pohronskom Bukovci na začiatku novembra 1944 gen. Viest mal spoločný osud s gen. Golianom. Zahynul v nacistickom žalári, za neznámych okolností. Na budove Veliteľstva doplnovacieho vojska v Banskej Bystrici, teda na mieste centrálnych príprav SNP a pôsobenia gen. Goliana, je emblém s kladivom a kosákom, hoci Golian nebol komunista, ale ani jeho spolupracovníci. Generál Golian nemá dodnes pamätnú tabuľu na Slovensku. Má ju v Kanade. Ani Viest nemá na Slovensku pomník. Vstúpil však do dejín ako odhodlaný vlastenec a veliteľ povstaleckej armády.

2. Slovenskí dôstojníci a generáli

Keď sa zamýšľame nad dejinami antifašistického národno-oslobodzovacieho boja, vzdávame patričné miesto všetkým, čo sa na tomto boji zúčastnili, bez selektívneho vylučovania celých skupín a jednotlivcov, ako sa to rado robí v súčasnom režimovom zobrazení, tak povediac podľa stranického či kádrového kľúča. Nikoho nemožno vylučovať z podielu na víťazstve a obnovení demokracie, nikoho nemožno dejinne kádrovať a zaradovať do predom schválených škatuliek. A to sa týka aj slovenských vysokých dôstojníkov, ktorí sa zúčastnili na boji proti fašizmu, či tento boj viedli vo vedúcich hodnostiach.

Obecne sú známejšie osudy vedúcich povstaleckých generálov Goliana a Viesta. Ale boli tu aj viacerí a ďalší, ktorí patria do antifašistického zápasu v jeho bilancii. Tí, s ktorými si osud zahrál až drasticky.

Málo sa spomína, alebo vôbec nie, meno Štefana Jurecha. Tento generál slovenskej armády od roku 1943 nemá miesto v Encyklopédii Slovenska. Ani napriek tomu, že ako veliteľ Rýchlej divízie začiatkom roku 1943 rokoval so zástupcami sovietskej armády o prechode divízie na ich stranu, ani preto, že bol vyhliadnutý ilegálnym vedením odboja za povstaleckého veliteľa, a napokon ani preto, že 6. septembra 1944 ho zatkla nemecká bezpečnostná polícia a odvliekla do Nemecka, kde zahynul. Už iba samotný fakt násilnej smrti z rúk okupanta by mal upozorňovať na anomáliu partajného hodnotenia.

Rovnako možno hodnotiť generála Augustína Malára, talianskeho legionára, neskôr dôstojníka čsl. armády, veliteľa slovenskej divízie na východnom Slovensku v bojoch s horthyovskou armádou roku 1939. Podľa Encyklopédie Slovenska tento generál vraj svojim rozhlasovým prejavom z konca augusta 1944 «dezorientoval časť armády a poškodil SNP». Avšak nikto nevysvetlil, prečo už na druhý deň ho nemecká bezpečnostná polícia zatkla a prečo zomrel v nemeckom zajatí. Je isté, že títo dvaja slovenskí generáli, bývalí dôstojníci čsl. armády, sa nestotožnili s fašizmom, mysleli inak, a preto ich nacisti zavraždili.

Ale slovenských generálov prenasledoval a zabíjal aj komunistický režim. Generál Vojtech Danielovič takisto nemá miesto v Encyklopédii Slovenska. Za SNP bol vedúcim intendancie na veliteľstve prvej čsl. armády, v marci 1945 ho vymenovali za hlavného intendanta čsl. armády. Ale už v máji 1948 ho prepustili z armády, roku 1951 ho zatkli, nasledujúci rok odsúdili a roku 1955 zomrel v pražskej väznici.

Jeden z popredných organizátorov príprav SNP, styčný dôstojník medzi SNR a Golianom, člen Rady na obranu Slovenska za SNP, major, neskôr generál Jozef Marko bol roku 1948 prepustený z armády a odvtedy štyrikrát väznený, naposledy do roku 1963 za velezradu. Generál Jozef Martin Kristín, účastník odboja, bol

roku 1952 odsúdený na 4 roky väzenia. Vari najlepšie z nich dopadol generál Dezider Kišš-Kalina, za povstania prednosta osobného oddelenia veliteľstva prvej čsl. armády v Banskej Bystrici. Roku 1951 ho prepustili z armády.

Ďalší slovenskí generáli unikli pred degradáciou a perzekúciou do exilu. Proklamáciu o vypuknutí povstania do bansko-bystrického rozhlasu prečítal podplukovník, neskôr generál Mirko Vesel. Bol jednou z hlavných osobností pri vzniku SNP. Počas neho bol prednosta politického oddelenia prvej čsl. armády na Slovensku. S delegáciou SNR v októbri 1944 rokoval v Londýne. Roku 1950 emigroval do Nemeckej republiky vyštvaný intrikami a akútnym nebezpečenstvom perzekúcie. Generál Mikuláš Ferjenčík, počas povstania poverenik SNR pre národnú obranu, po vojne štátny tajomník MNO v Prahe a do februára 1948 poverenik vnútra, si zachránil život emigráciou roku 1948 do USA.

Je to smutná bilancia: štyroch slovenských generálov popravili nacisti, ďalších štyroch vláčili po väzeniach alebo vyhnaní z vlasti komunisti. A koľko stoviek ďalších dôstojníkov a partizánskych veliteľov prechádzalo väzeniami päťdesiatych rokov?

Nie, pri bilančovaní národno-oslobodeneckého boja komunistická historiografia či propaganda tieto fakty nepripomenie. Ale národ má právo ich vedieť, pýtať sa na ich pôvod a žiadať vysvetlenie.

3. Tragédia partizánskych veliteľov

Mnohovravná propaganda k 40. výročiu oslobodenia vyzdvihuje najmä zástoj partizánskeho hnutia, ktoré v slovenských súvislostiach dáva na roveň, ba dokonca nad význam povstaleckej armády. Komunisti mali v partizánskom hnutí väčší podiel než v armáde, pôsobili tu sovietski velitelia a tak je prirodzené, že partizánske akcie sa nadsadzujú, zveličujú. Velitelia partizánskych útvarov sú okázale spomínaní a historicky hodnotení. Najmä tí sovietski.

Avšak režimová propaganda a historiografia sa nezmieňuje o dvoch slovenských partizánskych veliteľoch, prešľapuje nad ich činnosťou, zaznáva alebo dokonca ju ani nespomína. Ide o Jozefa Trojana a Viliama Žingora, v čase SNP a do roku 1948 vari najznámejších a najslávnejších slovenských partizánskych veliteľov. Prvý velil partizánskej brigáde Pavel, ktorá operovala na hornej Nitre od leta 1944 až do februára 1945, druhý velil Druhej československej partizánskej brigáde Milana Rastislava Štefánika v Turci, a to najprv v Rajeckej doline a potom na Martinských holiach. Obe brigády bojovali na viacerých miestach proti prenikajúcim nemeckým jednotkám, v akciách SNP plnili významné úlohy a po jeho porážke uskutočňovali prepadové a diverzné akcie, ktoré značne poškodzovali nacistickú vojenskú moc. Význam týchto dvoch slovenských partizánskych brigád, takmer nedotknutých sovietskymi vplyvmi, sa obecné hodnotí vysoko. Len ich veliteľov popravili ako zločincov, a to v čase, keď sa KSČ dostala k moci. Áno, čo si to dovolili slovenskí partizáni bez uznania vedúcej sovietskej úlohy?

Jozef Trojan, ročník 1906, rodák z Horních Heřmaníc z východných Čiech bol správcom veľkostatku Bat'ových závodov v Bat'ovanoch, dnešnom Partizánskom. Ilegálne pracoval v protinacistickom odboji, zakladal a organizoval partizánske hnutie na hornej Nitre. Robotníci Bat'ových závodov tvorili jadro jeho brigády. Po oslobodení bol riaditeľom Závodov 29. augusta v Partizánskom a poslancom Dočasného národného zhromaždenia za KSS. Ešte v auguste 1949, pri piatom výročí SNP, pochodoval na čele svojej brigády pred Gottwaldom a stalinskou garnitúrou vo Zvolene. Ale už v noci na 22. decembra 1949 ho zatkli, obvinili z velezrady, marenia dvojročného a päťročného plánu, sabotáže, vydierania. Avšak tvrdého kapitána nemohli zlomiť, vytrvale popieral a tak sa napokon celá obžaloba rozpadla – nakoniec ho obvinili z návodu k päťnásobnej vražde, ktorej sa vraj dopustili milicionári v Bat'ovanoch. Na konci decembra 1953 ho v Prahe obesili. O rok prežil Rudolfa Slánskeho, ktorého deň pred svojim zatknutím navštívil, a vtedy Slánsky už mal na stole operatívne hlásenia o príprave Trojanovho zatknutia, no bývalý partizán Slánsky neupozornil bývalého partizána o hrozbe. Ako sa tu história opakovala: Trojanu zatkli niekoľko hodín po oficiálnej recepcii na počesť Stalinových narodenín. . .

Viliam Žingor, ročník 1912, Turčan, rodák z Bystričky, vysokoškolsky vzdelaný človek. V júli 1943 odmietol nastúpiť ako záložný dôstojník do slovenskej armády, odišiel do hôr. V zime 1943-1944 na východných svahoch Malej Fatry vytvoril lesný tábor, v ktorom boli antifašisti a sovietski vojnoví zajatci, ktorí ušli z koncentrákov; týchto sovietskych vojakov, ako je známe, sovietske velenie vždy podozrievalo zo zrady a mnohí skončili v gulagu. V auguste 1944 jeho oddiel mal na 3000 ľudí a bol silnejší než oddiel Veličkov. Za zásluhy po oslobodení Žingora vymenovali za generálneho tajomníka Zväzu slovenských partizánov. Roku 1950 ho zatkli vraj pre rozvratnú činnosť, v októbri toho roku odsúdili na trest smrti a v polovici decembra 1951 obesili. Navyiac o všetkom vydali publikáciu.

Hoci roku 1968 Žingora rehabilitovali, Trojanova rehabilitácia sa začala, ale neskončila. Týchto partizánskych slovenských veliteľov režimová historiografia a propaganda nebude teraz vyzdvihovať: robili čosi bez sovietskeho príkazu, bez tamtej inšpirácie, vytvorili slovenské brigády. Zaplatili za to životmi. Národ však na nich nazabudol.

V treťom bode Košického vládneho programu z apríla 1945 sa hovorí, že nová československá armáda bude budovaná podľa vzoru sovietskej armády, a to najmä na čele s veliteľskými kádrami zo SNP a zahraničného odboja. Splnila sa iba tá časť, ktorá sa týka sovietskeho vzoru. Pokiaľ velitelia nepadli v oslobodzovacom boji, popravil, prenasledoval alebo vyhnan ich z vlasti komunistický režim. A to už vonkoncom nespomíname účastníkov bojov na západnom fronte – osud týchto «západniarov» bol hneď po oslobodení roku 1945 drastický. Ak súčasná propaganda režimu na čele s ministerským predsedom ČSSR tvrdí, že Košický vládny program bol do puntíku splnený, nech sa obzrie po osudoch ľudí, ktorých sme spomenuli.

UNDERGROUND? DRUHÁ KULTURA?

(Několik poznámek a postřehů z jednoho nezávislého večera)

Zimní sobotní podvečer mě zastihuje v nevytopeném dálkovém autobuse. Cestuji již od rána. Jsem rozlámaný a napjatý. Na jedné stanici mě mají čekat neznámí přátelé, hlavou se mi honí poněkud divoké představy. Vybavují se mi místa, která jsem zažil obklíčena uniformovanými příslušníky.

Několik zastávek před cílem nakukují do autobusu dva mladí vlasáči. Zbystřuji pozornost. Zdvořile se ptají, zda je v autobuse cestující XY. Na poslední chvíli rychle vystupují a přeseďám do osobního vozu stojícího opodál.

Dozvídám se, že domluvené místo je obšancované příslušníky, a tak v pořadí již třetí hospoda, kde se měl večer konat, padla. Silnicemi druhé a třetí třídy se protáhneme až na kraj jednoho městyse, kde se v přízemním domku tísní ve dvou místnostech asi 30 mladých lidí. Hospoda se prý konečně našla. Čtyři automobily pendlují mezi autobusovými zastávkami a okolními nádražími, odkud každou chvíli přijíždějí další zájemci. První účinkující, folkaři z Moravy, jsou již v hospodě, kde má večer proběhnout. Lidé mezi sebou polohlasně vtipkují, zvláště ti, kteří se vyhnuli kontrolám občanských průkazů a případným pokutám. Je sedm hodin večer, první diváci odjíždějí neznámo kam, do vytouženého hospodského sálu. Tři nervózní a napnutí pořadatelé, asi dvacet, třicet a pětadvacet let, se navzájem povzbuzují. Letos jim to musí vyjít. Srovnají skóre veřejná bezpečnost versus pořadatelé na 1:1! Před rokem byli totiž zadrženi nejen oni, ale až na malé výjimky prakticky všichni lidé, kteří se sem sjeli. Prý jich bylo hodně přes stovku. Neutajily se pozvánky a policie nezaváhala. Letos bez pozvánek, ale s honičkou. Opět se něco «proslechlo». Místní bezpečnost preventivně zasahuje několik dní předem a vyslýchá několik domorodců, které si vytypovala jako možné pořadatele, ale od nikoho se nic důležitého nedozví.

Tak začíná jeden z nezávislých večerů převážně hudebního charakteru, který pořádá a zajišťuje několik mladých nadšenců a na který se sjíždějí příznivci z širokého okolí, ze vzdálených míst Čech, Moravy, někdy až ze Slovenska. Diváci? Dělníci, studenti, tu a tam nějaký rozpolcený úředník, vesměs mladí lidé mezi dvaceti a pětadvaceti lety. Co je všechny společně láká a nutí trmácet se často celý den a zase zpět, riskovat střetnutí s policií, pokuty, zadržení, předvolání na bezpečnost v místě bydliště, nepříjemnosti ve škole, v zaměstnání, že se znovu a znovu vypravují na večery, jejichž umělecká úroveň není vždy vysoká, spíše průměrná až podprůměrná? Že by «kouzlo» undergroundu? Ale to se jeví jenom při srovnání s jeho slovníkovým výkladem jako nadsazené označení, které neodpovídá skutečnosti. Nebo druhá kultura? Tento pojem platí spíše pro ona systematicky a periodicky pišící a působící literární sdružení, která si přepisují a opisují vlastní romány, verše, povídky, studie, celé časopisy, než pro tyto náhodné večery, které se mnohokrát víc nekonají než konají.

V přilehlém sále hospody je už rušno. Nevěřím svým očím. Prázdný výčep v sobotu večer! Zní to jako vtip, ale domácí jsou prý na bále příslušníků veřejné bezpečnosti, který se koná několik kilometrů odsud. V sále jsem překvapený podruhé. Je tu asi stovka mladých lidí. Chlapci, ale také dívky v džínových uniformách, zarostlí ve vytahaných svetrech, většina s nějakým přívěskem okolo krku. Hodně křížů, barevných korálků, nejrůznějších osobních talismanů. Hostinský nadšeně roznáší první tácy piv, pořadatelé s několika dalšími pomocníky stavějí chudičkou aparaturu s jedním mikrofonem olepeným leukoplastem. Stále se vlastně nic neděje, ale v sále je veselo. Lidé se spontánně vybavují, sdělují si zážitky z cesty, upřímně se druzí, tu a tam zvědavě očumují, co se děje, připravuje na improvizovaném jevišti. Vedle folku se tu má objevit také rocková skupina, zastoupeno má být i mluvené slovo.

Nutno říci předem, že tento večer patřil mezi ty vydařené, jak ze strany účinkujících, tak ze strany diváků. Ne každý večer, který nakonec proběhne, snese základní měřítko. Bohužel jsem občas nabyl dojmu, že se lidé přijeli jen opít, vyventilovat to, co se jinde báli a bojí jen náznakem projevit. Úroveň některých vystoupení vynikala jen hlasitostí a nesrozumitelností, které násobené vypitým alkoholem upadaly oboustranně do opileckých křečí. Připočteme-li k tomu také občas špinu místností, kde se dusilo dvakrát nebo až třikrát tolik lidí, jako se tam mohlo optimálně vejít, první dojem náhodného návštěvníka byl nechutný – a pro bezpečnost? Další vítané sousto, jak ospravedlňovat své razie a perlustrace. Naštěstí, pokusím-li se o trochu přesnosti, ze čtyřiceti až šedesáti večerů, které jsem za poslední tři, čtyři roky viděl, vysloveně nepříjemných bylo vlastně asi jen pět. Přesto některé projevy, nadměrné konzumování alkoholu, bezduché, nesrozumitelné pokřikování na jevišti, nedostatečná hygiena, se objevily nebo hrozily i těm vydařeným večerům, kde často jeden podnapilý divák rozbil soustředěné vnímání ostatních. Na žádném z těchto večerů jsem však neviděl narkomany, práškaře apod.

Několik minut po dvacáté hodině, řidiči jsou již na místě, každý z nich naježdil ten den kolem pěti set kilometrů, po sbírce peněz na krytí nejnnutnějších nákladů za projetí benzin, pronájem sálu, ale i za povinnou konzumaci gulášů a jízdné účinkujících (částka se pohybuje většinou mezi patnácti a třiceti korunami, ale také jsem již platil pět i padesát korun) zazní do hlaholu v sále mluvené, vlastně recitované slovo. Patří asi pětatřicetiletému muži, hladce oholenému, jeho civilní, téměř ošuntělé vzezření kontrastuje se zarostlými zevnějšky většiny posluchačů. Upoutává pozornost, sál se ztišuje a naslouchá slovům o dlouhých vlasech spravedlnosti. Lidé v sále tleskají a muž recitátor uvádí folkové duo, zpívajícího kytaristu a jeho partnerku. Jejich písničky si sál okamžitě s nimi pobrukuje. Dívám se

do tváří posluchačů. Naprostá většina z nich poslouchá se zamyšlenými úsměvy, tu a tam někdo bez ostychu sděluje něco svému sousedovi, každou chvíli tu ale poletuje hostinský. Po třech písničkách se znovu ozývá recitátor. Převážně se jedná o jeho vlastní tvorbu a posluchači, jak se zdá, vděčně čekají na každé slovo, zvláště je-li jim oslovována stávající moc. Jde o mluvní typ poezie s volným veršem, v němž se střídá reflexe s ironií, nadsázka s přímým pojmenováním jevu, politické skutečnosti atd. Úskalí této poezie vyvstává zejména při četbě, nyní však celý sál napjatě poslouchá a živě reaguje. Recitátor se střídá s folkaři. Jejich repertoár se opírá o staré moravské lidové písničky s náboženským zabarvením, které kytarista prokládá písničkami převzatými, známými protestsongy z tvorby Třešňáka, Hutky, Mertvy, Karáska, ale i z vlastní dílny. Jeho patetický přízvuk v hlase nevelkého rozsahu doplňuje čistý dívčí hlas. Jejich duo je přesvědčivější a dynamičtější ve formálně vytříbeném žánru lidové písně v sólových partech zpěváka, kde jsou jeho výrazové prostředky chudší, po chvíli se oposlouchají a znějí monotónně. Ale spád večera tím netrpí, recitátor uvádí některé Zappovy texty, které v sále vyvolávají bouře smíchu. Jejich exhibicionistická interpretace balancuje na hranici satirické grotesky a pohybového nevkusy nebo přinejmenším překvapivého šoku z těžkopádného a postupně se obnažujícího «baletu» recitátora. Jeho robustní projev ale koresponduje s neméně výrazným robustním významem překladu textu. Po více než hodině, možná devadesáti minutách, v sále panuje příjemné napětí, přichází přestávka, po níž má vystoupit rocková skupina Z.

O přestávce se povídá o všem možném a nemožném. Koho zavřeli a koho ještě ne, kde se co podařilo uskutečnit, proč se i tady tolik pije, rozebírají se osobní zkušenosti z výslechů, nejrůznějších zadržení, šikan, padají naivní a užaslé otázky těch, kteří jsou na podobném večeru poprvé, má-li takové vystoupení smysl, když je tak «ostré», k čemu, když se tím stejně nic nezmění, nebo tvrdá slova na adresu písničkáře, který prý na okresní písničkářské soutěži zpívá bezpohlavní texty. Jsou to cenné rozhovory, protože se dotýkají nejen smyslu a poslání těchto večerů, ale smyslu a poslání života, v němž si většina z nás navykla přijímat nutné zlo jako protihodnotu za určitý existenční standard a zaběhané pohodlí. Názorová otevřenost účinkujících a posluchačů, důvěra, jsou pěkným, jinde již nevídaným projevem vnitřní svobody. Že má tento projev vnitřní svobody mnoho protikladných výrazů, je sice logické a přirozené, ale je třeba k nim přistupovat neustále kriticky, nesmějí se jimi omlouvat a ospravedlňovat špatné jevy, včetně nedostatečné umělecké úrovně nebo malé autorské sebekritiky.

Přemýšlel jsem, proč v kamenném divadle nebo na koncertu oficiální rockové skupiny třeba Pražského výběru se cítím stále něčím svázaný? Nebo proč v tom prostředí stejný text divocha Zappy vzbuzuje šok, nedůvěru, nejedná-li se o nějakou nastrčenou provokaci, a na otevřeném večeru vyvolává přirozenou reakci od smíchu až po zamyšlení? Vezmeme-li v úvahu, že se posluchači těchto večerů zbavují své nedůvěry již neformálním průběhem, dobrodružstvím, rizikem, které je třeba podstoupit, než cokoli začne a víckrát ani nezačne, pak se každý

podílí na těchto večerech podle své mentality a osobnosti právě svými projevy, názory, které nejsou očekávané, vyžadované a zrači se v nich od intenzivního zájmu až po ostentativní nudu vše, co je skutečným obsahem večera. Snad proto jsem odcházel i z vyslovených propadáků s vědomím, že jsem někde při něčem *byl*, že jsem tam nestatoval jako kulisa. Proto také tato setkání, otevřená vystoupení, nezávislé večery neustále přitahují. Lidé cestují mnohdy stovky kilometrů, aby zjistili, že tentokrát to byl propadák, ale přesto nelitují. Duch i těchto propadáků má příchut' a tušené rozměry čehosi námi ovlivňovaného a ovlivnitelného, řekněme svobodného.

* * *

V půl desáté večer se rozjíždí skupina Z. Čtyři mladí muzikanti s dechovými nástroji, bubnem a houslemi, uvádějí svou suitu. Nad hlavami jim visí bílý pruh látky pomalované známou siluetou pražského Hradu, jehož typické věže znázorňují teď raketové hlavice. V následující desetiminutové skladbě si každý muzikant hude podle svého na nástroj ve značně zpomaleném rytmu písničky Bejvávalo, bejvávalo. Po několika minutách si ji s chutí zpívá a pořvává celý sál. Nečekané nástupy jednotlivých hráčů, jejich intenzita, vyvolávají v sále vzdychky hlasitou dryáčnickou ozvěnu Bejvávalo. Jako by přítomní v sále s chutí parodovali své opilé tatínky a maminky, jako by se vysmívali jejich poslušnosti a zvyklostem, které je několikrát za rok nebo aspoň občas přivedou na ples, kde se společensky unaví, zašpásují a popustí si uzdu, aby se příští den dívali na svět stejně nasraně a podmračeně jako předtím a vyčítavě nahlíželi do peněženky, kolik je to sentimentální ožrání vlastně stálo? Zdá se, že až sem je vše v pořádku. Ale myslím na generaci Beatles, hippies, obdivovatele Šafránu, Plastiků: kam se poděli? Nesedí již na některém ze «svých» bálů a nebudeme na něm vysedávat i my, až nás existence postaví před dva různě namazané krajíce? Pětatřicátníka jsem zde viděl jednoho, a to ještě na jevišti.

A vlastně, jak dlouho spolu vydrží třeba skupina Z.? Rok, dva nebo jen několik měsíců, týdnů. Vždyť kolik hudebních revolt skončilo i u nás u obyčejného a často podřadného kšeftu? Já jsem muzikant a názory do muziky nepatří. A oficiální sféra je oficiální sféra. Pro reprodukčního umělce je působení mimo ni umíráním a užíráním se zaživa v deprimujícím náhradním povolání. Zlo si ale sféry nevybírá. Odpovědnost člověka, tedy i umělce tkví v tom, že zlu vědomě, ale ani nepřímou nenapomáhá, nepodílí se na něm. Jasněji? Mému vystupování na mírovém koncertě asi příliš nepomůže mé prohlášení, že jsem proti válce, když dobře vím a mohu si o sobě druhý den přečíst, že jsem *bojoval* za mír proti nepřítelům (nebo lidem?) na druhé straně polokoule, lidem stejně bezbranným jako jsem já, protože náš mír je jediný správný a vždy vítězný. Že za ta vítězství zaplatí životy ti bezbranní, kteří chtěli od života třeba jenom občas poslouchat dobrou muziku, o tom se nemluví. Nebo když si myslím, že jsem na mírovou manifestaci vyzrál tím, že jsem na ni nešel nebo utekl z ní a přitom jsem svou účast pro jistotu stvrdil podpisem. Tak se také spolupodílím na zlu,

kteřé sice bezprostředně nikoho neohroží, ale které tak páchám na sobě, na své mravnosti a svědomí s důsledky, s nimiž se pak setkávám každý den prakticky všude, kde narážím na alibistickou stafáž v jakékoli činnosti či lidském vztahu. Konečně, i na tyto otevřené večery bývalá rozhněvaná mládež šedesátých let nejenže ani nepáchne, ale jsou jí lhostejné, protože i ona směňovala své ideály za stále menší či větší kompromisy, aby se z ní stala nakonec nejuzvaněnější a nejvyčuranější a bohužel, také nejzavilejší generace u svých bedýnek, chalup, automobilů nebo aspoň půllitrů.

Podobné nebezpečí hrozí i skupině Z., která mezitím z nedostatku jiných nápadů spustila dechovku pro mladé, totiž ryčný bigbeat nebo rock, okořeněný narychlo okoukanými punkovými grify, a pro rockové skupiny u nás s typickým, těžko srozumitelným textem, který po chvíli nikdo neposlouchá, protože propuklo všeobecné křepčení. Část nespokojených posluchačů se otráveně přemístí do výčepu, kde vyzývá písničkáře a recitátora, aby skupinu vystřídali. Napětí a vnímavé soustředění klesá v sále na minimum, zívá se a pendluje ze sálu do výčepu.

Opakující se chybou většiny těchto večerů je jejich nevyváženost, improvizace, která nepramení z fortelnosti, ale z náhodné souhry spíše nepříznivých než dobrých podmínek a okolností. To, že je program často slepený z toho, co je momentálně k dispozici, bez znalosti vzájemné úrovně a obsahu, vede místo gradace k jeho rozměňování a natahování. Také pořadatelé neznají míru. V dobré snaze, že se jednou za čas něco vyvedlo, požadují, aby účinkující hráli tak dlouho, dokud nepadne poslední posluchač v sále. Několikrát jsem byl svědkem vystoupení umělecké osobnosti s neopakovatelnou náladou, které další nekonečné přidávání a rozměňování jen ublížilo. Přesto jsem prožil několik neopakovatelných večerů vynikajících po všech stránkách zejména s písničkáři. Nezapomenutelné bylo také setkání několika stovek lidí v opuštěných troskách hradu kdesi na Moravě, kde umělecká úroveň nepřevýšila sice průměr, ale samotná nálada, otevřenost a duchovní pohoda patřily k bohužel málokdy se opakujícím vzácným zážitkům. Díky vyváženosti a vzácné sebekritičnosti jednotlivých vystupujících se podařilo každé vystoupení časově limitovat, takže více než šestihodinový program, probíhající dlouho do noci, utekl, než se kdo nadál.

Skupina Z. končí své sedmdesátiminutové vystoupení, kterému se zájmem asistuje už jen několik tančících párů. Sál se přelévá do výčepu, nálada přibírá na hlučnosti, ztrácí na čitelnosti. Folklařskému duu a recitátorovi se přes naléhání pořadatelů a některých jejich příznivců do dalšího vystupování příliš nechce. Znamená to pustit se do křížku s vypitým alkoholem, který již kromě kultury pořádného vyspání žádnou jinou nepotřebuje. Přesto hodinu před půlnocí se nesou sálem písničky, kytarista se snaží o nářeční moravské vyprávěnky, ale dialekt a vtipy v tomto prostředí působí jako kouzlo nechtěného. Chybí prostě rámování sterilní obrazovky nebo správně rozjetá moravská veselice. Recitátorovi se daří udržet kontakt, posluchači se v sále sami ztišují, okřikují, vybízejí ke klidu. Jeden z diváků, nezvykle nakrátko ostříhaný a elegantně oblečený disko mladík, však cosi neustále a nesrozumitelně vykřikuje. Vedle něho spokojeně pochrupuje alko-

holem zmožený náročnější konzument umění. Křikloun viditelně ruší, a tak se ze sálu zdvihá asi pětadvacetiletý Kristusovsky zarostlý muž, který manekýna vyvádí se slovy, že kvůli vožírání sem jezdit nemusel. Mezitím se po další písničce, při recitaci, objevují v sále dva uniformovaní příslušníci. Zjevně jsou na rozpacích, protože to, co vidí a slyší jim vůbec nepřipomíná typickou hospodskou zábavu v tento pokročilý noční čas.

Stovka mladých lidí poslouchá dál bez jakékoli známky vzrušení verše recitátora, jehož hlas přece jen trochu zneklidní. Příslušníci pak ve výčepu vybidnou hostinského k okamžitému vyklizení sálu a hospody. Do půlnoci zbývá asi deset minut. Recitátor sděluje, že smysl večera byl naplněn a že tradiční půlnoční minutou ticha, vzpomínkou na kamarády, ale i ty známé osobnosti, jež jsou ve vězení pro své názory a přesvědčení, nezávislý večer končí. Několik rozjařených odvážlivců chce přespat v sále, jen ať příslušníci klidně přijedou, ale většina lidí opouští sál několik minut po půlnoci a vydává se pěšky do mrazivé noci k nejbližším železničním zastávkám, aby před jejich zavřenými čekárnami přestáli noc až do prvního ranního vlaku. Těch několik unavených, co přece jen zůstane na sále, jak se později dozvídám, se nevyhne kontrole a pokutám, protože do půl hodiny přijíždí uniformovaná bezpečnost a civilisté ze Státní ostrahy.

V jednom z putujících zkřehlých hloučků, v němž se také ocitám, se zatím klidně a bez nadsázky, s humorem a ironií rozebírá večer, hodnotí klady a záporny. Jde s námi jeden z mladých pořadatelů, vysoký dvacetiletý hubený mladík s dlouhými vlasy. Z očí mu čtu únavu, ale i záviděníhodnou náladu, že se večer přece jen vydařil. V duchu se mu tiše obdivuji, protože jej čeká v příštích dnech obligátní výslech, a ne asi jen jeden, na téma kdo, co, jak, proč a uvidíš, co z toho bude, jen si nemysli, že to jen tak projde. Nad celým tím nočním klábosením visí otázka. A kdy příště, a co do té doby, jak vůbec obstojně žít? Chlapec mlčí, za několik týdnů se žení, říká, uvidíme, ale myslí přitom na určitou beznaděj z kolotoče, který nemůže donekonečna roztáčet pro druhé jen sám.

* * *

A přece odpověď je nablízku v každém z nás. Ano, nelze donekonečna či do zjalování svého konzumentského života čekat a pít se po tom, kdo nás spasí duchovně, existenčně, kdo za nás otevře hranice, odstraní zátarasy k iluzorní svobodě, která je i bez těchto překážek vlastně věčnou klecí s nestejně řídkými a různě silnými mřížemi. Vždyť každý z nás se může sobě a druhým stát malým nebo velkým majákem informací všeho druhu, a to především ze svého oboru nebo koníčka. Začátky nemusí být rovnou festivalové. Byty, restaurace, společné procházky se mohou stát okamžitě nezávislým dílčím pramenem nezmanipulované osvěty, sebevzdělání, nejruznějších neodfajfkovaných kulturních příležitostí. Tím, že neustále jen nadáváme na televizi, práci, noviny apod., že se často jen hnidopišsky bahníme v potměšilé radosti nad zatuchlostí poměrů a stávající blbostí, která je často jen rafinovaně vyjádřenou mocí, nejenže stávající poměry přijímáme, ale my je svým netvořivým způsobem konzervujeme. Tím, že

dokážu aspoň jednou nebo několikrát za rok pozvat a připravit své přátele, ne na společnou ožirku nebo předváděčku, ale na probírku všech otázek, které nás společně zajímají, mohu, vytrvám-li, pomalu a jistě přeměňovat společností resp. státem vymezené pole působnosti v působišť vlastní. Vždyť toto pole nemusíme jen prostavět, promelouchat, urvat z něho, co se dá nebo jen pročumět v rámci schválených programů všeho typu. Od předem navrženého voliče až po dramaticky načrtnutého a televizí naservírovaného narkomana, kterým, ať jsou sebelíp mínění a vydaření, schází jediná a neoddiskutovatelná a veřejně všem známá tajenka ve stále se stupidně opakující křížovce – a to monopolní vedoucí role KSČ, u níž vše začíná a také stále končí.

Ale vraťme se do onoho mrazivého nedělního rána. Podřimuju ve vlaku, jsem rád, že mě příslušníci nekontrolovali, nepředvedli a že tento večer skončí bez dohry, obvyklého vysvětlení čili pohovoru na oddělení Státní bezpečnosti. Jsem rád, že to nebyl marný večer a přemýšlím, kolik jich ještě asi bude muset být, abychom se jednou cítili volněji.

Proto ještě připojuji několik zkušeností či dobře míněných rad pro ty, kteří chtějí aspoň někdy také připravit podobný nezávislý večer.

Vím, co mě zajímá. Vím to proto, že si svůj zájem prohlubuji všemi dostupnými i nedostupnými informacemi, prameny. Zároveň hledám další možné zájemce, se kterými se snažím navázat pravidelný kontakt. Společně pak uvažujeme o možnostech nezávislé osvěty, nezávislých večerů.

Pro začátek začínáme v bytech, na chalupách nebo jiných soukromých objektech. Rozdělíme si úkoly. Program, osobní, písemná pozvání, zjištění všech možných a dostupných spojů v kombinaci s osobní dopravou, případné zajištění noclehů, složení zálohy na nejnütnější režii.

Nezvu však pozvánkami, které mi natiskli, rozmnožili dobří kamarádi z tiskárny apod. Již několikrát je to k jejich nemilému překvapení stálo zaměstnání nebo soudní dohru pro rozkrádání socialistického majetku.

Program se opírá o stručný bodový scénář s případnou alternativní změnou. Pro samotný začátek stačí třeba i pouhá třicetiminutová dobře připravená informace, na kterou navazují názory, postřehy, možná rozbor.

Mám-li pozvaného hosta večera, starám se o něho jako o hosta. To znamená, že znám jeho podmínky, které dodržuji.

U večerů v bytech je optimální počet zvaných lidí dvacet. Také délka večera v bytě se pohybuje optimálně mezi 60 až 120 minutami.

Večery pořádané v hospodě nebo v jiném společenském zařízení připravuji nejméně dva měsíce dopředu. Zajišťuji si náhradní prostor, volím termín, který se kryje třeba s místní poutí, veselíci apod.

Účinkující zajišťuji také aspoň tři neděle dopředu. Dohodnu s nimi podmínky i předpokládanou dobu vystoupení. Náhradní program volím z písniček, básniček a všeho toho, co vím, že mí kamarádi a kamarádky z okolí umějí a jsou schopni předvést

ostatním. Jejich vystoupení bývají vítanou žánrovou změnou.

Večer neprotahuji. Jednotlivce limituji devadesáti, maximálně stovaceti minutami včetně přestávky. U více vystupujících se hranice časová pohybuje kolem čtyř, maximálně šesti hodin při dobře zajištěné organizaci a nápaditě připravené dramaturgii, skladbě večera.

Dbám, aby byly dodrženy základní hygienické předpoklady. Snažím se o dohodu s výčepním nebo obsluhujícím personálem, aby během vystoupení nerušili obsluhou. Ideální by asi bylo rozdělit večer na dvě poloviny. Vystoupení a konzumaci.

Vždy počítám s případnou kontrolou veřejné bezpečnosti, a proto při sobě nosím jen a jen občanský průkaz. Pro případ zadržení i několik hygienických nezbytností, k zahození není ani pořádná svačina. Jiné věci, knihy, tiskoviny, desky, vzkazy, dopisy, adresáře atd. nosím v hlavě.

Při zadržení a výslechu nepodléhám panice, ani je-li mi vyhrožováno, čeho všeho jsem se dopustil a jaké dozvuky to ještě bude mít. Je-li to pravda, stejně si zbytečným povídáním nepomohu, spíše uškodím sobě a druhým. Zásadně tedy neuvádím jména, protože si je nepamatuji nebo si na ně nemohu při vzrušení, které prožívám, vzpomenout. Nevyprávím své osobní názory, vyjadřuji se jen k důvodu zadržení, po kterém se znovu a znovu vyptávám. Pokud jsem zadržený jako stíhaná osoba, nemusím vypovídat vůbec. Na otázky nesouvisející s mým zadržením se vždy slušně dotazují, zda jsou předmětem trestního stíhání proti mně nebo někomu jinému. Pokud ano, opět nemusím vypovídat, jsem s dotyčnou osobou v obdobném vztahu jako příbuzenském. Nejsem-li vzat do vazby (písemně a s řádně uvedenými a doloženými důvody), mohu být zadržen maximálně 48 hodin. Odmítám dále jakékoli protispolečenské výroky nebo protistátní nebo které jsou za ně označovány, které jsou připisovány mně nebo jiným osobám. Večera či jiného setkání jsem se zúčastnil z náhodného doslechu od lidí, která neznám nebo se na ně nepamatuji. Všechny ostatní otázky jsou mým soukromím a nejsou-li předmětem trestního stíhání, nikomu, tedy ani VB, po nich nic není.

Záznamy či jiné písemnosti o večerech si ukládám mimo své bydliště.

Prostory, kde se večer koná, předávám vždy v pořádku, případné škody nebo nepořádek po vystoupení odstráním, uklidím nebo nahradím.

A začít mohu kdykoli. Potřeba této nezávislé činnosti bude v příštích letech narůstat. Její těžiště se přeneso do soukromé osobní sféry, protože slídění bezpečnosti a zejména pak psychóza strachu a odvetných represí postupně jakékoli pořádání nezávislých večerů na veřejnosti vyloučí. Tato pesimistická vyhlídka, nezhorší-li se ještě, nás však nesmí odradit nebo vést k rezignaci typu «po nás potopa». Pořádání nezávislých večerů je totiž jedním ze základních a nezbytných projevů nezávislého myšlení, jehož existence, zachování a určitá vývojová kontinuita jsou důležitým předpokladem změny, nikoli vnější, totalitního způsobu života tak zvané reálné socialistické společnosti.

Šimečkovo Obnovení pořádku — kniha stále aktuální

Jedna z nejlepších a čtenářsky nejuspěšnějších prací nezávislé československé politické kultury, Obnovení pořádku Milana Šimečky, nepřestává být předmětem zájmu zahraničních nakladatelství. Po vydání francouzském (Le rétablissement de l'ordre. François Maspéro, Paris 1979) a italském (Lezioni per il ristabilimento dell'ordine. Edizioni e/o, Roma 1982) vyšla kniha na podzim loňského roku také v překladu anglickém, a to v londýnském nakladatelství Verso, které ji na počátku tohoto roku dalo na knižní trh i ve Spojených státech a v Kanadě. O knihu projevil nejnověji zájem jeden nakladatel řecký.

Česky čtoucím čtenářům, kteří už delší dobu marně objednávali do posledního výtisku vyprodanou knížku v nakladatelství Index (Köln 1979), vyšlo v r. 1984 vstříc exilové nakladatelství Edice Rozmluvy v Londýně; Obnovení pořádku zde bylo vydáno v II. (reprintovém) českém vydání, rozšířeném oproti původnímu vydání v Indexu o Šimečkovu předmluvu k vydání italskému, která byla doposud česky dostupná pouze časopisecky (Svědectví, 64), jakož i o souhrnnou informaci o Šimečkově díle. Toto vydání jistě přivítají také ti mladí lidé v Československu, kteří mezitím dorostli zájmu o četbu tohoto druhu a chtějí se dovědět, jak byli před 15 lety «normalizováni» jejich rodiče, jak bylo do dnešní podoby zmrtvělého reálného socialismu kanalizováno sociálně-politické vzepětí roku 1968.

V předmluvě k anglickému vydání se zamyslel Zdeněk Mlynář a v doslovu k II. českému vydání Vilém Prečan nad tím, co říká Šimečkova knížka západnímu čtenáři a jak mu může pomoci pochopit československou skutečnost, resp. nad tím, v čem spočívá tajemství úspěchu Šimečkovy téměř osm let staré práce. Z obou těchto textů přetiskujeme podstatné úryvky.

Zdeněk Mlynář:

O tom, co se dalo a děje v Československu po sovětské intervenci v srpnu 1968, bylo napsáno mnoho článků, studií i knih, dostupných západnímu čtenáři. Proč tedy vydávat ještě další knížku k tomuto tématu, která navíc byla napsána už před šesti léty? Myslím, že pro anglické vydání Šimečkova «Obnovení pořádku» existuje dobrý důvod. Čtenář, který není právě odborníkem a nesleduje soustavně vše, co se k tématu vztahuje, mívá totiž často o poměrech v dnešním Československu přes všechny informace dost neurčitý a rozporný dojem. Představuje si sovětské vojáky v ulicích českých a slovenských měst, policejní kontrolu veřejného i soukromého života občanů, politické procesy proti skupinám těch, kdo se odvážili nějak nekonformně projevit. Zkrátka život podobný v něčem životu za války v nepříteli okupované zemi, poměry podobné diktaturám, které by bez každodenního přímého násilí proti vlastnímu obyvatelstvu do rána padly pod náporom rozhněvaného lidu. Zároveň dostává však také informace o tom, že československé obchody jsou ve srovnání s polskými nebo se sovětskými vlastně konzumním rájem, že turista vidí na ulicích dobře oblečené lidi, z nichž velmi mnozí už v pátek nasedají do vlastního auta, aby strávili víkend na své chalupě na venkově a kteří se nezajímají ani o politické procesy ani o politický režim ve vlastní zemi.

Obojí je svým způsobem pravda: v Československu je totalitní režim, opřený koneckonců o cizí, sovětské armády – a je tu zároveň možno pozorovat lidi, kteří to vlastně jakoby neberou na vědomí a nijak viditelně se proti tomu nebouří. Západnímu občanovi připadá tato rozporná skutečnost obvykle nepochopitelná a neví si s ní rady. A právě k jejímu pochopení může Šimečkova knížka přispět snad více než velké množství článků, knih a informací, které západní občan už má.

Autor odpovídá totiž na jednu důležitou otázku, která je obvykle opomíjena: co to dělá s lidmi, kteří v těchto poměrech žijí, jak v nich vůbec mohou žít? Ve všech kapitolách Šimečkovy knížky je tahle základní otázka z různých stran znovu a znovu kladena a čtenář na ni vždy dostává docela konkrétní odpověď. V podobě jakési zobecňující reportáže z let 1969-1977 tu autor podal poutavě a srozumitelně napsaný obraz sociálně-psychologického pozadí onoho procesu, který obvykle bývá zachycován jen takovými abstraktními pojmy, jako je «normalizace politických poměrů» (ve slovníku oficiální režimní propagandy) nebo «násilná restaurace diktatury sovětského typu» (ve slovníku kritických politologů a žurnalistů).

Šimečka líčí, jak režim v každodenním životě lidí vytváří nejrůznější způsoby nátlaku na jejich chování, jak a proč se lidé ve své veliké většině tomuto nátlaku podvolují a chovají se tak, jak to vyžadují režimem stanovená «pravidla hry». Jakmile však lidé na tato pravidla přistoupí a chovají se podle nich, začínají svým chováním nejenom udržovat, ale také reprodukovat režim, který ta pravidla stanovil. Považují ho sice za špatný, stupidní, diktátorský, nevěří mu a rozhodně ho ani v nejmenším nechápou jako vlastní, přesto však ho svým chováním ve skutečnosti udržují při životě a spoluvytvářejí.

Tak žije – nebo přesněji řečeno přežívá – velká většina. Pak je tu ovšem ještě malá menšina, která na pravidla takové hry s režimem odmítá přistoupit. O jejích problémech se čtenář dočte v kapitolách «Existenční persekuce», «Police», «Výslechy, sledování, prohlídky», «Soud» aj.

Šimečkova reportáž o tomto dramatu ze života lidí v Československu je historicky konkrétní. Avšak na konkrétní látce z jediné země ze sedmdesátých let tu autor vlastně podává obraz života lidí i v jiných zemích se stejným sociálně-politickým systémem a v jiných letech. Šimečka vlastně popisuje určitý recept na «upevňování reálného socialismu», podle něhož postupují šéfkuchaři v politické kuchyni celého sovětského

bloku. Proto také knížka neztrácí aktuálnost ani po šesti letech – a neztratí ji (bohužel) ani v dohledné budoucnosti. (. . .)

Ale Šimečkova knížka je dnes aktuální pro západního čtenáře i z jiných důvodů. Nabízí se mu srovnání jejího textu, který popisuje každodenní totalitní skutečnost, s pochmurnou vizí George Orwella.

Šimečka přesvědčivě dokládá, v čem je skutečnost silnější a životaschopnější než utopie: «Pro život v novém systému stačilo občanu vzít na vědomí jen několik nejvýraznějších faktů: že vládne jen jedna strana, že je jen jediná pravda, že osud člověka je závislý na přízni či nepřizni tohoto státu, že svět je rozdělen na přátele a nepřátele, že souhlasit se vyplácí a nesouhlasit nevyplácí, že stát nechce člověka celého, ale jen tu jeho menší část, která vystupuje nad hladinu veřejného života, a že tedy bude-li touto svou částí přikyvovat jediné pravdě, může si v celé neveřejné sféře dělat co chce. Stát dal svým občanům najevo, že nepotřebuje občany do hloubky duše přesvědčené o postulátech každodenní propagandy, že mu stačí pasivní loajalita, uznání základních pravidel ve vztazích mezi občanem a státem.»

Člověk v reálném totalitním systému tedy nemusí skutečně milovat Velkého bratra a být přesvědčen o jeho neomylné genialitě: stačí, když se na veřejnosti chová tak, jako by si to myslel. Je to pro lidi jistě lepší než v systému, který by opravdu od každého jednotlivce «práním mozků» vynucoval lásku a vnitřní přesvědčení o genialitě Velkého bratra. Je to pro lidi však mnohem horší, neboť to neexistuje jen v románu, ale ve skutečnosti.

Myslím, že Šimečkův přístup k totalitnímu systému pomáhá západnímu čtenáři lépe pochopit, že nejde o skutečnost jeho životním zkušenostem tak vzdálenou, cizí a nepochopitelnou, jak by se na první pohled zdálo. Jistě, čte-li britský čtenář pojednání o tom, jak třeba vyloučení z komunistické strany znamená existenční zničení člověka, je mu to vzdálené a zdá se mu, že něco podobného ho nemůže potkat. Život lidí v sovětských systémech mi připadá trochu jako život nějakých exotických bytostí, s jejichž základními starostmi nemá nic společného. Ale přečte-li si v Šimečkově knížce např. kapitulu «Typování», myslím, že mu lidské osudy z Československa už nebudou tak cizí a nesrozumitelné. Pochopí totiž, že v procesu «očisty strany a veřejného života» nešlo o konflikt abstraktních ideologických postulátů, nýbrž o to, aby ze společenského života byl vyřazen určitý lidský typ, a aby zároveň určitý jiný lidský typ mohl tento život ovládnout. V praxi o tom rozhoduje koneckonců intuice držitelů moci, která «oceňuje především poslušnost, věrnost, spolehlivost, průměrnost, vážnost, opatrnost, mravní zakrnělost a podobně. Zamítá především výjimečnost, samostatné myšlení, velkorysost, tolerantnost, přílišné vzdělání a podobně. Ale také znalost cizích jazyků, smysl pro humor, jiný účes než s vlasy dozadu atd.»

Představa, že nositelé prvního souboru vlastností jsou preferováni na úkor nositelů druhého souboru, není už ovšem nikterak exotická a cizí ani západnímu občanovi. Má v tomto směru obvykle také vlastní zkušenosti z různých vztahů mezi lidmi a institucemi. Podobně také po přečtení kapitoly «Adaptace» se prolamuje bariéra cizoty. Vždyť nikoli o sovětské, ale o moderní západní společnosti napsal David Riesman svůj «Osamělý dav», bestseller z let šedesátých, v němž popsal typ «vnějškově řízeného» člověka. A právě tento lidský typ byl a je schopen adaptace na poměry i v současném Československu a v sovětském bloku vůbec.

Myslím, že alespoň v těchto směrech prolamuje Šimečkova kniha bariéry a pomáhá tomu, aby politická propast mezi Východem a Západem nepřerůstala v propast ve vztazích mezi lidmi, aby nevedla k tomu, že lidé na jedné straně už nejsou s to chápat skutečné problémy lidí na druhé straně. Kdyby Šimečka neudělal už nic víc než právě to, zasloužila by si jeho knížka překlad do všech západoevropských jazyků. (. . .)

Milan Šimečka patřil v šedesátých letech v Československu k reformním komunistům, jak se jim dnes všeobecně říká. Takové jeho přiřazení k politickému pojmu však o něm vypovídá jen velice povrchně. Teprve po porážce «pražského jara» roku 1968 se začalo opravdu ukazovat, kdo je kdo – a to jak mezi reformními komunisty, tak mezi všemi ostatními politickými proudy. V této době Šimečka nejenom žil osud mnoha režimem zavržených a diskriminovaných, přišel o práci a odseděl si přes rok v kriminále. V těchto letech se stal jednou z nejvýraznějších autorských postav československé politické kultury. Věci, pro které stojí za to žít, nehledá ve stínové říši ideologií a politiky, ale ve skutečném světě lidských zážitků, citů a lidské důstojnosti. Ví a prokazuje svým životem, že pro tyto věci stojí za to i trpět. A teprve z tohoto zorného úhlu se znovu dívá na politiku i ideologii.

Takových autorů je vůbec poskrovnu a v oblasti literatury s politickou tematikou jsou vzácností. To, co říkají, je vždy srozumitelné lidem přes jakékoli politické hranice. A to platí i o Šimečkově knížce «Obnovení pořádku».

(Milan Šimečka, *The Restoration of Order. The normalization in Czechoslovakia, 1969-1976*. London, 1984, 167 pp., ISBN O 86091 081 4. Verso Editions, 15 Greek Street, London W1. Distribuce v USA a Kanadě: Schocken Books, 200 Madison Avenue, New York, N.Y. 10016, USA.)

Vilém Prečan:

Za šest let, jež dělí druhé české knižní vydání z roku 1983 od dokončení rukopisu v r. 1977, událo se mnohé v Československu i v jeho nejbližším sousedství, v životě autora *Obnovení pořádku* i v kruhu jeho přátel. Dnes by jistě dovedl Šimečka kapitoly IX a X napsat daleko barvitěji, má mnohem více osobních zkušeností s policií, výslechy, vyšetřováním: v době, kdy psal přítomnou knihu, neměl vlastní prožitek z vězení – dnes má za sebou 13 měsíců vyšetřovací vazby. Ladislav Kalina, onen Ladislav K., jehož příběh

byl předlohou pro kapitolu *Soud*, se mezitím vystěhoval z Československa a v Mnichově zemřel, když ještě stačil realizovat záměr, pro který byl svého času odsouzen, totiž vydat cizojazyčně knihu politických vtípků (několik dalších knih připravil k vydání, žel už posmrtnému); jeho příběh se ostatně stal námětem filmu britské televizní společnosti, jež ho realizovala s maximální věrností předloze, a tak oběhl svět. Julka Kalinová – to o ní se to píše na straně 141 – po pěti letech studia s vynikajícími výsledky v Německu a Anglii dokončuje na mnichovské universitě diplomovou práci o židovském spisovateli z Prahy Jiřím Langrovi.

Otázky a varování, jež Šimečka formuloval v závěru řady kapitol (viz strany 79, 89, 143, 168, 180) jsou v dnešním Československu stále aktuální, avšak nikoli už jen jako memento, ale jako směnka předložená k zaplacení: bumerang normalizace se vrací na hlavu režimu, který krátkozrace «řešil» krizi systému tím, že o ní zakázal mluvit a psát, zbavil existence nebo poslal do vězení ty, kteří na společenské neduhy hledali lék. Pro kapitolu o korupci Šimečku obviňovali z pobuřování; dnes je směšná i vzpomínka na ta obviňování, poté když byly zveřejněny otřesné doklady o korupci nejvyšších státních funkcionářů v Polsku a když se i v Československu v tisku píše a na schůzích mluví o korupci a obohacování prominence, třebaže zatím jsou na řadě jen někteří z vrstvy těch «lenníků» (srv. stranu 165), které si režim koupil do hospodářských funkcí.

Šimečkovo Obnovení pořádku je nicméně stále aktuální, přes všechny změny, k nimž mezitím v Československu i ve světě došlo, navzdory tomu, že v něm ještě nemohlo být nic ani o Polsku Solidarity, ani o tamějším obnovování pořádku, nic o Chartě 77 a nových metodách persekuce, o ekologické katastrofě severních Čech; je neustále aktuální a platné, přestože mezitím máme k dispozici daleko přesnější fakta o rozsahu persekuce z doby obnovování pořádku, než která se uvádějí v příslušné kapitole knížky.

Důvod této aktuálnosti spočívá v tom, že se autorovi podařilo při líčení restaurace totalitního režimu od jara 1969 vysledovat, co je pro tento obnovovaný pořádek typické, uchopit a popsat jeho základní rysy jako nové fáze systému nastoleného brzy po válce: fáze poreformní, post-totalitní (řečeno termínem Václava Havla z Moci bezmocných) nebo reálně socialistické, jak ji z ideologického zoufalství nad sebou definoval režim sám. Řekl bych, že podtitul knížky, v němž autor označil práci za příspěvek k typologii reálného socialismu, vyjadřuje její obsah výstižněji než její název «obnovení pořádku»: je v ní totiž popsán a analyzován nejen proces obnovování pořádku, ale také dodnes trvající obnovený pořádek – reálný socialismus.

Šimečkova kniha je poutavá nejen svou aktuálností, ale také živostí a barvitostí výkladu, jež patří bezesporu k důvodům oblíbenosti nejen této knihy, ale i dalších textů z jeho pera, ať už jsou to fejetony, eseje, glosy, politické komentáře nebo rozsáhlejší studie. V daném případě je bezprostřední přítomnost lidského faktoru ve výkladu o společenských procesech a jevech o to důležitější, že odpovídá duchu a realitě doby, o níž se pojednává. Podstata «nepořádku» let 1968-69 spočívala v tom, že do světa zdání, jehož obraz byl po léta diktován ideologickými formulkami a politickým rituálem, vtrhl život: poprvé po dvaceti letech prožívali zase lidé v Československu své autentické dějiny a byli jejich aktivními spoluvůdci; drama dějin se tu odehrávalo veřejně – se vším, co Šimečka v několika málo odstavcích připomíná v první kapitole knížky – politika byla zas jednou dílem lidských bytostí.

Stejným dramatem byla i první doba obnovování pořádku, a tak ji také autor líčí. V jeho výkladu je neustále přítomen prvek «historického představení s živými postavami», «hra o zradě, lásce a nenávisti, . . . velikosti a nízkosti, . . . o vzestupech a pádech, o penězích a závisti», abychom použili jeho vlastních slov (srv. stranu 9). Výsledkem je nejen mnohorozměrná a plnokrevná odpověď na otázku, jakými prostředky a za jakou cenu byl obnoven «pořádek», ale také jakými prostředky, za jakou cenu, s jakými riziky a obětmi pro celou společnost a každého jejího člena se zmrtvělý a demoralizující, odlidštěný pořádek reálného socialismu udržuje.

Jsou knihy, které čtenáře fascinují tím, že mu potvrzují, co vlastně už «znal» nebo dosti zřetelně cítil, co však nedovedl přesně pojmenovat, srovnat do logického řetězu příčin a následků; až při čtení se z mozaiky dojmů a podvědomě «známého» stává nová kvalita vědomého. Čteme, vnímáme známé děje a jejich povědomé kulisy, a přece prožíváme dobrodružství nového poznání, protože náhle lépe rozumíme souvislostem a hlouběji pronikáme k podstatě jevů každodennosti. Šimečkovo Obnovení pořádku patří právě k takovým fascinujícím knihám.

(Milan Šimečka, Obnovení pořádku. Příspěvek k typologii reálného socialismu. Londýn 1984, 222 s., II. vyd., ISBN O 946352 05 4. Edice Rozmluvy, 15 Broxholm Road, London SE27 ONA.)

Vám už nic nevyroste, pánové

považují dobrotu a vlídnost naopak za slabost kontrolního orgánu a toho zneužívají. Když budeme mládeži napořád všechno odpouštět, co nám z těch dětí nakonec vyroste?

L.K., Praha 8»

«Není možné osočovat revizora, že postupoval podle předpisů, i když pokutoval malého školáka. Je naopak potřeba nekompromisně předpisy dodržovat a vést cestující a mládež především k větší kázní a disciplíně. I nepříjemná pokuta právě proto vychovává víc než tisíc vlídných domluv. Oni totiž mnozí lidé

(Z dopisu čtenáře Haló soboty, přílohy Rudého práva z 13. dubna, jako odezva na zprávu, že revizor Dopravního podniku města Pardubic uložil dvanáctiletému školákovi pokutu 50 Kčs, protože neměl na kupónu v hodnotě Kčs 30 vyznačeno číslo průkazky).

STRÍPKY A STŘEPTY

(Ze života zcela nadreálného ismu)

V Bratislavě se stala koncem roku taková trošku nepříjemná věc. Jde o místopředsedu slovenského Svazu protifašistických bojovníků Petra Dudáše. Byl to neobyčejně politicky silný muž. Byl nepříjemný, diktátorský, velkopanský, hýřil v případě potřeby hrozbami na všechny strany.

Byl členem vedení slovenského SPB, federálního SPB a také členem sekretariátu mezinárodní odbojářské organizace FIR. Prsa civilního saka měl obsypána vyznamenáními a metály všeho druhu, že by je mohl prodávat na tržišti. Když se však loni v Banské Bystrici oslavovalo Slovenské národní povstání, nebyl se tam ukázat – pro nemoc. Ošklivá nemoc. V prosinci 1984 velmi diskrétně, bez jakéhokoliv vysvětlení, zveřejnil týdeník Hlas revoluce, orgán SPB, zprávu o tom, že Petra Dudáše zprostilí všech funkcí, tedy i funkce ve FIR.

Proč, zač?

V roce 1945 Peter Dudáš rychle zmizel ze Slovenska a přemístil se do Jáchymova, kde se dal do kutání. Jáchymov, tehdy centrum našeho uranu a sovětských odborníků a policajtů v civilu, se stal pro Dudáše odrazovým můstkem k tomu, aby se začal vydávat za odbojáře a stal se postupně i členem ÚV KSS a mocipánem, jehož fotografie zdobily týden co týden stránky Bojovníka, časopisu slovenského SPB.

Měl kuráž.

Protože dvacet let chodily na všechny možné instituce o Petru Dudášovi anonymní i neanonymní dopisy. Za Slovenského státu byl Peter Dudáš členem Hlinkovy gardy a později se stal i členem nechvalně známého mordkomanda Edelweiss.

Ted' ho tedy nějaký vlivný kamarád opustil a celá aféra se provalila. Soudruha Bilaka bude mrzet, že ztratil přítele, předseda slovenského SPB generál Kodaj si bude muset hledat náhradníka. Vlastně nebude muset. Oni z vedení ÚV KSS mu tam zase někoho pošlou k «zvolení» do funkce.

Mrazy letos dolehly na celou Evropu a všude vyvolávaly potíže. V Československu se k běžným zimním potížím řadí i ty, které známe z dovozu. Místo pelet – tedy jakéhosi prefabrikátu – dovážíme ze Sovětského svazu ohromná kvanta rudy ve formě hlíny. A jakmile začne mrznout, substrát naložený na vagóny zmrzne na kost.

Co s tím, když vysoké pece potřebují tuny a tuny rudy?

Rozmrazovat. V průměru se každý vagón rozmrazuje 6-8 hodin, ale i mnohem déle. Za den se v lednu rozmrazovalo ve speciálních rozmrazovacích tunelech až 8 tisíc vagónů s rudou a co se nestačilo rozmrazit, stálo na trati a blokovalo železniční dopravu. To se děje rok co rok, už desítky let.

Hlavní ženou v ČSSR je Marie Kabrhelová. Je předsedkyní Čs. výboru žen a členkou sekretariátu ÚV KSČ. V rámci všeobecné rovnoprávnosti je Marie Kabrhelová jedinou ženou ve vyšší funkci. Jinak totiž čs. ženy nemají nikoho ve vládě, nikoho ve vedoucí funkci Federálního shromáždění a ani nikde jinde.

Zato mají větší směnnost než například muži ve strojírenství a v ostatních odvětvích. Jako kompenzaci berou ženy i menší platy než muži.

Ženám v zemědělství byl rok odměřen dokonce na 13 měsíců, protože ženy zaměstnané převážně v zemědělské výrobě pracují v dvojsměnném až trojsměnném provozu o 250 hodin za rok víc než ostatní pracující ČSSR.

Když se konal na sklonku roku 1984 v Paláci kultury na Pankráci sjezd jednotných zemědělských družstev, zúčastnilo se ho kolem 2600 delegátů a hostů. Všichni bydleli v hotelech, za dva dny sněmování na to prasklo na 11 miliónů korun. Je to příliš?

Moment, to je nutno vysvětlit: o těch 2600 lidí v Paláci kultury se totiž «staralo» dalších 1800 lidí, mezi nimi pánové se štitky «pořadatel» na levé klopě saka. Nebylo jich málo a všichni patřili k zaměstnancům «ministerstva lásky». Nutno dodat, že celý Palác je pod kontrolou televizních kamer a zvědavých, dobře slyšících uší.

Z Prahy se ve velkých transportních letadlech dopravovala pomoc hladovějící Etiopii jako naše, nevelká, ale o to více zdůrazňovaná troška do mlýna.

Protože taková dlouhá a drahá linka se musí dobře využít a organizovat, nakládala se v Ruzyni nejen naše, ale i jiná internacionální pomoc. V plánované dobu tam měly být přistaveny také kamióny s pomocí ostatních internacionalistů.

Na vozy z NDR se muselo čekat, nějak se opozdily – blíže nerozváděné potíže. Cestou se kdesi zastavily a část pomoci pro Etiopii vyložily jako podporu pro vyžírky domácí. Naši takovou příležitost neměli, museli si ji vytvořit až na letišti. Všechno muselo jít ráz na ráz, co se dalo a vypadalo zajímavě, bylo odstrčeno někam do ústraní, od vlněných přikrývek až po desetakilové konzervy s masem či balíky s léčivý. Účastníci pak měli dlouho co vynášet a vyvázet.

Jak je to možné, když letiště je víc než vybaveno uniformovanými a civilními strážci a dohlížiteli? Jak asi je to možné?

Nemine dne, aby se někomu u nás nepředávala nějaká cinglata, a tímhle předáváním zahajují i Televizní noviny. Cinglata se dávají většinou za dožití určitého věku, za roky prosezené ve straně, v odborech, mezi policajty, důstojníky a tak podobně. Došlo to už tak daleko, že společenské organizace si vymyslely ještě svá «vyznamenání», a tak má náš průmysl bižuterie pořád co dělat.

Nedávno na jedné schůzi jistého výboru v Praze rokovali o tom, komu zase co přidělit, a navrhli mezi jinými jednu ženu ze svého prostředí. – Raději mi dejte poukaz na lázeňskou léčbu – pravila.

Ale některá vyznamenání mají přece jen něco do sebe. Zajišťují totiž dobré příjmy v důchodovém věku. Takže vznikla jakási mafie, která rozdává alespoň Řád práce, protože za ten se dostane něco, co není v zákonech, tzv. osobní důchod. Na ty výnos-

né metály navrhuje kamarád kamaráda a obráceně. Tihle lidičkové se už ani nestydí.

«Nekamenujme, bud' me spravedliví,» pojmenoval 2. února šéfredaktor bratislavské Pravdy Bohuš Trávníček svůj sobotní podčárnik. Zabýval se otázkou, kdo a co je «papaláš», a jak se to slovo, které není ve slovníku slovenského jazyka, rozplemenilo. A ne a ne tomu přijít na kloub! Tedy – kdo je papaláš?

Když zasedá ÚRO nebo kterákoli společenská organizace, bydlí členové pléna většinou s několika dalšími v hotelovém pokoji, zatímco členové předsednictev nebo sekretariátů mají pokud možno appartement nebo alespoň pokoj pro sebe. Když se podává oběd, dává se skromnější členům pléna, ale bohatý členům předsednictev nebo sekretariátů, kteří obědvají, snídají a večerí v oddělených salóncích, kde norma konzumu prakticky není určena.

Tedy, soudruhu Trávníčku, ti první, s tím skromnějším menu, to jsou jen strávníci našeho lidu. Ale ti v salóncích, to jsou už papaláši. Ted' jde jen o to, s kým obědváte vy.

Kdysi se Mladá fronta potřebovala zbavit Jána Riška. Kopla ho směrem nahoru a stal se korespondentem v Moskvě. Ale růst začal těsně před vstupem vojsk, když v té Moskvě ještě byl a přemlouval československé novináře, aby vystoupili v moskevském rozhlase proti Dubčekovi.

Záhy po vstupu vojsk na dočasno stal se Riško generálním ředitelem Čs. rozhlasu a v poslední době i stavebním géniem. Postavil si v Praze-Dejvicích parádní vilu za neobvykle kratičkou dobu. Jeho sousedé se diví, jak to rychle zvládl za pouhý rok.

Jen jim nejde do hlavy, co na staveništi Jána Riška tak často dělala auta a lidé z Čs. rozhlasu. Patrně připravovali relaci o proudové metodě ve stavebnictví.

Jsou města, kde člověk v krámu nezavadí o barevnou televizi, i když je sovětská, s obrazovkou o menší životnosti než mají jiné přístroje. Obtíže s barevným televizorem jsou také v Bratislavě, Brně, Českých Budějovicích a v jiných městech, kde je zajištěn příjem vysílačů z Rakouska nebo z NSR. Dívat se v barvě na Bilaka, Kapka a různé málo sexy tajemníky ve městech, kde se na nic jiného než na domácí výrobu dívat nemohou, to skutečně nestojí za to. A tak máme v Praze i jinde barevných televizorů dost a dost.

Prvního ledna vyšla pozoruhodná vyhláška cenového úřadu, jež určuje nové ceny staveb, pozemků a porostů. Chalupy a chaty mají škrtem pera o více než sto procent vyšší hodnotu. Je to papalášský výnos, který přes noc udělal bohatého papaláše ještě bohatším. A aby zůstalo vše v rodině, snížily se na minimum dědické dávky z převodů na děti bohatých rodičů. V tu dobu, kdy vyšel tento výnos cenového úřadu, dostali někteří důchodci přidáno 70 Kčs.

Československo má prý jedny z nejlepších zákonů na ochranu životního prostředí. Ale díky tomu, že vláda dokázala hned po vydání zákona vydat stovky «výjimek», které podnikům a městům dovolují zá-

kon ignorovat, došlo k tomu, že stav životního prostředí se rapidně zhoršuje.

Dokladem toho je mj. nikterak ojedinělý stav, kterým je nyní postiženo i Brno. Pitná voda dodávaná brněnským vodovodním řádem do domácností je pro vysoký obsah dusičnanů absolutně nevhodná pro přípravu jídel kojencům. Už roky se dodává otrávená voda dospělým v miliónové Praze i v jiných městech a nikdo se snad nemůže vymlouvat na to, že nám vodu, která pramení u nás, otrávil v nepřátelské cizině, jak se to tvrdí o vzduchu plném síry a olova.

V Brně se apeluje na dospělé, aby dětem nevypijeli minerálky, které jsou vyrobeny z vody bez dusičnanů.

My Prahu nedáme

Noviny neodebirám, ale když je něco zajímavého, vždycky se to nějak dozvím. Jako v pondělí, kdy mi kamarád strčil pod nos Mladou frontu. «Čti!»

Článek se jmenoval «Zdařilý zásah». Po úspěšném odstřelení budovy bývalého pražského nádraží Těšnov, psalo se zde, byla včera destrukcí odstraněna budova městského muzea na Florenci. Podobně se uvažuje o likvidaci neorganicky začleněného Smetanova divadla a dále o pseudorenesančním Národním muzeu na Václavském náměstí. Je zajato dvěma větvemi severojižní magistrály, další udržování by nemělo smysl a bylo už také zastaveno. Definitivně se má osud obou budov, ostatně již navrtaných otvory pro trhavinu, vyjasnit nejpozději do pěti let. K tomu jsou připojeny fotografie a plánek s vyznačením obou budov vyhlédnutých k sanaci.

«Hajzlíci», ulevil jsem si a kamarád podobně, jen daleko radikálněji. Nakonec jsme se shodli, že oni už neznají míru a že to dřív nebo později ke své škodě přepísknou.

Navečer jsem na ně měl ještě větší vztek, ale také jsem jim víc rozuměl. Vždyť to Národní muzeum je vlastně doklad jedné velké lži. Sem budeme vodit vnoučata – podívej se na ty kulatý skvrny, jsou od kulometů, nikdy nepůjdou pořádně zakryt, vždycky znovu vystoupí na povrch jako olej nad vodu a pravda nad lež. Pak jim budeme vykládat o bratrské pomoci, jestli se o ni už nebudou učit ve škole.

V úterý se dovídám, že to byl jenom apríl, kterému jsme my blbí hejli naletěli. Byly nás tisíce a mnoho lidí se dalo pořádně slyšet. Moji Pražané, jak by řekl Mozart, dokázali, že na něčem jim přece jen záleží.

Tohle nám, soudruzi novináři, nedělejte. Když nás chcete vyvést regulérním, přiznaným aprílem, vymyslete si něco méně pravděpodobného. Nějakou lochnesku, zázračného kojence nebo tak. Nic blízkého skutečnosti. Ať vás ani nenapadne za rok třeba napsat, že prvních deset obcí Východoslovenského kraje optovalo pro sovětské státní občanství. Asi jste v té Mladé frontě opravdu zajíci, když absurdní tak snadno považujete za nemožné.

Říká se, že ty noviny mají pěkný průser. Prý bude odvolán šéfredaktor.

Kvůli mně jste opravdu nemuseli. Já vím, to kvůli sobě. Vždycky pro křivou hubu trestáte zrcadlo.

OD MORALIZOVÁNÍ K REFORMĚ

Požadavek «Miluj svého bližního jako sebe sama» je požadavek nadmíru náročný. Někdy by stačilo, kdybychom svého bližního alespoň respektovali, když už ho nemáme rádi.

Avšak, vyvěsíte-li postulat «Miluj svého bližního!» na okno přečpaného ranního autobusu, pochopí to utrápení lidičkové spíše jako vtip nebo provokaci – nebo jako obojí. Protože tam, kde jim naorganizujete nelidskou tlačenicí – ať už v autobuse nebo ve vlaku – bude jim právě ten nejbližnější tím nejprotivnějším. A skutečně morálním činem zde bude nikoliv přidávat další výzvy, ale přistavit další vůz.

* * *

«Udržujte čistotu» – čtu na tabulce v parku. Avšak z dokořán otevřených popelnic s rozbitými víky sem létají mastné papíry, fólie, igelitové sáčky, a vítr jimi povívá jako po smetišti. A protože nejlepší výzvou k čistotě je sama čistota – a to v parku právě tak jako v životě lidí – působí tabulka groteskně. A nespravili by to ani osvědčení straničtí agitátoři, i kdyby si tu postavili barevnou boudu s heslem: Leninskou cestou vpřed k větší čistotě našich sadů a sídlišť! Jediným morálním skutkem by zde bylo obnovit staroslavnou funkci metaře, toho zapomenutého obecního zřízence, který měl na starosti svůj rajón a ten si také sveřepě hlídal.

* * *

«Šetřte energii» volá poutač na chodbě s kuchyňkou – a znamená to, že se nemá nadarmo pouštět plyn pod kastrolem s uzenkami a že má strážník při odchodu zhasnout. Když ale dotyčný přijde domů a jen namátkou si pustí nějakou západní stanici, uslyší bublání našich vlasteneckých rušiček a zachvátí ho – při vzpomínce na ten nápis v kuchyňce – vlna vzteku. Protože dotyčný ví, že vlastenecká rušička musí být silnější než její imperialistický protějšek, který má přehlušit – a ví také, že souhrn všech rušiček sežere za den více proudu než všechna světla všech domácností v republice dohromady.

A proto morálním činem zde není volat: Šetřte energii – nýbrž dát příklad a nevyhazovat milióny bublání do vesmíru.

* * *

14. března 1985 jsme se v Rudém právu dočetli, že se soudruh Miloš Jakeš sešel s novináři. Privil:

«Stále ještě potřebujeme k tvorbě společenských hodnot neúměrně mnoho materiálů a energie. Na příkladech z řady vyspělých zemí je možné dokázat, že lze podstatně snižovat náklady na výrobu. Ještě příliš vyráběného zboží nenachází plánované uplatnění na domácím či zahraničním trhu. Dochází k situacím, že namísto strojů, jejichž prodej je na světovém trhu mnohem výhodnější, prodáváme hutní materiál či spotřební zboží, které pak někdy (sic!) na domácím trhu chybí.»

Vida, řekne si čtenář, to je realistické slovo. Rozumní lidé na to sice upozorňovali již dávno před rokem 1968 a nepřestali to říkat ani po něm (ostatně právě proto se chystala hospodářská reforma), Miloš Jakeš však k tomu dospěl v roce 1985. Pozdě, ale přece. Jenže, jaké řešení nám nabízí?

«Na všech pracovištích včetně ministerstev je *nutno* soustředit pozornost na intenzifikaci národního hospodářství...» atp. Tedy místo rekonstrukce systému řízení, znovu jakési zcela neurčité «*je nutno*». V závěru Miloš Jakeš praví: «*To se neobejde bez prohlubování pracovní kázně na všech pracovištích*».

Tedy nic proti kázni, disciplína bejt musí. Ale i kdybychom stáli ráno, v poledne i večer v pozoru, novinky, které bychom uplatnili doma i v zahraničí, se tím nezrodí. A proto skutečně morálním činem zde není horlit všelijaká ta «*je nutno*», «*je třeba*», «*je nezbytné*», nýbrž...

Onehdy mne volali k televizi. Prý rychle: to si musíš poslechnout! Miloš Jakeš se rozčiloval, že vyvážíme «jen tak» holé kmeny stromů, ačkoliv bychom je měli zpracovat doma a vyvážet dřevěné zboží...

* * *

Před dvěma lety uveřejnilo Rudé právo článek pod palcovým záhlavím: *Jak snížit spotřebu oceli*. Byl jsem opravdu zvědav jak. Autor, ing. Jiří Skokánek, CSc, z Inženýrských a průmyslových staveb v Praze, uvedl několik způsobů, jak uspořit ocel v železobetonových konstrukcích. V závěru svého věcného článku konstatoval:

«Širokou realizací uvedených změn by se celostátně ušetřily desetitisíce tun oceli. Skutečnost však zřejmě nebude tak optimistická. Pro rychlejší zavádění tohoto opatření chybí ona tak často zdůrazňovaná stimulace výrobních podniků. *Až na několik málo výjimek nepřinese totiž uplatnění úsporných opatření podniku žádný prospěch. Důvod je známý. Účtovat je možno pouze zabudovaný materiál, ušetřenou ocel účtovat nelze. Navíc zavádění každé inovace způsobuje různé organizační problémy, změny v zaběhnuté výrobě, více práce v přípravě, hlavně projektové, a v neposlední řadě i snížení plnění plánu při jeho věcném plnění*».

Jinými slovy: šetřit ocelí je pro podniky vyrábějící dráty a sítě pro železobetonové konstrukce nevýhodné. A proto opravdu morálním činem zde nemůže být nabádání či vyhrožování, ale...

* * *

V roce 1981, tedy už před čtyřmi lety (Bože, to to utíká!), takto psul tajemník Antonín Kapek minister-
skou byrokracií z vysoké tribuny 16. sjezdu KSČ:

«Obrovskou agendu představují rozborů, které v průměrné výrobně hospodářské jednotce činí ročně
kolem 2500 stran textu a tabulek. Tuto rozborovou činnost nepotřebují podniky a organizace k řešení
vlastních problémů a k hledání cesty ke zlepšení vlastní práce, ale (sestavují je) především proto, aby
vyhověly požadavkům nadřazených orgánů, kde většinou rozborů pouze archivují. Nadměrný počet
předpisů ve všech oblastech činnosti vyvolává nejen mnohé složitosti, ale často naprostou nepřehled-
nost».

Váží-li stránka cyklostylovaného papíru aspoň gram, pak jde u 2500 stran o 2,5kilogramový balík.
Násobme to dejme tomu padesáti (rozbor se množí) a je to 125 kg na podnik. Při tisíci podniků je to už 125
tun papíru. Kolik je to stromů? (U Topičů vystavovali v dubnu obrázky chloumků z Českomoravské
vysočiny. Líbily se. Jedna paní napsala do návštěvní knihy: «Díky za ty stromy, ty svědky našich proher.»)
Jaké holiny zas kvůli těm zbytečným rozborům vznikly? A co říká soudruh Kapek tomu, že už minuly čtyři
roky a nic, ale vůbec nic se po jeho kritice nestalo; naopak, předpisů je ještě víc, rozborů jsou ještě objem-
nější, úředníků jaksí přibývá a stromů stále ubývá.

A tak, dřív než zas nějaký další tajemník začne svůj diskusní příspěvek na 17. sjezdu slovy: «Obrov-
skou agendu představují rozborů. . .», snad by přece jen stálo za to docela maličko se zamyslet, jestli to bude
i nadále stačit. Totiž takhle moralizovat. A demoralizovat. Jestli se přece jen situace trošku nezměnila. U nás
– i za humny. I sám doktor Štrougal soudí, že bude záhodno «přehodnotit některé naše dnešní názory a
koncepte *tak hluboce, že si to ani sami zatím nedovedeme představit*». (Projev k 40. výročí Košického vlád-
ního programu 4.4.85).

A jestli se tudíž nevyplatí jediné možné, jediné praktické a také jediné morální řešení, které jde opravdu
na kořen uvedených neduhů, a tím je – no ovšem – *reforma*.

* * *

V pohádce Karla Michala «Plivník dlaždiče Housky» vysedí opilý dlaždič kuře, které se vyznačuje
neslýchanou pracovitostí. S jeho produktivností si neví rady ani reálsocialistická podniková administrativa,
ani jeho majitel, který se kvůli Plivníkovým výkonům stane terčem obecného opovržení (kazí normy, je
nesolidární).

«Nikdo nemá takové trápení jako já», lamentuje Houska cestou z hospody, «takové veliké trápení spro-
sté».

«Jsi zlý», zavýčítá Plivníkovi, který pro jeho lamentaci nemá pochopení.

«Nejsem», praví Plivník. «Nemůžu být. Taky nemůžu být hodný. Jsem Plivník, nejsem Chelčický.
Jsem, jaký jsem, a dělám, co sluší Plivníkovi dělat.»

Právě tak je směšné vyčítat velké bytosti, jakou je moderní podnik: «Plytváš, vyrábíš nekvalitní zboží,
jsi zlý.»

«Nejsem», odpoví podnik. «Nemůžu být. Také nemůžu být hodný. Jsem průmyslový kolos, nejsem
Chelčický. Zaříd'te, aby se mi vyplácelo šetřit, budu šetřit. Zaříd'te, aby mi nelíbalí ruce za každý šmejd a
budu se starat o kvalitu. Ale zatím nemám zájem. Nejsem motivován, pánové.»

* * *

Nešťastná země, která potřebuje hrdiny, soudil Bertolt Brecht.

Rozumím tomu tak: v takové zemi je riskantní být i jen slušný. Například se zastavit na kus řeči se
známým, který právě upadl v nemilost. A že tedy i k docela banálnímu aktu zdvořilosti potřebujete kus
hrdinství.

Analogicky se dá říci: nešťastné hospodářství, které potřebuje hrdiny.

Rozumím tomu tak, že se v takovém hospodářství nejen nevyplácí být podnikavý, ale ani šetrný a solid-
ní. A že být takovým předpokládá hrdinské odhodlání jít vytrvale proti proudu.

Každodennost však netvoří hrdinové, nýbrž běžní lidé s běžnými návyky.

A proč si vlastně myslím, že reforma dá návykům podniků i lidí tu správnou motivaci?

Správnou? Nikdy nic nebude úplně správné. Zatím by nám ale stačilo aspoň toto:

«Maďarské hospodářské organizace s přihlédnutím k orientačnímu vlivu požadavků a podmínek
určovaných ústředním řízením *rozhodují samostatně o cílech své hospodářské činnosti, o materiálních a
kádrových podmínkách sloužících k jejich dosažení, a rovněž o směrech svého technicko-ekonomického
rozvoje. Celkově je jejich hospodaření orientováno na zisk. Do určité míry samy rozhodují o změně svého
profilu výroby a rovněž o tom, v jaké organizační formě budou hospodařit* (mohou například zakládat
sdružení)». (László Németh).

To samozřejmě není zdaleka všechno, patří sem spousta věcí, které nelze zavést naráz (ekonomické
ceny, obnova drobného podnikání zejména ve službách, kombinace zemědělské velkovýroby s rodinným
hospodařením na záhumenkách atd.).

Nuže, zkuste si představit, že bychom v citovaném odstavci zaměnili termín «maďarské hospodářské
organizace» termínem «československé podniky». Že je to nepředstavitelné? Ale kdež! Považujte to klidně
za svůj domácí úkol.

BOHEMICUS

Perzekuce katolíků

Sdělení VONS č. 431 (Adam Rucki odsouzen)

Ve dnech 13. a 14. března 1985 se konalo hlavní líčení v trestní věci proti katolickému knězi Adamu Ruckému (viz naše sdělení č. 430). Senát Okresního soudu ve Frýdku-Místku uznal A. Ruckého vinným ve smyslu obžaloby a odsoudil ho ke třem měsícům odnětí svobody s podmíněným odkladem na jeden rok.

V průběhu hlavního líčení bylo slyšeno 22 svědků. Předseda senátu se dokonce o výchovném působení Adama Ruckého na věřící mládež vyjádřil kladně, nesmělo by prý však obsahovat náboženské prvky. Neformální setkání obžalovaného s mladými lidmi, v jejichž rámci se četly a vykládaly úryvky z bible, kvalifikoval soud jako setkání čistě náboženského rázu, tudíž zakládající skutkovou podstatu trestného činu maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi podle § 178 tr.z. (horní hranice sazby 2 roky). Výměru trestu při dolní hranici sazby odůvodnil předseda senátu paradoxně společensky prospěšnou stránkou výchovné činnosti A. Ruckého. Proces vzbudil živý ohlas ve farnostech Třinec a Střítež, kde Adam Rucki až do ztráty státního souhlasu v květnu 1984 působil jako duchovní. Po oba dny stálo před soudní místností asi 80 lidí, z nichž první den bylo vpuštěno asi 15, druhý den okolo 60 účastníků.

21. března 1985

Sdělení č. 433 (Rozsudek nad olomouckými katolíky potvrzen)

Senát krajského soudu v Ostavě za předsednictví JUDr. Bohuslava Staňka projednal dne 27.11.1984 odvolání obžalovaných resp. jejich rodičů proti rozsudku okresního soudu v Olomouci ze dne 3.7.1984, jímž byli Tomáš David, Josef Janošik, Jan Jemelka, Pavel Kvapil, Marie Kvapilová provdaná Havranová, Jaroslav Opletal, Ivan Šimáček, Tomáš Vážan, Jana Vážanová a Svatopluk Viktorin odsouzeni pro trestný čin podle § 100, odst. 1 tr. zákona k podmíněným trestům odnětí svobody od 6 do 18 měsíců (viz naše sdělení č. 349, 379, 380).

Soud všechna odvolání zamítl a rozsudek se tím stal pravomocným.

1. dubna 1985

Sdělení č. 432 (Odsouzení tří katolíků v Bratislavě)

Ve dnech 19. až 21. března 1985 se konalo před Obvodním soudem v Bratislavě I hlavní líčení v trestní věci proti třem mladým lidem Alojzu Gabajovi, Branislavu Borovskému a Tomáši Koncovi, obžalovaným ze spáchání trestného činu porušování předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou podle § 124/1, 2 tr.z. Předsedou senátu byl dr. Pavol Lešťák, prokurátorem Ladislav Kuruc.

Důkazní řízení sestávalo z výslechu obžalovaných a seznámení s písemnými doklady. Tři obžalovaní nepopírali, že šli na polskou hranici s tím, že se tam setkají s polskými občany, kteří přinesou náboženskou literaturu ve slovenském jazyce, a že tuto literaturu od nich převezmou. Neviděli v tom však nic závadného, protože nehodlali překročit státní hranici a dovoz náboženské literatury do Československa není zakázaný. Dokonce literatura vůbec je osvobozena od cla podle celního sazebníku. Kdyby bylo možno běžně dostat náboženskou literaturu v knihkupectvích církevních nakladatelství Charita nebo Spolek sv. Vojtěcha, nešli by pro literaturu na polské hranice.

Obžaloba vyčíslila hodnotu literatury, kterou obžalovaní měli přinést, na více než 29 000 Kčs. Prakticky šlo o údajnou hodnotu obrázků s náboženskými motivy, které byly v batozích nalezených u obžalovaných. Obrázky ani další literaturu však soud neměl k dispozici, protože polská policie je československým orgánům nevydala. Hodnotu obrázků určil pouze odhadem pracovník slovenského církevního nakladatelství v průběhu přípravného řízení na základě jednoho exempláře od každého druhu (byly 2 druhy), které polské orgány vydaly do Československa. Odhadce nebyl osobně vyslechnut soudem.

Obhájci obžalovaných v závěrečné řeči žádali jejich osvobození, protože § 124 tr.z. je možno použít pouze při dovozu věci, jejichž dovoz je buď zakázán nebo nějakým způsobem regulován a omezován, což se náboženské literatury netýká. Obvodní prokurátor žádal uložení nepodmíněných trestů. Obžalovaní v závěrečném slově opakovali, že se necítí vinni a literaturu se pokusili přinést jen proto, že jako věřící měli zájem o náboženskou literaturu a v Československu ji nemohli jiným způsobem sehnat.

Senát obvodního soudu uznal obžalované vinnými a odsoudil je k nepodmíněným trestům odnětí svobody v první nápravně výchovné skupině, a to Alojze Gabaje a Branislava Borovského každého k 18 měsícům a Tomáše Konce k 16 měsícům. Rozsudek nenabyl právní moci.

Po formální stránce bylo líčení vedeno korektně. První a druhý den bylo přítomno v budově soudu asi 50-60 převážně mladých lidí, sympatizujících s obžalovanými. Předseda senátu vpustil do soudní síně asi 50 lidí, pokud se vešli na lavice v soudní síni. Oba první dny trvalo líčení asi 4 hodiny, třetí den byl pouze vynesena rozsudek. První den byl přítomen v soudní síni mezi ostatními přítomnými také biskup bez státního souhlasu ThDr Korec, který po skončení jednání vyjádřil chlapcům svoji solidaritu.

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných se ztožňuje s obhajobou tří mladých katolíků a považuje jejich drastické odsouzení za bezprecedenční případ útoku na práva věřících a všech občanů, na práva, jež jsou zaručena čl. 19 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech.

22. března 1985

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, Čs. liga pro lidská práva, člen Mezinárodní federace pro lidská práva

TRESTNÝ ČIN: POEZIE

Poezie byla od nepaměti, je dnes a bude, dokud bude člověk žít na této Zemi či v tomto Vesmíru, citlivou a chápající průvodkyní lidí, vyjadřovatelkou jejich radostí, utěšitelkou jejich smutků, výrazem jejich nejrůznějších tužeb. Byla, je a asi ještě dlouho zůstane proto i přirozenou nepřítelkyní všeho, co je cizí, škodlivé a nepřátelské lidem – těm, co ji píší, i těm, co ji čtou či poslouchají.

Byla proto také a je náležitě pronásledována těmi, kdož jsou nositeli těchto člověku nepřátelských principů. Odedávna je strašidlem těch, kdo chtějí člověka zmanipulovat, ujařmit a proměnit v nemyšlící a necitící nástroj své mocenské vůle, neboť je mimo jiné – i praporem lidské svobody. Už ve starověku byli básníci vypovídáni do vyhnanství, ve středověku upalováni na hranicích inkvizice, dnešní totalitní režimy jimi plní své koncentrační tábory.

I v Československu je to již pěkná řádka jmen a knížek; knížky končívají na hranici (tak tomu bylo za Koniáše a za Hitlera) či ve stoupě (tak je tomu za normalizace), bdělí pohraničníci si z knížek zabavovaných turistům vracejícím se ze světa dělají výstavy. V poslední době se seznam jmen českých básníků odsouzených státem za jejich básnické slovo rozrostl o další – o jméno jedenadvacetileté Jihočešky Lenky Marečkové.

Nechce se mi věřit, že by československý státní režim byl tak slabý, aby se musel bát básnického slova, toho slova, které potěšuje srdce, dává zapomenout na bolest a rozněcuje v lidech to, co je v nich nejceněnějšího, nejlidštějšího, co do nich vdechl sám náš Stvořitel. Nechce se mi věřit, že by hory tanků, pušek, samopalů a pendreků (nejen tuzemských) nebyly s to mocensky obstát vůči veršům mladé, nadané dívky. Nechce se mi věřit, že by neustálý proud produkce moderních tiskáren, dobře hlídáný armádou cenzorů, nepřehlušil (aspoň co do hmotnosti) účín veršů přednesených před čtyřiceti mladými lidmi. Nechápu proto, že za ně jejich autorka musí být souzena a odsouzena: teror je vředy symptomem strachu. A mimo to nechápu, že si tolik lidí u nás není s to uvědomit starou, tolikrát už vyslovenou i napsanou či vytištěnou zásadu: Člověka lze zavřít do vězení, ale pravdu, myšlenku nikdy. Z vlastní zkušenosti nadto vím, že právě osobním postižením člověka ta jeho pravda, jeho myšlenky a chcete-li jeho poezie zazní tím plněji a výrazněji.

Proto žádám, aby

a) Československá socialistická republika neprodleně zrušila trest vynesený nad Lenkou Marečkovou;

b) státní policie, prokuratury a soudy v ČSSR už nikdy nestíhaly poezii nejen proto, že je to počínání marné a hloupé, nýbrž i proto, že tím před očima světa zesměšňují jak sebe, tak i národ, jemuž vládnou.

Ostrava 15.3.1985

JAROMÍR ŠAVRDA

signatář Charty 77

bývalý vězeň lágru v Ostrově nad Ohří

(Otištěno bez vědomí pisatele.)

Sdělení VONS č. 428 (Odsouzení Lenky Marečkové)

Senát Okresního soudu v Pisku za předsednictví dr. Milana Fryšmana odsoudil dne 13. března 1985 Lenku Marečkovou, jedenadvacetiletou zaměstnankyni dopravního podniku Metro, pro trestný čin pobuřování podle § 100/1 a,c tr.z. k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání sedmi měsíců v první nápravně výchovné skupině. Dva měsíce z toho již Lenka Marečková odpykala ve vazbě. Prokurátor ani obviněná se nevyjádřili, podali-li v zákonné lhůtě odvolání; rozsudek proto nenabyl právní moc.

O případu Lenky Marečkové jsme již informovali ve sděleních č. 411 a 427. V hlavním líčení, které právě proběhlo, posuzoval písecký soud přednes básní Lenky Marečkové jako trestný čin pobuřování, zavázán právním názorem Nejvyššího soudu, který zrušil předchozí pravomocný rozsudek v této věci. Prokurátor tentokrát žádal nepodmíněný trest při dolní hranici trestní sazby, která je v daném případě 6 měsíců až 3 roky. Obhájce se domáhal podmíněného trestu s poukazem na to, že z původně stanovené dvouleté zkušební lhůty už uplynula polovina. Soudní jednání bylo vedeno korektně. Absurdita případu, kdy je souzena dívka za přednes svých vlastních básní na oficiálním literárním večírku, byla zvýrazněna skutečností, že autorka básně Smrt diktátora, trestně stíhaná proto, že jí měla hanobit L. Brežněva, byla souzena v den pohřbu K. Černěnka, přičemž trestní řízení se táhne funkčním obdobím již třetího Brežněvova nástupce.

Je nepochybné, že byla potrestána mladá žena za vyslovení svých politických názorů, které vyjádřila ve svých básních. Je tedy třeba rozhodnutí píseckého soudu a celé trestní řízení s Lenkou Marečkovou odmítnout jako porušení základních občanských svobod a lidských práv.

«Hlasy z Československa» ve Švédsku

Švédský «Výbor 21. srpna», který pečuje o rozvíjení solidarity s československou demokratickou opozicí, vydává od podzimu 1984 ve spolupráci s Nadací Charty 77 a Skupinou Listy brožurovou sérii «Hlasy z Československa». Švédská a vůbec skandinávská veřejnost tak dostává v překladech texty důležitých dokumentů Charty 77 a stati v Československu umlčovaných autorů. Dosud byly vydány čtyři brožury: první obsahovala stat' Václava Havla «Politika a svědomí», druhá dva dopisy Charty 77 o otázkách boje za mír, třetí stat' Ivana Klímy «Řeč nad zdí», a čtvrtá dokument Charty 77 k osmému výročí jejího vzniku a dokument o potlačování svobody projevu v Československu. Jako pátá brožura se připravují dopis Charty 77 a stat' Václava Havla, které jsou určeny mírovému konventu v Amsterdamu. Vydání přeložených textů budí zájem skandinávské veřejnosti a pomáhá včleňovat nezávislé československé názory o problémech míru, o vztahu Východ-Západ v Evropě a o vnitřních problémech zemí sovětského bloku do mezinárodní diskuse.

Sdělení VONS č. 418 (Další trest Walteru Kaniovi)

Dodatečně oznamujeme, že okresní soud v Karlových Varech v senátě složeném z předsedy JUDr. Josefa Kulhavého a soudců z lidu Václava Nováka a Františka Kamaráda odsoudil dne 17.2.1983 signatáře Charty 77 Waltera Kaniu, nar. 1940, k trestu odnětí svobody v trvání 15 měsíců pro jednání, které kvalifikoval jednak jako pokus trestného činu maření výkonu úředního rozhodnutí podle §§ 8 k 171/1 c tr.z., jednak jako pokus trestného činu poškozování zájmů republiky v cizině podle §§ 8 k 11 tr.z.

Krajský soud v Plzni v senátě složeném z předsedkyně JUDr. Marie Ungrové a soudců JUDr. Hany Pečové a JUDr. Václava Staška při odvolacím řízení dne 16.5.1983 tento trest zvýšil na dva roky odnětí svobody ve III. NVS. Údajně trestného jednání se měl Walter Kania dopustit tím, že z NVÚ Ostrov nad Ohří, kde vykonával jiný trest odnětí svobody, napsal a pokusil se odeslat několik dopisů svým příbuzným – sestře Marii Jonášové do Moravan u Brna, strýci Walteru Kaniovi v Künsdorfu v Korutanech, sestřenicí Christině Prisiové do Trevisa v Itálii, sestřenicí Alici Karstové do Vídně a tetě Trudě Pawlettové do Mnichova. V dopisech psal o poměrech, v nichž ve vězení je, a žádal o pomoc, o zaslání léků apod.

W. Kania žil v 70. letech několik let v NSR, je německé národnosti a v NSR získal údajně občanství. Proto se u soudu hájil tím, že jako občan NSR se nemohl trestného činu podle § 112 tr.z. dopustit. (Z textace zákonného ustanovení plyne, že tohoto trestného činu se může dopustit jen čs. občan nebo obyvatel republiky bez státní příslušnosti). Čs. úřady však zastávají stanovisko, že W. Kania je čs. občan, a proto je pro trestné účely jeho údajné občanství NSR irelevantní.

Walter Kania je nepřetržitě vězněn od 13.6.1977, kdy byl obviněn a později odsouzen pro tr. čin rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví, přičemž tvrdí, že se tohoto trestného činu nedopustil. Trest za údajné rozkrádání si již loni odpykal. Nyní odpykává dvouletý trest za přípravu trestného činu poškozování zájmů republiky v cizině, k němuž ho v roce 1981 odsoudil, spolu s Jaroslavem Dvořákem, okresní soud v Šumperku za pokus odeslat dopisy z NVÚ MS Mírov, kde byl tehdy vězněn. (Viz naše sdělení č. 242 z 2.4.1981). Dále bude odpykávat uvedený trest od okresního soudu v Karlových Varech, takže konec jeho věznění při normálním průběhu připadá na 15.7.1988; pokud pak nezaplátí pěněžitý trest ve výši 4.500 Kčs, k němuž byl odsouzen městským soudem v Brně, byl by propuštěn o čtyři a půl měsíce později, dne 30.11.1988.

W. Kania podal návrh na povolení obnovy řízení ve věci údajného rozkrádání, který okresní soud Brno-venkov dne 18.5.1982 zamítl. Proti tomu W. Kania podal stížnost, o níž měl rozhodnout krajský soud v Brně. Jeho rozhodnutí však W. Kania do listopadu 1984 neobdržel. Za necelé 4 roky strávené v NVÚ Ostrov n. Ohří byl držen více než 500 dní

v oddělení kázeňských trestů. V roce 1980 prodělal dva infarkty myokardu.

Dne 20.10.1982 okresní soud v Karlových Varech za předsednictví JUDr. Petra Sokola nařídil, aby W. Kania strávil i zbytek současně odpykávaného trestu ve III. NVS. Od prosince 1983 je vězněn v NVÚ Valdice. Předepsané léky Nitro-mak a vitamin E forte nedostává a jsou nahrazovány méně účinnými léky. Na doporučení lékaře mu byla přidělena lehčí práce. Jeho adresa: W. Kania, PS 1/23, 507 11 Valdice u Jičína.

Jsmo přesvědčeni, že se W. Kania pokusem o odeslání dopisů nedopustil trestného činu. Mezinárodní pakt o občanských a politických právech v čl. 19 jasně stanoví, že každý má právo šířit informace a myšlenky všeho druhu bez ohledu na hranice.

1.2.1985

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných
Československá liga pro lidská práva
člen Mezinárodní federace pro lidská práva

PETICE za Jiřího Ganse

JUDr. Ján Feješ, generální prokurátor ČSSR
nám. Hrdinů 1300, 140 00 Praha 4 – Nusle

12. dubna 1985

Pane prokurátore,

v NVÚ Valdice, o. Jičín, si odpykává trest Jiří Gans z Českých Budějovic, nar. 1929. V červenci 1976 byl zatčen a v polovině r. 1977 odsouzen vyšším vojenským soudem v Táboře k 15 roků odnětí svobody nepodmíněně ve III. NVS pro trestný čin vyzvědačství podle § 105 tr. zákona. Okolnosti a prokazatelnost jeho trestné činnosti nám nejsou blíže známy. O jeho případě informoval v r. 1981 časopis Květy.

V současné době je Jiří Gans uvězněn na tzv. oddělení zvýšené péče, kde je uplatňován zvlášť tvrdý kázeňský režim s různými omezeními. Jsou sem přeřazováni vězni, kteří se dopustili během výkonu trestu násilných činů nebo hrubě a opakovaně porušili kázeňský řád. Jiří Gans je vážně nemocen. Pohybuje se pouze za pomoci hole. Trpí dnou a progresivním kornatěním cév. Má vysoký krevní tlak a špatně vidí (15 dioptrií). V poslední době byl postižen mozkovou mrtvicí. Špatně slyší a nezřetelně artikuluje. Nemá již zuby. Je předčasně zestárlý. Celkový zdravotní stav je natolik vážný, že hrozí akutní nebezpečí smrti, pokud mu nebude poskytnuta odpovídající lékařská péče a potřebná léčba v prostředí, které vyloučí stressy, jimž je každý vězeň přirozeně vystaven.

V důsledku celkové tělesné ochablosti je psychologický stav J. Ganse labilní. V poslední době byl několikrát kázeňsky trestán za to, že ležel na lůžku v nepovolené době. Vězeňská správa nebere vůbec ohled na jeho zdravotní stav. Veškeré jeho pokusy o nápravu zůstaly bezvýsledné. Svoji obtížnou situaci se snažil vyřešit sebevraždou.

Jako generální prokurátor jste odpovědný za dodržování zákonnosti v této zemi a tedy i v nápravně výchovných ústavech. Protože z uvedeného lze mít za to, že Jiří Gans, který si má odpykat ještě šest roků odnětí svobody, by těžké podmínky věznění za současného zdravotního stavu nepřežil a že v jeho případě lze mluvit o nevléčitelné životu nebezpečné chorobě ve smyslu § 327/2 tr. řádu, žádáme Vás, abyste dal z humanitních důvodů podnět k soudnímu řízení podle tohoto zákonného ustanovení, které by vedlo k upuštění od výkonu zbytku trestu.

Jiří Gans by se tak mohl podrobit intenzivní léčbě a jeho život by byl zachráněn. Využití této možnosti posílí důvěru ve spravedlnost pro všechny občany.

Ota Bednářová, Jiří Gruntorád, Bohumír Hájek, Zbyněk Hejda, Jarmila Johnová, Václav Malý, Lenka Marečková, Dana Němcová, Jan Ruml, Jiří Ruml, František Stárek, Jana Stárková, Anna Šabatová, Petr Uhl

Za správnost ručí Jan Ruml, Kremelská 104/150, Praha 10-Vršovice

O falickém motivu a meruňkovici

JULIÁN SLATINA

Ty dva pojmy spolu na první pohled nesouvisí. Nepopírám sice, že se při vydatnějším požívání meruňkovice mohou pijícímu časem falické motivy vkrást na mysl; bylo by však pošetilé předpokládat, že kdo myslí na symbol mužského údu, tomu se vzápětí vybaví i představa meruňkovice. Spojení obou pojmů je nevyhnutelně vzácností.

Ale nikoli nemožností. Rozhodně ne pro Blanku Semerákovou.

Netroufám si této náhodské dámě podsouvat zvláštní zálibu pro požívání uvedeného likéru; tím méně pak bych se odvážil usuzovat o jejím vztahu k motivu, o němž jsem zavedl řeč. Což jsem neučinil proto, že si libuji v lascivních náznacích, ale z důvodů mnohem – ba přímo i společensky – závažnějších. Neboť jmenovaná Blanka S. působí v severovýchodočeském městě jako prokurátorka.

U osoby, která je předmětem jejího úředního zájmu, bylo 22. dubna tr. nalezeno 30 litrů po domácí vypálené meruňkovice. Řeknete, že to je lapálie, když tisíce poctivých československých občanů dělá totéž: vypalují si pro vlastní potřebu – i pro potřebu sousedů, příbuzných, známých i úředních činitelů, které potřebují podmazat, hektolitry, ba v součtu celá jezera truňku z nejrůznějších druhů ovoce, které naše socialistická distribuce nedokáže rozdistribuuovat. Takže co je proti tomu třicet litrů meruňkovice? Inu: každá kapka dobrá, dá-li se použít v dobré věci. Ve věci proti Stanislavu Pitašovi, stavebnímu dělníkovi z České Skalice. Protože kromě onoho demižónu kořalky u něho našli něco společensky mnohem nebezpečnějšího: koláž. Což je, podle slovníkové definice, obraz vzniklý «lepením, nalepováním nebo vlepováním papírových výstřižků (např. z novin) . . .».

Nejsem zpraven o tom, jakou technikou vzniklo dílo nalezené u Stanislava Pitaše; jisté je, že výsledek tohoto výtvarného procesu podnítil okresního prokurátora v Náchodě, aby ho vzal do vazby a obvinil z «trestného činu hanobení republiky a jejího představitele podle § 103 tr.z. (snižování vážnosti prezidenta republiky)». Tu meruňkovici (trestný čin nedovolené výroby lihu podle § 194a odst. 1 tr.z.) tam nadřízený prokurátorky Semerákové přihodil jen tak pro jistotu, kdyby to s tím prezidentem nevyšlo. . .

Čtenáři jistě hoří napětím, aby zvěděli, co bylo lepeno, nalepeno nebo vlepeno na té koláži. Nebudu je dále napínat. Koláž zobrazovala «opelichanou husu přizdobenou falickým motivem».

Kdybych byl soudcem, pak bych prokurátora, jenž by mi někoho žaloval na základě koláže, kterou měl doma, rovnou vyrazil. Jestliže se Pitaš nanejvýš intelektuálně ukájel pohledem na slepenec a nikomu jinému ho neukazoval (a to ukazování by mi nejdřív musel prokurátor bezvadně dokázat!), pak je zřejmé, že tím nemohl hanobit nikoho – před kým? – tím méně republiku. Ale jelikož soudcem nejsem, nemohu okresního prokurátora ani jeho spolupracovníci Semerákovou s ničím vyrazit. Ale mohu aspoň vznést otázku:

Jak vědí náhodští veřejní žalobci, že Pitašova koláž hanobí někoho určitého? A dokonce jak vědí, kdo ten určitý je? Je to na ni napsáno? Je na ní někdo portrétován? Je na ní snad obrys Pražského hradu nebo jiný symbol umožňující závěr o tom, kdo přesně je koláží míněn?

Jediný symbol přítomný na koláži (kromě patrně realistického vypodobení opelichané husy) je právě onen symbol falický. Tážu se: Z jaké znalosti vyvozuje prokurátorka Semeráková souvislost s prezidentem republiky?

Vnucuje se mi vzpomínka na dost starou lidodemo anekdotu. Pan Novák je předvolán na SNB, kde ho příslušník obviní z urážky hlavy státu. «Co jsem řekl?» ptá se. Strážce pořádku odpoví: «Novotný je vůl». «Ale to jste řekl vy, pane SNB, – konstatuje Novák, – ne já!»

Týž den, 22. dubna, provedla policie v České Skalici prohlídku u Jaroslava Janečka, «na základě zmíněné koláže», a Janeček byl obviněn ze stejného trestného činu jako Pitaš, ačkoli u něho nic takového nalezeno nebylo. Sedí také ve vazbě v královéhradecké věznici jako Pitaš. O den později nařídil «vyhledavatel VB» v Novém Městě nad Metují, nadporučík Vladimír Hála, domovní prohlídku u Květoslava Doubka, a to pro «podezření, že se zúčastnil zhotovení zmíněné koláže» (která tím byla povýšena na dílo přímo kolektivní), a že «se stýkal s osobou Stanislava Pitaše, rozšiřující písemnosti téhož zaměření». Nechme stranou filozoficky podnětnou formulaci na příkazu k prohlídce, podle něhož písemnosti nerozšiřuje ani tak Pitaš jako jeho «osoba». Asi by se divila dívka, které bych se optal dejme tomu: «Slečno, dovolíte, abych políbil vaši osobu?» Ale o to opravdu nejde: spíš o to, že i Doubek si odkroutil svých 85 hodin ve vazbě a je nadále stíhán.

Zůstaňme však při osobě (jak je ta terminologie

nakažlivá!) tedy při osobě vyhledavatele nadporučíka Hály. Ten se za další tři dny dostal do takové vyhledávací ráže, že 25. dubna vyhledal (zajímavou shodou v domě, kde bydlí uvedený Květoslav Doubek) i byt Josefa Vilhelma. Vyhledavatel Hála pospíchal s prohlídkou tolik, že se ani nestačil ozbrojit – nemyšlím pistolí, tu jistě měl, vzhledem k přítomnosti tolika nebezpečných zločinců – ozbrojit předběžným souhlasem prokurátora, kterého prý «nebylo možno dosáhnout vzhledem k pozdní hodině». Myslíte si, že víte, proč byla chvatná pozdní razie provedena: pro podezření z účasti na slepení koláže s opelichanou husou? Chyba lávky! Proto, že se Josef Vilhelm prý o čtrnáct dní dříve dopustil «trestného činu výtržnictví podle § 202. . .», a to tím, že «po zjištění úmrtí generálního tajemníka ÚV KSSS s. Černěnka hrál a zpíval nevhodné písně Karla Kryla».

Nevím, zda Karel Kryl při některém z minulých generálnětajemnických úmrtí napsal písničky k těmto příležitostem vhodné; nevím ani, jak se taková vhodnost má posuzovat. Jisté se mi zdá, že ani

vyhledavatel Hála neví, jak by dokazoval nevhodnost, ba vůbec i jen přesné znění toho, co Vilhelm údajně v hospodě zpíval. Neboť jedině touto vyhledavatelovou nejistotou si lze vysvětlit, proč mu ještě po dvou týdnech prodlení stálo za to nařídít u Vilhelma nahonem domovní prohlídku «pro podezření, že má doma texty písní». Mohu npor. Hálovi jen vyjádřit politování: když už se mu nevedlo dokazování, co Vilhelm vlastně zpíval, jak chtěl dokázat, že zpíval v hospodě něco, co měl doma napsáno?

Přes to všechno, jak poznamenává Sdělení VONSu č. 441 z 9. května 1985, hrozí všem obviněným (příznačně: všem je 20-30 let) trest odnětí svobody do dvou roků. Jsem ovšem zvědav, jak bude třeba soudce v procesu – dojde-li k němu – dokazovat Stanislavu Pitašovi, kterého prezidenta vlastně zhanobil tím, že u něho byla nalezena výše popsaná koláž. Protože jestliže soudce vyřkne – jak bude jistě muset – jméno určitého prezidenta, nezbuďte Pitašovi nic jiného, než zvolat: «Ale to jste řekl vy, pane předsedo, ne já!»

Ze Sdělení VONS č. 440

V poslední době došlo k dalšímu zpřísnění ochranného dohledu u několika bývalých politických vězňů.

Ladislav Lis se musí během svého pobytu v České Lípě-Sosnové hlásit opět denně na oddělení VB, které je vzdáleno deset kilometrů od jeho bydliště; dosud se při pobytu v České Lípě hlásil jen třikrát týdně. Při návštěvě Prahy se nadále musí hlásit dvakrát až čtyřikrát denně.

Jiřímu Gruntorádovi bylo dne 27.4.1985 nařízeno,

aby se nadále hlásil nejen v pracovní dny, ale i ve dny pracovního klidu. Ve dnech pracovního klidu se musí hlásit dokonce dvakrát denně, v 8,30 hodin a pak znovu v 15 hodin, a to nikoli na nejbližším oddělení VB, nýbrž na oddělení, které je vzdáleno asi kilometr od jeho bydliště. Důsledkem tohoto opatření je mj. to, že Jiří Gruntorád nemůže po celotýdenní práci podniknout ani krátký výlet do okolí Prahy.

Dne 5.5.1985 se změnila podmínky ochranného dohledu i u Františka Stárka, který se nyní musí hlásit pětikrát týdně, ve všech pracovních dnech, namísto dosavadního hlášení třikrát týdně.

Sdělení č. 442 (Podrobnosti o tr. stíhání Petra Cibulky)

Jak jsme již uvedli ve sdělení č. 434, byl dne 27. března 1985 zadržen signatář Charty 77 Petr Cibulka a od té doby je ve vazbě jako obviněný z trestného činu *hanobení národa, rasy a přesvědčení* podle § 198 písm.b trestního zákona.

Celý konflikt, jehož výsledkem je trestní stíhání Petra Cibulky, se pravděpodobně odehrál takto: P. Cibulka přišel ve 13 hodin do restaurace U Bubeníčků v Myslíkově ulici v Praze a když zjistil, že nemají jídlo za zhruba 8,50 Kčs – což je cena stravenky, na niž je poskytována pracujícím sleva – žádal knihu přání a stížností. Servírka P. Cibulku odmítla a poslala ho za vedoucí, která se ho snažila přesvědčit, aby to nedělal; stěžovala si přitom na poměry, a tak první začala vést kritické řeči vůči režimu. Petr Cibulka řekl, že ho to nezajímá, že chce laciné jídlo a že o režimu mu nemusí nic říkat, protože on seděl tři roky na Borech. P. Cibulka měl dále prohlásit, že když bude vedoucí měkká a nechá po sobě šlapat, «budou tu bolševici ještě sto let». Vedoucí mu nabídla, že mu dá udělat knedlíky s vejci, s čímž P. Cibulka souhlasil a rozhodl se, že zápis nenapiše. Nato zasáhl podnapilý kuchař slovy: «Když vás tak poslouchám, tak jste pěkně blbej». Nato se Petr Cibulka rozhodl zápis udělat, vedoucí ho začala vydírat tím, že oznámí jeho kritické výro-

ky, Petr Cibulka pokračoval v zápise, kuchař po něm skočil a snažil se mu knihu vyrvat. Začala hádka, zda se bude psát stížnost, načež kuchař zavolal Veřejnou bezpečnost.

V usnesení vyšetřovatele se nicméně uvádí pouze jiný – údajně hanobící – výrok Petra Cibulky: že nemá rád komunisty a bolševiky, proti kterým musí bojovat a že se to tady musí změnit.

Seznámení s výsledky vyšetřování mělo proběhnout 22. května 1985.

Petr Cibulka je ve vazbě z kuriózního důvodu: prokurátor pocituje důvodné obavy, že by Petr Cibulka pokračoval v trestné činnosti (tj. nadále říkal, koho nemá rád a že se to tady musí změnit).

Petrovi Cibulkovi přišla nyní do jeho bydliště odpověď na stížnost, kterou napsal do knihy přání a stížností. Ředitel závodu *Hotelů a restaurací* mu sděluje, že po přešetření případu byla vedoucí uložena důtka (jakožto kárné opatření) za to, že nevydala P. Cibulkovi knihu přání a stížností. Dále bylo zaměstnancům uloženo dodržovat všechny předpisy. Kuchař byl pak pro nevhodné chování vůči Petru Cibulkovi přeřazen na jiné pracoviště. Ředitel píše i o dalších opatřeních a v závěru vyjadřuje naději, že Petr Cibulka bude při příští návštěvě této restaurace již spokojen.

OBEČNÍ DŮM

(fejton)

Jednou se zas budou mramory lesknout, chodníky budou souvisle vydlážděny do vzorku, a kdo bude mít osobní důvod, vyvěsí z okna svůj nebo státní prapor; ale za této správy to nebude. Divím se, že město ještě funguje aspoň takto, zvláště za mrazů, které se zas přivalily z té mrazící světové strany.

Konstruktivismu špína tolik nevadí, ten si nedbalé lidi stvořil; ale špinavé ozbohy secese mluví jak žalobná památka kultury úplně vyhynulé. Takže jste až překvapeni, když v Obecním domě potáhnete za držadlo dveří do čajovny-kavárny (7-23), a ony povolí. Odhrnul jsem portiéru a octl se v teplém žlutém světle a v zahálčivém nevýrobním klidu. Kavárny, ano, mají být takto vysoce klenuté, světlé a má v nich v deset hodin po ránu být prázdno, abyste si mohli vybrat místo, odkud budete pozorovat zajímavé a podezřelé lidi, přečtete si světové noviny a pak se pustíte do práce, z níž vás příjemně vytrhne pozdrav přítele, jestli vám tu nějaký zbyl.

«Prosím vás, snad také nevykazujete tržbu!» říkám v šatně ženě, která cosi vypisuje. «To víte že jo!» odpovídá. «Kolik jste utržila?» – «Pět set pětadesát korun, včera. Dvě stě kabátů, to ostatní za cigarety.» Dávám jí zimník, čepici s klapkami, korunu a dostávám mockrát propichaný lístek. – Dvě stě kabátů přiznala.

Rozhlížím se: tu hned z kraje jsou ti, co někoho čekají, nebo si jen odskočili. Půldenní sedáči se uvelebili v polokrytých kójích. Jdu kolem muže s výrazným, řekněme aškenázyovským obličejem, jenž nohama objímá stvol kulatého stolku a nacpává si lulku k delší pohodě. Já pluju dál prostorou kavárny a trochu ji křížuju. U okna, tam potáhne. Usadit se poblíž fontány s figurou ženy, to by byl opakovaný vtíp. Už odsouvám židli, tu si všimnu zvláštní dvojice, dvojice? Mlad'oučká dívenka sedí sama u stolu a za ní náramný mladíček holobradý. Sedí tu oba za sebou jak ve třídě, odkud se ulili, a ví ona o něm? Je to náhoda, nebo takový milostný výjev? Ustupuju o dva stoly.

Z nouze objednávám si becherovku a kávu. Rozhlížím se: teď tu zní jen šepot, někde syčí pára z topení, fontána jemně žblunká. K večeru bude tu halas a kouř jak na secesním nádraží. Vyndávám z brašny čistý papír a zapisuju si: 565 Kčs, 200 kabátů. Stolek se velice klátí, stěhuju se tedy blíž k fontáně: ve chvíli, kdy se hned pod ní usazuje okolo obširného stolu úderka jakýchsi temných, různě našedlých přátel. Je jich pět, tváří a postavou liší se jak kontinenty, mluví však jednou řečí. Uvažuju, jakou řečí mám požádat číšníka o světové noviny: příkazem, či prosbou? Když přede mne klade tácek, říkám: «Nemáte, prosím, nějaké noviny?» – U šatny, prosím,» ukáže rukou.

Přináším je všechny: Rudé právo, Práci, slovenskou Pravdu a Nedel'nou Pravdu, a týdeník Prager Presse. Prohlížím jedny po druhých, stydím se, ale proto jsem přišel. Deníky mají tři hlavní témata: výrobu, sních a mráz. Jeden titulek v RP mě zajímá: «Musel poslanec zasahovat?» Obsah je však notorický: poslanec zasáhl do výroby. Bratislavská Pravda je včerejší, což je fuk, když obsahem je to všechno loňské, předloňské. . . «Gesundheit, Sport und Erholung» zní hlavní titulek Prager Presse, čímž je vyjádřen i nezapomenutelný pád československé zahraniční politiky od roku 1938 a od šéfredaktorství Arne Laurina. Slovenskou Nedělní Pravdu vidím poprvé. Má to být zábavnější politickovychovné čtení: «Špionovi sa otvorili oči», «Nemusia, ale chcú». První stránka je ovšem senzační: vedle úvodníku na téma «Velikášstvo medzi nami» je půlstránkový portrét spisovatele Rudo Morice, oslavovaného uvnitř listu. Kdyby takovýto tiskařský šot narazil na nějakého stranického oslavence, ten by letěl z tiskárny!

Odnášeje noviny rozhlížím se. Je to divné, sedět v jedné z reprezentačních kaváren Prahy a nepotkat známého. Kde jsou? Jsou? Mladíček milostný výjev se nevyvinul, zato skupina stoupenců rázné akce pod fontánou se rozrostla o dva muže. Rozmýšlím se a rozhoduju: jdu k nim, obcházejím je a nahybám se přes vodní jezírko k podstavci sochy: hledám jméno jejího autora. Jméno jsem nenašel, ale jazyk mužů jsem asi poznal. Neuvedu jej tu, abych na sebe neobrátil pozornost těch mužů na dovolené.

Vracím se na své místo a nepříjemně dotčen vidím, že vedle se usadil, zády ke mně, mladý statný člověk. Připravil si blok a pero. Když usedám, nahnou se trošku: zatím si nadepsal datum – 15.2.1985. No co, taky na to jsem tady. Objevuju, z čeho vzniká ten velice příjemný světelný pocit: do sálu osvětleného dvěma řadami lustrů nahlíží přes hranu Státní banky slunce. Žárovka v lustru je 18, píšu si to.

Pohlédnu ke vchodu, a tam – Zdeněk Urbánek! Blíží se osvěženým krokem, usmívá se zdálky a zblízka pak praví: «Tak tys, jak vidím, ve svých zájmech nepokročil,» kývne k fontáně. «Omyl,» pravím, a poukazuju ke skupině mužů pod fontánou. Pohlédne tam, pak praví: «No to je. . . přece jasné: rekreanti.» – «Jak ty ses zrekreoval v lázních?» ptám se. «Na srdce dobře,» odpovídá, ale sáhne si na čelo: «Jak se říká té chorobě. . .». Vypráví mi několik svých lázeňských příběhů tohoto stylu: Vyrázil na povinnou procházku a opodál se hned hnulo auto se dvěma muži. Ze silnice odbočil na polní stezku sněhem, a když přes návrší došel do sousední vsi, to auto už tam zas čekalo. «Není to. . .» říká s úsměvem maskujícím obavu, «tahleta. . . paranoia?» Směju se a pravím: «Paranoia to je, Zdeňku, ale státní!»

Přichází číšník. Zdeněk si objednává kávu. Pak ukáže palcem k muži vedle nás, jenž zatím popsal celou stránku. «A! To je Němec,» pravím. Když jsem si se Zdeňkem totiž potřásl rukou, nahnul jsem se trochu a zjistil: a) nad mužovými řádky netřepotají se diakritická znaménka, b) skoro každé páté slovo začíná velkým písmem.

(Otištěno bez vědomí autora)

Havlova vídeňská premiéra

v ohlasech kritiky

Toto není recenze představení – autor zprávy ve Vídni nebyl a neviděl je. Je to jen pohled do některých jeho ohlasů v tisku. Tedy nanejvýš něco jako recenze recenzí.

Divadlo Wiener Akademietheater uvedlo 13. dubna světovou premiéru hry Václava Havla «Largo desolato» (název pochází z poslední věty skladby Albana Berga «Lyrická suita»). Německý překlad hry, věnované anglickému dramatikovi českého původu Tomu Stoppardovi, pořídil Joachim Bruss; česky vydalo text mnichovské nakladatelství Obrys/Kontur-Poezie mimo domov. Podle shodných recenzí v rakouském, švýcarském a západoněmeckém tisku byla premiéra mimořádně úspěšná a poznamenána dlouhotrvajícími ovacemi jak souboru divadla tak zejména autorovi, který se představení pochopitelně nemohl účastnit.

Originálně vystihla smysl hry recenze vídeňská «Die Presse» pod titulkem «Nehoráznost jednoho požadavku». Jakého požadavku? Toho, který nám má splnit někdo jiný, protože si ho netroufáme splnit sami. Požadavku na Leopolda Kopřivu – nové vydání onoho Vaňka, ve kterém tlumočil Havel mnoho vlastních zážitků, myšlenek a pocitů v dřívějších hrách – ve Vernisáži, Audienci a Protestu. V postavě filozofa Kopřivy nacházíme však již ozvuky Havlových čtyř let vězení a doby po propuštění. «Leopold platí pro své okolí za hrdinu – vždyť trpěl za své předsevzetí žít v pravdě», píše Karin Kathreinová, recenzentka «Die Presse». «Jeho realita – to není skutečnost člověka v sobě zpevněného, který seznal svou odpovědnost v tomto světě a našel sílu odporovat. Jeho realita je jiná: trýzněm strachem zírání na vchod do bytu, naslouchá krokům, vyhlíží kukátkem dveří. . . nevychází z domova, zavírá okna, droguje se prášky a alkoholem. Leopold ztratil sama sebe, nemůže myslet, nemůže psát, čeká až 'oni' přijdou a odvedou ho 'tam'. . .»

«Leopold je vystaven několikanásobnému nátlaku pramenícímu z očekávání», píše recenzent švýcarské «Neue Zürcher Zeitung». «Jak dva anonymní návštěvníci (oba si říkají Václav), tak jeho přátelé se obávají, že Leopold nebude moci dostát jejich nárokům a splnit své poslání jako obhájce pravdy v očích těch, komu slouží za vzor a naději. . . Jeho přítel Olbram ho zapřísahá, aby už přestal jen hrát úlohu nositele pravdy. . . aby byl sám sebou. I jeho milénka Lucie. . . od něho žádá plné odevzdání. . . – až Leopold doznává: . . . Navenek hraju svou roli dál. . . ale uvnitř už dávno nejsem ten, za kterého mě všichni máte. Je to tvrdá pravda.»

«Neue Zürcher Zeitung» shrnuje jádro hry těmito slovy: «Tragédie intelektuála, kterého přivádí jeho potřeba pravdy do opozice k totalitnímu režimu, ale který se zároveň brání, aby nebyl zatlačen do úlohy profesionálního disidenta – to je Havlova vlastní tragédie. Ale», – a tu vyslovuje recenzent základní poznání o této hře a tomto spisovateli – «na rozdíl od svého hrdiny se Havel nezhroutil. . .»

Švýcarský recenzent tu vystihl podstatu «Larga

desolata»: je to obraz toho, čemu se Havel – jak víme z jeho čínorodé tvorby posledních měsíců – sám úspěšně brání a ubránil, ale čím se stále cítí atakován, ohrožen, proti čemu musí být on i jiní v jeho stopách trvale ve střehu: proti rezignaci, proti ztrátě identity, proti rozpadu osobnosti.

Všechny recenze podtrhují společenský dosah Havlovy hry. Je to – shrnuje «Frankfurter Rundschau» – «smutný portrét společnosti, ve které se člověk tak dlouho bojí uvěznění, až po něm začne toužit jako po vykoupení».

Novinové referáty o premiéře si všímají i komických stránek hry, neafektované ironie, opakování slov, replik i celých situací, havlovské hry «škatule hýbejte se», ve které jedna postava přebírá «štafetu» určité výpovědi od druhé. Nacházejí v ní znovu Havlův «smích skrze slzy». To, čemu se smějeme, je k pláči – nadepisuje svůj článek «Frankfurter Allgemeine Zeitung» a dodává: «Kopřiva, zpodobněný Joachimem Bissmeierem, je těžký případ i vyčerpávaný člověk, těkavý i intenzivní, zmenšený Hamlet jako smutný klaun proti své vůli». A vídeňská zpravodajka curyšské «Weltwoche» Inge Sandtnerová si všímá, jak «poněvadž (Kopřiva) stejně nemůže dostát požadavkům ostatních, začíná se narcisisticky zabývat sám sebou, kvalitou svého spánku, více či méně úspěšnou námahou o stolicí; láhev s rumem je stále pohotově. . .» – a dodejme: Kopřivu souží neodbytný pocit zimy. . .

Závěr recenze «Frankfurter Allgemeine Zeitung» zní: «Largo desolato Václava Havla, symfonická báseň pro divadlo, je drama nejen na pokraji beznaděje, ale i plně zoufalého veselí; je v pravém smyslu těchto dvou slov: *strašně komické*.»

Dobře bylo tedy, hned z počátku jistě slibné cesty Havlovy hry světem, pochopeno to, co o ní napsal autor sám v «poznámkách pro inscenátory», umístěných v závěru knižního vydání: «je to jakási *hudební úvaha* o tíži lidského bytí; o těžkosti zápasu člověka o jeho identitu s neosobní mocí, která mu ji chce vzít; o podivném rozporu mezi skutečnými možnostmi člověka a rolí, kterou mu jeho prostředí, osud i jeho vlastní práce přisoudily; o tom, jak snadno lze teoreticky vědět jak žít, ale jak těžké je tak opravdu žít; o věčném *hoři z rozumu*; o tragické nemožnosti, aby si porozuměli lidé, kteří to navzájem myslí se sebou dobře; o lidské samotě, strachu i zbabělosti; atd. atd. – a posléze ovšem (a to hlavně) o tragicko-komické a absurdní dimenzi těchto všech témat».

A zcela závěrem si připomeňme asi klíčovou větu Havlových «poznámek»:

Cokoli by divákovi usnadnilo doufat, že se ho hra netýká, šlo by přímo proti jejímu smyslu.

Inu ano, týká. A zejména těch diváků, kteří «Largo desolato» z důvodů až příliš – i ze hry samotné – zjevných toho času nemohou vidět, slyšet ani číst.

VLADIMÍR TOSEK

ANATOMIE S OTAZNÍKY

ADOLF MÜLLER

Český dramatik Václav Havel napsal pro amsterodamský kongres nezávislého mírového hnutí obsáhlou «Anatomii jedné zdrženlivosti» (viz příloha LISTŮ č. 2/85). Způsobem «tvrdých informací» chce napomoci k vyjasnění jisté, jak se domnívá, oboustranné zdrženlivosti mezi nezávislým mírovým hnutím na Západě na jedné straně a vnitropolitickými kritiky, disidenty, či veřejností na Východě na straně druhé.

Nemyslím sice, z vlastní zkušenosti, že zdrženlivost, o níž Havel píše, je skutečně zcela oboustranná, a už vůbec nesouhlasím s názorem, že v tomto mírovém hnutí (jistě převelice různorodě strukturovaném) převládá «nedůvěra a nevole k disidentům». Myslím, že o nedůvěře nelze mluvit ani u těch, kteří, realisticky a morálně správně, nevylučují z diskuse o míru nikoho, včetně představitelů oficiálních východních režimů. Přes tyto výhrady považuji iniciativu Václava Havla za správnou, aktuální a – odvážnou. Říká nahlas leccos, co mnozí už dlouho cítí a na co se někteří z jeho západních partnerů ostýchají v úctě k východní opozici ptát, rozebírá «zdrženlivost» disidentů i veřejnosti v komunistických státech vůči představitelům nezávislých mírových hnutí na Západě, snaží se pojmenovat problémy, utřídit a analyzovat jednotlivé otázky. Vystavuje se tak samozřejmě i omylům – nebo nepochopení.

Sdílim proto do jisté míry Havlovu skepsi, že jeho příspěvek zřejmě nepovede přímočaře k vzájemnému pochopení. Je z něho cítit jakési potlačované pousmání nad těmi, kteří se, řekněme obecně, příliš špiní praktickou politikou, a tak vyvolá asi spíše polemiku. Nicméně jádro příspěvku, totiž vyličení toho, proč jsou i závažné pojmy jako «mír» v komunistických státech zdiskreditovány, jak obtížné je tam zastávat vlastní názor, natož pak jej zastávat veřejně či podle něho jednat, jak hluboká je skepse proti každé nové ideově či prakticko-politické aktivitě, jak rozsáhlý je pocit bezmoci a proč to vše tak je (viz části 1 až 5 Havlova textu) je brilantní. Tak jasně, sdělně a přesvědčivě by to mohl stěží kdo jiný napsat. Lidé formovaní prožitky z odlišné společenské reality si mnohdy opravdu neumějí představit ve všech souvislostech skutečnosti jim tak podstatně cizí. Informativnost masových médií je v tomto případě značně přeceňována; skutečnou atmosféru a «kvalitu» života jejich pomocí nepoznáš. Všemoc totalitního systému (Havel píše «totalitární», kupodivu už nemluví o posttotalitním, jak činil ještě před několika lety) si umějí např. příslušníci mladých generací ze států parlamentně demokratických opravdu sotva představit a nezbyvá než jim ji neúnavně vysvětlovat – bez vztyčeného ukazováčku, pokud možno. Pero talentovaného dramatika tu zmůže více než suchá líčení třeba politologů. Ale už tu se vtírá otázka: není tato neznalost cizí, neprožité společenské reality také oboustranná? Neměli by tedy i diskutéri z «Východu» trpělivě (rozhodně trpělivěji

než dosud) naslouchat sociálním prožitkům kriticky myslících lidí z druhých částí světa? Nejsou např. někdy iluze spojované tam s přívlastkem «demokratický» podobně ošidné jako pro jiné zde stále ještě pozlátka slova «socialismus»?

* * *

To, co nalezneme v Havlově stati po úvodních několika kapitolách, tedy jakási filozofická nadstavba jeho předchozího přesvědčivého líčení, je bohužel do značné míry poznamenáno nepřesnostmi a omyly. Nechci se zabývat jeho detailními výtkami vůči mírovému hnutí, ať už co se «patosu», «sentimentality», «hesel na tričkách» týče či, prý, přehlížení sovětské agrese v Afghánistánu. To je zhusta neinformovanost: sovětskou válku v Afghánistánu kritizují přívrženci mírového hnutí rozhodně častěji než diplomatizující západní politické strany či vlády, jimž to však autor – pokud vím – nevyčítá. Např. Havlův krajan, nyní poslanec «Zelených» v Bonnu a podpůrce nezávislého mírového hnutí, Milan Horáček, a řada dalších, prošli s afghánskými partyzány velkou oblast jejich operací. Na rozdíl od jiných však ne proto, aby přilévají olej do ohně tohoto konfliktu, nýbrž aby pomohli organizovat pomoc raněným uprchlíkům, a aby mohli o problému zasvěceněji hovořit, kde je třeba.

Jde mně o jiné otázky. Havel nachází z čista jasna – k značnému překvapení nepřipraveného čtenáře – ústřední viníky (čeho vlastně – snad mizérií tohoto světa?): utopismus a utopisty! Tedy: zlepšovatelé světa jsou všim vinni. Dělá z nich ve své stati ze všech naráz šmahem «fanatiky abstraktních projektů» a totalitaristy, a o pár řádek dále dokonce personifikuje utopismus jmény Lenina, Pol Pota, Baadera a jiných. Jaký to uzel nepřesně vymezených a falešně pochopených pojmů! Co kdy bylo či je považováno za utopické, tedy neexistující, nemožné, neuskutečnitelné... je, jak víme, velmi subjektivně podmíněno a spojeno vždy s dobovými představami i s danou úrovní společenskovedných i přírodovedných znalostí. Většinu toho, co nás dnes obklopuje, jak ve společnosti, tak ve světě techniky, bylo dříve zhusta označováno jinými za utopii. Ale nejen to: Je snad člověk nespokojený se stavem světa, hledající, toužící, neklidný, koncipující (jistě často mylně) nové, tedy aktivní, «angažovaný» jak se dnes rádo říká, je on viníkem mizérií tohoto světa? Patřili k těm viníkům snad i Thomas Morus, Campanella, Bacon, Hartlib, Harrison se všemi jejich touženými vizemi budoucnosti, nebo Morelly, Babeuf, Saint-Simon, Fourier, Cabet, Owen nebo Theodor Herzl se svým židovským státem nebo J. J. Rousseau se svým státem budoucnosti? Všichni byli přece za utopisty považováni a jejich představám dávány nejrůznější posměšné přívlastky. (Kdo se také může zlobit na vrstevníky T. Mora, že neměli dost fantazie, aby si uměli představit něco jako dnešní sociální pojištění). Podle Blocha je do-

konce nutno pod utopii zahrnout i biblické písemnictví a jeho deskripci dobrého a charakteristiku špatného.

Ale nechci Havlovi křivdit, šlo mu jistě spíše o moderní utopismus, a to jen v politické oblasti. Je-li tomu tak, pak ale zapomněl říci, že utopismus je právě v moderních dějinách převážně dělen na tzv. pozitivní (K. Thieme: «Pozitivní utopie vzniká tam, kde propast mezi sociálně daným a vytouženým se zdá být už přesprávně velká, než aby bylo možno ji překlenout prostředky denní politiky») a na tzv. negativní, «antiutopický», blížící se či splývající s ideologií. Anebo, nechodme kolem horké kaše, měl Havel na mysli pouze komunistické utopisty? I tu by snad měl akceptovat alespoň L. Kolakowského, který říká, když se zabývá marxismem: «Levice je hnutí, které neguje svět v jeho současné podobě»... (Marxova) «sociální revoluce je však kompromisem mezi utopií a historickou skutečností. Utopie... je sama produktem dějin...» «Slovo utopie používám proto nikoliv jako výraz jakéhosi absurdního názoru, že všechny pokusy o sociální změny jsou výsledkem ireálného stavu mysli... Utopií rozumím takový stav sociálního vědomí, který odpovídá sociálnímu hnutí orientovanému na radikální změny lidské společnosti, ale neodpovídá příslušným změnám, nýbrž je znázorňuje v idealizované a mystické podobě a hnutí prezentuje jako realizaci ideálu, který vzniká čistě ve sféře ducha a ne ze současných historických skutečností. Utopie je tedy podle mne mystifikovaným vědomím skutečné dějinné tendence» (Der Mensch ohne Alternative). Nesouhlasím sice s Kolakowským zcela, ale podobně jako jemu, i jako Mannheimovi a dalším, se mně utopie přestává líbit ne pro svou reálnost či nereálnost nebo pro své ambice realizovat se, nýbrž teprve tam, kde se prezentuje (nebo je prezentována) jako ohlupující ideologie.

Odmítat však paušálně utopii, myslím, prostě nejde, jako nelze zavrhnout třeba program a plánování v sociální oblasti jen proto, že je špatný např. sovětský centrálně plánovací model. «Jsou vůbec bez utopie například možné prognostika a plánování, aniž by poklesly na pouhé promítání minulého do budoucna?» – ptal se jednou prof. O. Flechtheim.

To vše jistě nechce Václav Havel popírat. Však jako by už slyšel velmi se vtírající otázku: A jak je to s Vámi? Nejste také utopista? Nejsou i ti, kteří si stavějí tak «malé», ve skutečnosti však nejvyšší cíle jako je morální obroda lidstva, jež by už nemělo «žít ve lži», právě superutopisté? A tak hned odpovídá: Nikoliv, jsme jen snílci, idealisté. Neoperujeme ve sféře moci. Čtenář si tedy vysvětlí: Ten, který se neplete do trapné politiky, o krásném světě jen sní (a nemá tedy ani co zkazit), ten je v pořádku, běda však, jak se pokusí svůj sen uvádět ve skutečnost. To už pak musí být «fanatik abstraktního projektu».

Považuji tento závěr za obecně mylný. Nebylo by lepší, přesnější a jasnější říci: Problém nespočívá v utopismu (at' konstruktivním, destruktivním, idealistickém, materialistickém či jiném...), nýbrž v nedostatku tolerance, ve fanatismu, v diktátorství všech těch, kteří chtějí cosi vytvořit proti vůli druhých, bez ohledu na druhé, bez diskuse s druhými! To však přece není totožné s utopismem, či s levicí,

se sociálními hnutími, ba vesměs ani ne s těmi radikálními! Nikoliv utopisté, nýbrž netolerantní fanatici jak plánů obecného blaha, tak plánů dílčích neštěstí (projektů reálných či nereálných), odhodlaní hnát bližní třeba i ke «štěstí» karabáčem, to jsou jistě ti, které měl i Havel na mysli. Nikoliv však «utopisté».

K personifikaci utopismu: Lenin utopistou? Myslím, že vůbec ne. Jeho představa marxismem jen motivované a ruským tradicím velice přizpůsobené koncepce revolučního převzetí moci a vytvoření jakési sociální diktatury a industriální velmoci na půdě carského impéria nebyla jednak zcela nová, jednak vůbec ne utopická: však se mu do značné míry podařilo ji uskutečnit. V některých detailech snad odlišně od jeho představ, v jiných ale až nad míru jeho očekávání. Svědčí snad hromady lebek na cestách Pol Pota o jeho utopismu anebo o jeho až patologické brutalitě? Je snad na Baaderovi a jeho družích odpudivý jejich (skutečný) nerealismus, chcete-li v tomto případě možná utopismus – nebo především teroristická metoda, kterou zvolili? Proč vinit motivaci, často pochopitelnou, často jen předstíranou, a ne skutky? Přenechme pánu bohu hodnocení toho, co se odehrává druhým v hlavě a hodnotme je podle praktických činů.

Byl snad «poválečný vpád do utopismu», jak říká Havel, to, co se naší zemi krutě nevyplatilo? Nevím. Pochybuji. Její neštěstí nepramení z pokusu sociálně i jinak změnit až dosud neznámou cestou politický život v bezprostředně poválečném období Československa, nýbrž v tom, že vedoucí garnitura KSČ zradila právě tuto «utopii» a vyměnila ji za velmi reálně existující stalinský model. O tom, že nešlo zdaleka o fanatiky «abstraktního projektu», víme dnes už dost. Nebo: Byl snad «utopismus» roku 1968 vinen? Jak to, že o jedno desetiletí později je – více méně – realizován v Maďarsku, a i tam «odshora», tentokrát s tichým souhlasem Kremlu?

Ale zpět k současnosti. Zabývá se Havel tímto způsobem utopismem proto, že i nezávislé mírové hnutí je pro něho sborem nebezpečných utopistů, kteří snad, místo aby mohli válce zabránit, ji spíše mohou vyvolat? Neříká to tak doslovně, ale celá jeho argumentace jde tímto směrem. Myslí si opravdu, že lidé (značně jemu samému v jeho vlastní bezmoci podobní), nevlastníci ani zbraně, ani aparáty, ani výkonnou moc, ale «angažovaní» (má přece «nedůvěru ke každému angažmá...») jsou nebezpečnější než ti ostatní, jimiž se tak kriticky ani zdaleka nezabývá? Jsou to možná opravdu utopisté – jako on. Chtějí realizovat svůj sen o světě bez masového vraždění (ačkoli války, jak víme, byly co svět světem je), jako on svůj sen o světě pravdomluvných (ačkoliv lež a přetvářka jsou na světě ještě daleko lépe zabydleny než násilí – ba někdy jsou proti němu dost účinné...). Jejich sen se možná realizovat nezdaří, avšak nic mě nemůže přesvědčit o tom, že by jejich «utopie» byla nebezpečnější než realita jejich odpůrců, jako mě nikdo nemůže přesvědčit, že Havlov sen o «životě v pravdě» by mohl být horší než absurdní každodenní lži jeho nepřátel.

* * *

Ostatní už není tak důležité; jen stále jakoby pro-sakuje základní problém: vztah k politice. Pojetí to-

hoto pojmu. Havel sice říká, že «ideály lepšího světa a sny o něm jsou neodpuštělnou dimenzí každého skutečného lidství», ale lidé, kteří je nejen mají, nýbrž snaží se je i uskutečnit – a v ten okamžik začíná teprve jejich politické chování! – jsou mu jaksí předem podezřelí, a dílem k smíchu. (Je laskavý člověk, nikoho nechce ranit, každý odstavec v závěru odlehčí, ale na výpovědi to nic nemění). Domnívám se (ani já nechci zranit!), že se nám tu dostává nové podoby staré české intelektuální nemoci: pro nadměrnou skepsi, (sebe/ironie a «neemotivnosti») (ve skutečnosti velmi emotivní!) chybí místo pro střízlivou praktičnost a pro pochopení politiky jako ambivalentní směsi ideového a praktického, jako mnohostranně subjektivní střetání nedokonalých ideálů a všedních zájmů. Je mi to pochopitelné, i mně je třeba západní politik, žebrající na ulici s kolovrátkem frází trochu směšný, ale už jsem pochopil, že touto (a jinou) «směšnou» cestou dosáhne svého, zatímco abstraktní teoretikové daleko objektivněji hodnotící a snující krásné vize přijdou zase zkrátka – nebudou-li lidé o jejich vizích vědět, zabývat se jimi, atd. I mně by bylo trochu trapné běhat po demonstracích s transparenty, nicméně uznávám, že je to forma politického protestu v mnoha případech nenahraditelná.

Ano, takový je skutečně svět reálné politiky, jak říká Havel – a jiná není. A význam toho už pochopila i ta naivní děvčata, navštěvující ze Západu české disidenty, místo aby hledala bohaté ženichy ve Středomoří. Jsou sice trochu legrační ve své neznalosti mnoha věcí a ve svém zápalu pro různé jistě ne zcela dokonalé projekty, ale právě jejich «jednostrannost», «neústupnost», «subjektivnost» vedla k tomu, že se milióny začaly více zajímat třeba o postavení ženy ve společnosti, o umírající lesy a o celou řadu otázek, nad nimiž «globálně» myslící profi-politikové mávali rukou, a o nichž teoretikové vědí, že jsou «daleko složitější». (Doufám, že mi nebude z žádné strany podsouváno, že dávám Havlovi z exilového zápečí rady, jak se má kdo «politicky» chovat! Jde mi v tomto případě jen a jen o teoretické ujasnění základních pozic.)

V závěru své stati Havel načrtává různé pohledy na problematiku evropské bezpečnosti tak, jak se doma objevují. Komentovat je přesahuje jak možnosti tak i formu tohoto příspěvku. Chci tedy připojit jen několik poznámek k jiným předsudkům, které se při tom objevují. První je politika appeasementu, kterou Havel jaksí spojuje s mírovým hnutím. To vyčítají mírovému hnutí ostatně i obě velmoci! Každá po svém.

Je pozoruhodné, že Havel vidí v mírovém hnutí zřejmě jen pacifisty a v pacifistech pak jen osoby «neschopné vsadit v krajním případě i život za ochranu jeho smyslu a lidského rozměru». To je jedno ze základních nepochopení. Doufejme, že nebude nikdy možno či nutno dokazovat kdo, kdy a jak je schopen obětí – i na životě. Appeasement a jeho historický příklad nemá dnes v Evropě téměř co říci. Není tu za prvé mocnosti, která ideologicky i prakticko-vojensky plánuje cílevědomě agresí jako kdysi Hitler; nebezpečí jsou jiného druhu. Stupeň vyzbrojení, to za druhé, přesahuje natolik svůj praktický i psychologický smysl, že ani značné odzbrojení, a to i jednostranné, nemůže podstatněji ohrozit potenciál

over-killu a změnit výrazněji všeobecně ničivý výsledek válečného střetnutí.

Antiamerikanismus: To mě až zlobí, že i Havel vytáhl tohoto strašáka. Také vztah k USA je vztahem politickým – tak je tomu nejen u mírového hnutí. Je vztahem k politickým směrům, které jsou v USA do značné míry obdobné Evropě. Západní mírové hnutí (a nejen ono!) odmítá strategickou koncepci a vojensko-politické programy dnešní americké vlády, jako mnozí Američané sami. Řada lidí v mírovém hnutí má v USA více osobních přátel než třeba němečtí konservativci, dnešní tak velcí «proameričané». Kam tedy s antiamerikanismem? Nediferencovaný postoj k oběma supervelmocem? Z jednoho hlediska ano: obě podezřívá mladý, mírovému hnutí nakloněný Západoevropan z arogantnosti, z přeceňování hrubé síly a materiálních ukazatelů a z prestižních tendencí k ovlivňování či ovládnutí celého světa. O jejich vnitřních strukturách toho mnozí moc nevědí a rafinovanost sovětského modelu v potlačování lidských práv opravdu podceňují. Většina však ví dost a vlastnosti obou velmocí si neplete. Ty americké jim mnohdy také příliš nevoní, ale nemyslím, že by kdy chtěli dávat sovětským přednost. To je ostatně trend příznačný celé západní «nové» levici a aparátníci z Východu jsou směšní, když to nevědí nebo neumějí pochopit.

* * *

V závěru k otázkám klíčovým.

Podceňuje nezávislé mírové hnutí, nebo jeho podstatné skupiny, porušování lidských práv? Či nevěnují tomu dostatek pozornosti? Myslím, že nikoliv. Většiny v mírovém hnutí střední a západní Evropy jsou skupiny humanistů, křesťanů, socialistů reagujících nikoliv jen na ohrožení míru. Mnohdy jsou to dokonce tíž jednotlivci, kteří pomáhají současně také v Amnesty International nebo podobných organizacích. Všechny konference, meetingy, schůze mírového hnutí (které jsem viděl v západním Německu) měly problematiku lidských práv tím či oním způsobem na programu. Mnozí při tom však nemohli a nechtěli přehlížet porušování lidských práv jinde a jinak, než jak se tomu děje východně od Labe. Jiní, aniž, jak věřím, podceňovali metody totalitních států či útrapy v nich žijících aktivně kritických menšin, byli a jsou názoru, že situace statisíců nebo možná miliónů v jiných koutech světa (hlavně tzv. Třetího světa) je – dá-li se vůbec útlak a jeho důsledky hierarchizovat – vážnější než ve východní Evropě. Těžko se tedy divit tomu, že řada lidí v mírovém hnutí se obává, aby se jeho akce nestaly pouhým výčtem mizérií dnešního světa, v němž to základní, co je zajímavé, totiž varování a burcování světové veřejnosti před globálním vojenským střetnutím a všezničující atomovou válkou zvláště v hustě zalidněné Evropě, nezmizelo v záplavě jiných otázek.

V něčem se ovšem postoj těchto většin v mírovém hnutí s postuláty Václava Havla přece jen rozchází dosti zřetelně. A já, přiznám se, také. Odmítám totiž v otázkách války a míru také pozice «vše anebo nic». Považuji proto příliš zobecňující a primitivně dialektická stanoviska za (výchovně) politicky bezcenná. Jako např.: «Trvalý mír a odzbroje-

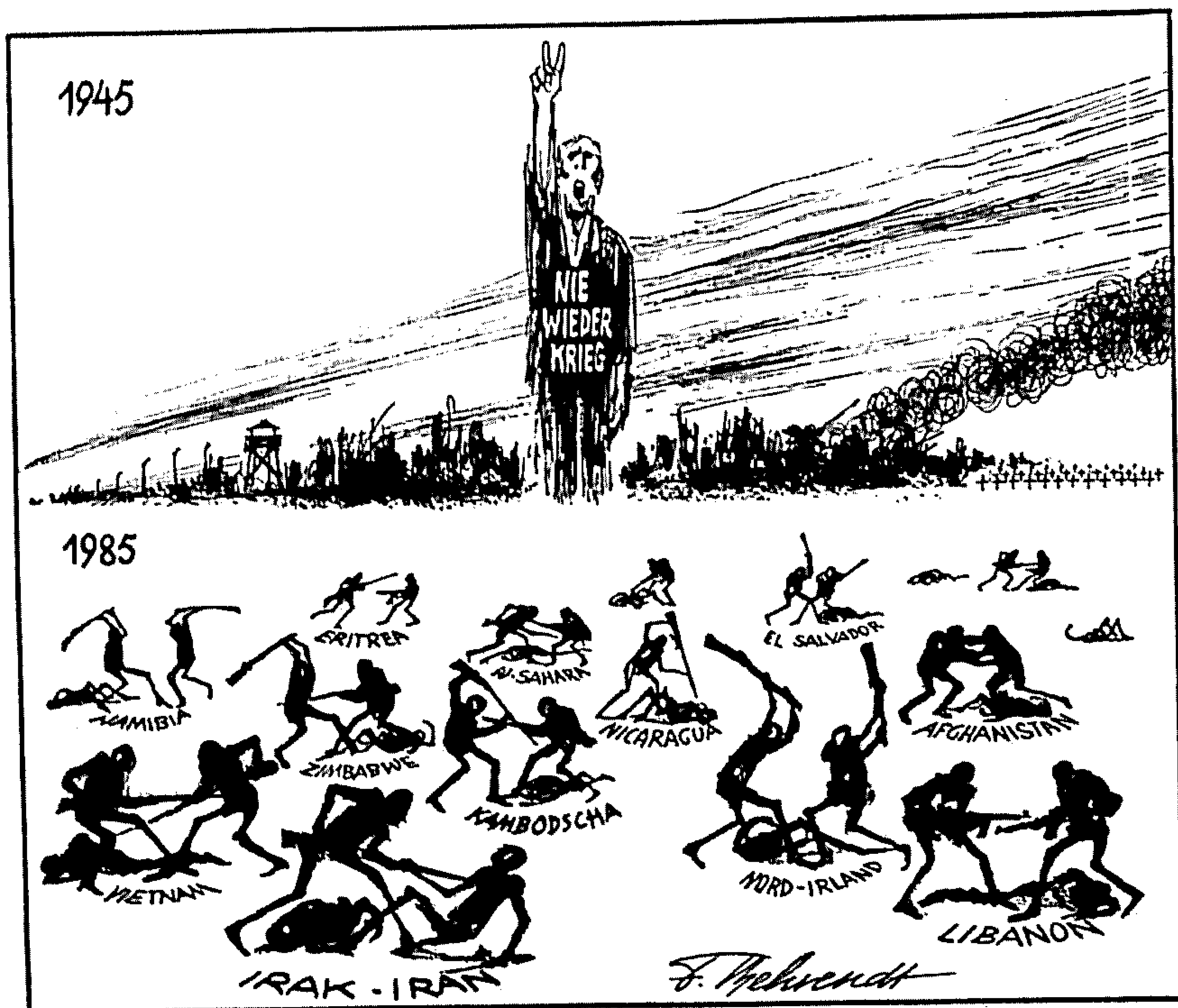
ni mohou být jen dílem svobodných lidí». Předpokládáme-li zde pojetí svobody v omezeném slova smyslu, pak není tento postulát pravdivý. Ani ve světě s normálním, liberálním pojetím svobody (bez totalitních států) nezmizelo zbrojení a války. Rozumíme-li pojmu svobody absolutně, tedy že trvalý mír bude jen tehdy, až budou na světě pouze ideální státy, pak je to opravdu utopismus non plus ultra, v tomto případě nechtěně nebezpečný, neboť uspává lidskou kritičnost vůči nejrůznějším příčinám válek a jejich důsledkům.

Ale o to přece nejde; nám jde o problém politický, o mír v atomovém světě, zde a dnes. Vidím proto celou otázku podstatně diferencovaněji. Samozřejmě, že souvislosti mezi vnitřní a zahraniční politikou existují (podstatně složitěji, než aby šly omezit jen na problematiku lidských svobod); samozřejmě, že očividná diktatura nebývá dobrým sousedem a partnerem v mezistátním styku; samozřejmě, že sociální napětí a vztahy mezi občany a státem se nějak mohou (ale také nemusí) odrážet v mezinárodní rovině. Přesto však vnucující se zobecnění, že dnešní totalitní státy jsou neschopné dlouhodobého mírového soužití, že «stát, který nedbá vůle a práv svých občanů, nedává žádnou záruku, že bude dbát vůle a práv jiných lidí, národů a států», nebo že takový stát «nemůže být kontrolovatelný v mezinárodních vztazích», není správné. Již dosavadní praxe při všech svých slabinách dokazuje také pravý opak. Jednání takových diktatur může být kontrolovatelné (technicky i politicky) a jejich chování v mezinárodní oblasti není prostě jen pro-

mítnutím metod z vnitřní politiky (či politiky uvnitř bloku) do sféry mezinárodní. Naopak, dbají mnohdy velmi na «vypočitatelnost» své vlastní politiky zahraničními odpůrci. Ponechávám přitom stranou celou složitou problematiku historických zkušeností, představ o vlastní bezpečnosti, motivace zahraniční politiky apod.

Jinými slovy, citované věty jsou zbytečnou diabolizací dnešních protivníků ve světovém soupeření a vedou k závěru: nedá se nic dělat, co my zmůžeme, svět je holt už takovej prevít – tedy k tomu co Havel, myslím, vidí sice ve svém okolí, ale sám nesdílí. Úkolem mírového hnutí je spíše zdůraznit pozitivní faktory v dnešním dění jak v lidském vědomí, tak v mocenských zájmech i v technických oblastech; varovat před jednostranností stavějící jen na takzvaném odstrašování a neustále stoupající zbrojní spirále.

Dále už jít ve svém rozboru nechci, jen varuji všechny, kteří se – podobně jako Havel – pustí v dobré víře do tak složité problematiky, že se nevyplácí směšovat metody. Buď' mohu zůstat jen v rovině obecných filozofujících úvah, k nimž se těžko hodí detailní rozbor politiky strategií a taktik. Nebo se mohu zcela zaplést do politicko-technických detailů, faktů a statistik zbrojních a odzbrojovacích trendů. Anebo konečně: neztratit ze zřetele prakticko-politické důsledky dnešní bipolární situace ve světě, spatřovat v tom *politickou výzvu* a úkol, a hledat ke změně nejvhodnější možné cesty, které však vedou jen údolními kompromisů, a na nichž se bez trochy fantazie (a utopie!) prostě neobejdou.

1945: «Již nikdy válku!»
1985: ...

Kresba Die Weltwoche, Curych

ZASTAVENÍ s Bedřichem Fučíkem

VLADIMÍR KARFÍK

Když jsem přijel na počátku padesátých let do Prahy, abych se něco dověděl a něčemu přiučil o české poezii, kterou jsem doposud jenom miloval, odcházel Bedřich Fučík zrovna z Prahy na dlouhá léta do vězení. Dnes vůbec nechápu, jak bylo možné, že jsem si toho tenkrát nevšiml. Samozřejmě jsem tehdy o Bedřichu Fučíkovi nic nevěděl, četl jsem jiné časopisy, než do kterých po válce přispíval, a sotva jsem se stačil rozhlédnout, byl pryč. Pak jsem občas přece jenom něco zaslechl, samozřejmě ve zlém. Třeba, jak na díle Františka Halase je znát, že podléhal vlivu svých katolických i docela reakčních přátel. Sedával prý v kavárně dokonce s generálem Medkem. Myslím, že tehdy mezi Halasovými svůdci a zlými duchy jsem poprvé uslyšel jméno Bedřich Fučíka.

Co jsem o něm mohl vědět? Jenom ve starých časopisech jsem mohl zahlédnout jeho příspěvky a články, ale i to vypadalo, jako by už nežil, jako by patřil někam do regálů literární historie, kde se skládají překonaná vývojová období. Mohlo mě napadnout, že uplyne třicet let, a já se s živým Fučíkovým dílem znovu setkám? Že budu občas zahlédávat mezi přáteli jeho malou postavu? Naposled při rozloučení s Petrem Koptou.

Když z české literatury mizela jména, začal jsem si všimnout, jak se dějiny české literatury vykládají – přesně podle starých osvícenských iluzí o pokroku prosazujícím se v dějinách – jako vývoj určitého poznání (nikoli umění, ale poznání), jenomže toto poznání nevycházelo z literatury, nýbrž leželo někde jinde, mimo ni: v proměňujících se strukturách společnosti, v idejích, které si společnost k ospravedlnění svých proměn sama produkuje. Podle toho, která část literatury a jak tyto ideje obráží nebo jednodušeji jen opakuje, buď se určí její místo v dějinách, anebo se v soudobé literatuře stanoví její nosný proud. Protože literaturu tvoří řada individuálních realizací, musí se nosný proud rozepsat i nominálně: kdo ano, kdo ne. Industriálnost dnešní společnosti je neúprosná: co neslouží bezprostředně výrobě, a v našem případě nejde o nic jiného než o výrobu iluzí, je odsouzeno k neexistenci. Tady pak už nestačí pouze odsunout na okraj, jak tomu do určité míry bývalo vždy, – je tu přece zkušenost se stálou výměnou míst mezi periferií a centrem. V některých obdobích se k neexistenci odsuzuje i tak, že tvůrci stojící mimo hlavní proud, jímž protéká usměrněný pokrok, ztratí i svou existenci lidskou. Jsou to známé a bolestné věci.

Bedřich Fučík byl jedním z mnohých, kdo se při regulaci koryta ocitli mimo. A přece jeho osud byl poněkud jiný než osud jeho básnických přátel, s nimiž sdílel vyvržení. Ztráta svobody pro něho znamenala víc, přinesla mu i ztrátu nakladatelství, časopisů, – tedy literární existence. Oddaný a láskyplný kritik a editor je ještě zranitelnější než přátelé básníci, jejichž dílo navzdory nepřízni, nevydáváné, stále existuje a žije, nikdy vlastně nepotlačitelné.

Osud Bedřicha Fučíka přivádí i k zamyšlení nad jednotou literárního organismu, nezbytnou pro

vznik literatury. Do literárního života patří zejména odborná nakladatelská činnost, celá oblast myšlení o literatuře vázaná především na časopisy atd. Literatura dnes těžko vzniká bez nakladatelství, která by jí sloužila, bez uměleckých sdružení – formálních i neformálních. Není náhodou, že glajchšaltující řez je vždy veden tímto směrem: nakladatelství, časopisy, sdružení a sdružování.

Trvalo to dlouho, než byl Bedřich Fučík navrácen české literatuře. Samozřejmě ne docela, do nakladatelství a ediční činnosti se vrátit nemohl, takže už před pětatřiceti lety bylo uzavřeno jeho předválečné nakladatelování v Melantrichu a poválečné ve Vyšehradu. «Tak ty mé vybrané spisy už spolu nevydáme,» posteskl si Bedřichu Fučíkovi nedlouho před svou smrtí Jakub Deml. Vlastním literárním dílem se Fučík také nevrací úplně, vždyť kritické texty nakladatele a editora, který léta usiloval vydávat dobrou literaturu a pro nakladatelství hledal autory, se čtou (a to ještě jen některé) v rukopisné podobě, nenacházejíce nakladatele.

Oblouk, který sklenulo životní dílo Bedřicha Fučíka, je dobově příznačný. Na jeho začátku je studentský časopis Svítání. V třebíčském gymnáziu jej po první světové válce vydával se spolužákem Nezvalem. Samozřejmě vycházel tištěný – snad každé město mělo svého tiskaře, jako měla Třebíč pana Trnku – a ve společnosti neskonalce chudší se našly prostředky i na takovou bláhovost. Na konci oblouku, kdy formuluje úhrn svého životního poznání, se Bedřich Fučík setkává s mnohými ze svých přátel, které vydával ve velkém nakladatelství, v předgutenbergovské řadě rukopisných knih.

V rukopisné podobě dostává malá čtenářská obec do rukou zřejmě jenom část Fučíkova díla posledních dvaceti let: *Oběšený harlekýn*, věnovaný malíři Františku Tichému, a *Sedmero zastavení*, tentokrát s českými básníky.

* * *

Už jsem se zmínil, že jsem se během let o Bedřichu Fučíkovi leccos dověděl, leccos si od něho přečetl, a přece jsem nad jeho knihou *Sedmero zastavení* stanul v údivu: vždyť jsem o něm nevěděl docela nic! Četl jsem tuto knihu zároveň se Seifertovými vzpomínkami *Všecky krásy světa*, a tak bylo až příliš nápadné, jak obě vyrůstají ze stejných zdrojů: z lásky k přátelům básníkům, z okouzlení poezií a léty mladosti mezi dvěma válkami a z moudrosti starých mužů, kteří mnoho prožili. Samozřejmě jsou to knihy rozdílné, Seifert psal příběhy a vzpomínky na dobu a přátele, jako kdyby psal verše, Fučíkův jazyk je jazykem básníka, který se stal literárním teoretikem, a jeho *Sedmero zastavení* se sedmi přáteli míří přes vzpomínky a svědectví k výkladu jejich básnického díla. Fučíkova kniha je také dramatictější než Seifertova, vypovídá většinou o lidech, jejichž osud byl «očistcovým bytím» buď vlastním ustrojením tvůrců a z jejich vlastní volby, anebo se stal očistcem z vůle jiných.

Obě vzpomínkové knihy dvou vrstevníků vypovídají o dramatických osudech tvůrců moderní poezie, a jejich základní hodnoty jsou ty nejtradičnější: láska a věrnost.

Ve studii Příklad Františka Tichého, uveřejněné v knize *Oběšený harlekýn*, píše Bedřich Fučík o umělcově zápase: «... uprostřed zmatku a rozkladu idejí stále oslabenějších a stále neschopnějších posilovat a vést, uprostřed času, v němž se umění stává stále méně radostí jedince i zástupů a stále víc jen bojem o pouhé bytí.» Dál Fučík pokračuje: «Umělec minulých věků se musil rovněž odříkat, ale dostávalo se mu za to i pomoci lidského společenství, umělec XX. věku vedle odříkání, jež je jakýmsi samozřejmým údělem jeho vyvolení, musí jít takřka napořád bez opory celku, namnoze i proti němu.»

V dnešní době jsou pro umělce tradiční hodnoty lásky, přátelství, věrnosti věcí samotné jeho existence. Nejzřetelněji se u Fučíka tato hodnota vyjevuje ve vzpomínce na Vítězslava Nezvala, nazvané *Svítaní* – podle třebečského časopisu. S Nezvalem Fučík v Třebíči začínal, s ním prožil třeštění poezie, a přestože se později ocitl každý jinde, zůstal příteli věrný. Měli přece společnou lásku, poezii. Byly však chvíle, kdy Nezval musil vystupovat na bojišti v roli vítěze proti poraženému, a tím byl někdy i Fučík. Ten ve vzpomínce nezapomene s účastí poznamenat, že Nezvalovi při tom viditelně nebylo dobře, a na svou adresu se pak posměšně vyjádří, jak byl do role člena vedení Syndikátu českých spisovatelů obsazen, ač po tom netoužil, jenom proto, aby se naplnila «uzákoněná iluze národní jednoty». Nezval byl věrný svým básnickým přátelům, byl věrný Jakubu Demlovi za to, že mu otevřel tajemství básnické tvorby, navštěvoval ho, když byl Deml nejvíce ohrožen, a hájil ho. I Bedřich Fučík zůstal Nezvalovi věrný, zpráva o jeho smrti byla jednou «z nejtvrděších zvěstí, které mě v těch neradostných letech zastihly, a byla nečekanou ještě příležitostí přeříkat si v duchu růžencem našich setkání, která jsou v podstatě jediným nepřetržitým obcováním». Váží, čím byl Nezval, a dochází k tomu, že «byl šťastlivec, byl z těch, kdo mohou hřešit a nekát se». Byl mu jedním ze čtveřice velkých básníků jeho kraje – Otokar Březina, Jakub Deml, Vítězslav Nezval, Jan Zahradníček. Všichni Fučíka poznamenali a všem zůstává věrný.

Středem větší části Fučíkových vzpomínek je Jakub Deml. Jemu je věnováno jedno ze sedmi zastavení a další tři vždy s Demlem nějak souvisejí. Nezvalovská kapitola přináší svědectví o tom, jak byl Nezval Demlem jednou provždy iniciován, rázem opouští své učitele poezie, jakmile mu Miloš Dvořák dá ještě na gymnáziu přečíst *Mé přátele* a *Miriam*, a cestou za Demlem nachází sama sebe.

Halasova cesta za Demlem byla těžší a vedla od sporu s ním k poznání kraje západní Moravy, který její básníky určoval. Dokud Halas neprochodil její cesty, nepohovořil na vsích s jejími lidmi, dokud se s ní důvěrně nesblížil ve stohu, který ho ochránil před deštěm, dotud se posmíval «uzemněnosti» jejich básníků, dotud ho rozčilovalo Demlovo «regionální snobství, povýšené na další článek víry». A přece tam i on dospěl k «Demlovým závratím, loučením a objetím této země». Halasovská vzpo-

mínka je krásnou momentkou, která jako bleskem osvětluje genezi básnické prózy *Já se tam vrátím*.

Kdo prošel sevřením Demlova láskyplného objetí bez šrámu, kdo zůstal nevypovězen a neproklet? Bylo málo takových, kdo se nedostali aspoň na čas na žalobní listinu milujícího a žárlivého básníka. Podle Fučíka snad jen Jan Čep, Josef Vašica a – Vladimír Holan prošli léty svého vztahu k Jakubu Demlovi bez úhony. Nad šesti Holanovými dopisy z let 1930-1960 a nad Demlovým zápisem ve *Šlépějích* o Holanově návštěvě v Tasově Fučík rozvíjí téma lásky a zavržení spolu s úvahou o vztahu českých básníků k Demlovi.

Nejeden ze soudobých básníků jím byl zasažen, ale nikdo nemohl být jeho «žákem». «Očistcové bytí» plné bídy a naděje, temna i jasu nemůže najít napodobitele ani následovníka. I Holan, jakkoli měl k Demlovi blízký vztah plný úcty, rozvíjí Demlovu tradici podle Fučíka zcela osobitě a blíž máchovskému pólu české poezie. Jeho samota a bolest jsou oproti Demlovi temnější, jeho očistec je bez naděje a světla, jeho cesta na dno zla má jediný únik: k smrti. «Tam jste Vy, Jakub Deml, a je mi jasno. Tady jsem já a je mi tma,» píše Holan Demlovi.

Fučík načrtává poslední portrét nenapravitelného básníka. Ličení Demlova pohřbu se nese v básnickově duchu jako sled groteskních výjevů – velebného s trapným –, jimž nad zástupem černých kněží, nad obecním bláznem vévodila trapná postava prototypu ukřivděných, Josefa Jelena, budoucího básníka normalizované literatury. A po létech třetí setkání: Tasov bez Demla, chátrající a nepřístupný dům, v němž kdysi hlaholil básníkův smích («já jsem smích!»), mrtvá zahrada. «Prošel tudy vůbec někdo za těch posledních osm let?»

Knihy, zkomponovaná z textů většinou příležitostných, má dva póly: jedním je velký motiv lidskosti a lásky, tam patří vše, co ve vzpomínkách nějak souvisí s poezií a s Jakubem Demlem, druhým je Fučíkův úchvat rytířskosti a noblesou až starosvětskou, který se ho zmocňoval při setkáních se Šaldou a Vančurou. Šaldu vzpomínka zlidšťuje líčením jeho autorské marnivosti a tyranie, jeho tragikomické soukromé historie, Vančura ze stránek knihy vystupuje jako osobnost fascinující svou jednotou a harmonií – zosobněný řecký ideál kalokagathie.

Poslední zastavení s Jiřím Kolářem nad jeho qui-jotovskou koláží, která nám dává poznat, že Quijote se náhle ztratil a tam, kde odevždy bylo jeho místo, ukázal prázdnotu a nic, je Fučíkovi příležitostí k zamyšlení nad qui-jotovským osudem básníka v dnešním světě, nad jeho posláním «detektoru lži a svědka pravdy», tak plným rizika a tak těžkým. Jak nám Kolář dal na obraze poznat, jak se Quijote, podstatná část lidské bytosti, ztrácí, tak po zákonu drtí «slova svých veršů mezi zuby na pouhé hlásky a písmena, která vypovídají atomizující tříští pozůstalých jistot».

V úvodu si Fučík stěžuje, že se mu vzpomínkové já plete do rádek, my vidíme, jak cudně je autor ve vzpomínkách přítomen, a to ještě jenom proto, aby nás bránil před «otupením k němotě», proto, že ví s Otokarem Březinou o bolesti setkání a odloučení, «jíž nejvyšším je výkřikem mlčení».

(Otištěno bez vědomí autora.)

POZDNÍ ZNÁMOSTI

V očích mi utkvěla vzpřímenost jeho hlavy, vzpřímenost zrovna vzdorovitá, v uších řeč nediplomatická a přímá, otevřená ven a upřímná zevnitř, řeč prosycená jadrností už neslýchanou. Tito muži První republiky se nebáli vlastní osobitosti, nerozmývali její kontury ochotnou přístupností. Jak ve vinohradském pokoji s oknem do zahrad sedával proti mně, vzbuzoval příměr suku, složitě utvářeného samorostu s jemně rozeklanými trásněmi kořínků a větví; neboť byl taky člověk vnímavý a plný porozumění, uměl se podívat, zapátrat očima, a někdy hovor přibrzdit. Jistě i jeho vlivem mě napadá, že ani tak nezáleží na názoru, jako na lidském zázemí vztahů. Byla to pozdní známost, a pozdní známosti jsou nejkrásnější. Člověku už už se zdá být svět jakoby spočítaný, přehlednutelný zepředu i zezadu, ten jeho malý svět, který si každý vytváříme anebo ke kterému se přiřazujeme, a může se pak jen radovat z nečekaného průlomu do světů jiných. Přesně takto mě uvedl Josef Zvěřina k Bedřichu Fučíkovi.

Jsou různé druhy a stupně hodnot; v onom protipohybu, jimž se realizuje svět, hodnota lidsky nejmavější uděluje moc těm, které nejvíc pronásleduje. Že jsem přijata do muklovského sourozenectví, jsem si uvědomila právě u Fučíkových. Všude se něco smí a nesmí, platí nějaká kritéria hodnot, kvalit a zásluh, a v tomto společenství je všechno jaksi posunuto, všechno tu platí trochu jinak, v něčem šířeji, v něčem vzácněji. Člověk prošlý pokořením má i jinak rád a objevily se mu dotud neznámé meze nepřekročitelného. Je to sekta tichého bratrství, ale sekta uzavřená, protože dneska jsem tam spadl já, zítra můžeš ty. A nejlahovněji – pro ucho nezasvěceného – se tu hovoří o samotném vězení; a přece si každý mukl nese v sobě trauma znásilnění, muži jsou možná ještě hloubt zasažení nežli ženy. Bedřich Fučík své věznění líčil spíš v sebeironii, «já byl bit, jak já byl bit!», a trauma tu vklouzlo do snů. Vyprávěl, jak se – už dávno po návratu – po operaci kolik dní nemohl probrat z bezvědomí; a trápil ho celou dobu sen. Ležel na posteli, nemohl se pohnout, místnost kolem byla veliká, prázdná, zešeřelá, asi taky zimavá, byl v ní sám, sám s postelí, která pomalu a nezadržitelně ujížděla ke stěně; bezmocně prožíval a uvědomoval si ten pohyb. Když postel ke stěně došla, nezastavila se o ni, stěna se rozestoupila do nové holé místnosti, ta byla niž než prvá a taky s nakloněnou podlahou. A další místnost byla opět niž a stěny ničemu nebránily, jen rozestupováním zesilovaly dojem ujíždění – pádu. A postel znova a znova poslouchala ten svah a na dně děsu něco pravilo, že některá ta zeď nebo nakloněná rovina by mohla být onou poslední. Bedřich Fučík to líčil všecek vzrušen, až jako by pocit bezmoci prožíval znova, a protože rozrušení mu mohlo v nemoci škodit, vešla laskavá a pozorná paní Jitka a řekla: «Budete si přát kávu?».

Ale většinou vyprávěl vesele, báječný společník, a se sukovitou nezakrytostí kratičkými větami sahal do středu věcí. Jeden hovor jsme měli pronikavý až pod kůži, byl o mně a přerušil ho svým příchodem Petr Kabeš. Je mi doteď líto, že z hovoru znám jenom

půlku, nakladatel, který se přesně orientuje v poetičnu, má cit s poezií a je sám spisovatelem, je případ velice vzácný. Jeden čas měl hlavu plnou Šaldy, připravoval o něm přednášku; co mi kdo poví pěkného, dávám dál, a mé mladé přátele nadchly přívětivé podivnůstky, jimiž se mrtvé myšlenkové idoly mohou proměnit do živých figur. Bylo pět stupňů pozvání, jimiž pan profesor Šalda projevoval přízeň. První stupeň, že dotyčného vůbec pozval k sobě, pátý a nejvyšší, jestli se dobře pamatuji, že pozval hosta na oběd. Hned stupínek pod tím se nacházelo pozvání vypít s panem profesorem kávu. Ne bez pýchy se Bedřich Fučík pochválil, že jemu se dostalo i uznání nejvyššího. Mně se velice líbil obřad vaření kávy. To nebylo jako dneska, přinést umletý kafe v pytlíku ze samošky a chrstnout na ně do hrnku z konve vřelou vodu. Káva zajisté nebyla vzácností, Meinlovy obchody voněly na dálku, dostupnost zas ale nemusí znamenat znevážení. A ani obřad nemusí být holou formalitou. Takže: do pokoje, kde pan profesor seděl s hostem nebo s hosty, přinesla hospodyně piksličku a mlýnek a pan profesor jí podle počtu hostů odpočítal do mlýnku kávových zrněk... Řeč se měnlivými dobami pohybuje volně jako pták, tady se dotkne letkou a hned zas tam, a tak se taky zeptám, zda, když ho tenkrát zavřeli a soudili, se Olbracht nebo Nezval nějak přihlásili ke svému prvorepublikovému nakladateli. Pomohli? Aspoň seběm? – Nepodepsali – na svých vlivných postech – byl jen sdělení, že je Fučík vydával. Báli se, toť se ví. Strach stravoval svědomí. A noblesní si připadal už ten, kdo našel přijatelnou výmluvu prosebníkovi. Paní Jitka, která přišla o ten podpis požádat, si nemohla přepych strachu dovolit... Obvykle se řekne, to odvál čas; ale tu čas neodvával nic, jsou věci časem neodvalitelné, viny se dají napravit, ale ne zapomenout, a že se Bedřich Fučík v Sedmeru zastavení povznesl nad marnost lidskou a psal o obou spisovatelích sympaticky, není zásluhou ani jejich, ani času.

Pozdní známosti jsou neuspořádané, nic nepředchází a všeho je moc naráz, je to protržená hráz a hovor se děje na přeskáčku. «Vy jste z venkova?» chtěl vědět. Být z venkova mu znamenalo přesně vymezený úhel vnímání světa. Deml je z venkova. Taky Vaculík. Vyprávěl, odkud on pochází a řeč se stočila na babický masakr. Byla jsem tehdy v Babičích, mladičká redaktorka mládežnického deníku, v Jihlavě probíhal proces s přepadovým komandem. Vedli nás do školy, kde se to stalo, v přízemí byla třída, kde národní výbor zasedal; zeď a schodiště, kam schůzující funkcionáře ozbrojení muži vyvedli, byly na několika místech roztrženy kulkami ze samopalů. V patře byl byt řídicích, paní ve smutku zrovna žehnila dcerce halenku, byla to milá paní, kultivovaná, jak paní řídicí bývaly. Když uslyšela střelbu, seběhla dolů, ale její muž už nežil. Byli jsme i v krámku pana Netoličky, spíš kvelbiku, kde se prodává přes pult, a ten starý muž byl zcela ohlušen synovou smrtí a pořád nám ukazoval kolo, na kterém zabitý dělník jezdil do práce. Netoličkou prostřelenou stranickou legitimací pak vystavili v muzeu, v tom krámku se mi

ale nezdálo, že by tam čpělo hrdinstvím. Ti lidi byli přesně tak česky obyčejní a střízliví, jak jen mohli být. A vedli nás do statku ukázat nám, jak mstou kulaka hyne dobytek ve stáji, byly tam opravdu hubené krávy; syn ze statku byl při procesu mezi obviněnými a jakási žena si nás na dvoře měřila nenávisnými očima. A dostali jsme se i na faru, dodnes si pamatuji pocit svatokrádežnosti, že bych měla vstoupit do ložnice katolického kněze; z chodby jsem na nočním stolku zahlédla breviář... a Bedřich Fučík vyprávěl, jak když on po letech vězení zavítal k nim domů, jeden ze svědků jihlavského procesu mu svěřil okolnosti, které babický případ usvědčovaly z provokace předem připravené. Skutečnost nechává o sebe třaskat pravdu se lži a ustavičně se někde hraje o naše svědomí i o náš život. Jen s něčím se v ďábelských scénářích nepočítá: že lidi mají dar se spolu domluvit.

Pozdní známosti jsou taky nejsmutnější. Dostala jsem letos k narozeninám Sedmero zastavení, četla

jsem knížku v červnu, čas šel dlouhými dny a krátkými nocemi, chystala jsem se autorovi napsat o kráse pozdních známostí, a v novinách najednou vyšla pozvánka na pohřeb. Co všechno já se ještě chtěla zeptat! Jen skrze lidskou paměť, skrze slovo se dobýváme do ztracených světů, skrze smrtelné lidi se uchovává čas a skutečnost. Ale kam mizí, napadá mě, to, co nestačili sdělit? Kde bloumá energie prožitku, přetrženého smrtí? Možná vnitřní tajemství světa lidí netvoří ani tak hlubiny vesmíru, ani záhada lidského původu a ani povinnost člověka zemřít, jako právě to všechno, co si mrtví odnášejí s sebou. To, co nevypověděli, se stává součástí oné energie, která nás láká a vtahuje účastnit se na životě. Abychom taky jednou měli co skrýt před živými a nepřerušili štafetu. Taktó se člověk utěšuje, když zemře někdo mu vzácný. V lednu 1985 by se byl Bedřich Fučík dožil osmdesáti pěti let.

Prosinec 1984

(Otištěno bez vědomí autorky.)

JAN VLADISLAV

Příběh jedné knihy a jednoho přátelství

Rozruch a také rozpaky, jež ve světě vzbudila poslední Nobelova cena za literaturu, ukázala nejen to, že naše literatura, a zejména poezie, není dostatečně známá za hranicemi, ale také paradoxně to, že není náležitě známá ani doma a že konkrétně o Seifertovi nebyla po ruce žádná důkladnější studie, kterou by bylo možno cizím novinářům nabídnout. Z toho důvodu se musili spokojit s tím, co bylo, a přebírat výklady z oficiálních pramenů. To je ostatně časté, většina zahraničních lexikonů je založena na obdobných oficiálních českých příručkách, a tak bezděky reprodukuje výběrem jmen i děl směrnice čs. oficiální kultury. Výjimkou jsou jen ti autoři, kteří se v cizině těší zvláště silnému zájmu, nebo žijí a tvoří vůbec v zahraničí... U ostatních autorů, pokud proniknou do ciziny, bývá jejich podoba do značné míry porušena větším či menším vlivem oné oficiální čs. kulturně politické propagandy nebo cenzury, proti níž jsme nedokázali postavit nic konkrétního.

To platí i o díle Seifertově, jehož sebrané spisy i poslední nové knihy značně trpí cenzurními zásahy a jehož tvorba se dodnes nedočkala zásadnější studie; studie, která by doplnila převládající a značně zjednodušený obraz Seiferta básníka domova, dětství, synovské a milenecké lásky, životní intimity a nostalgie atd., a která by jej ukázala jako pozoruhodného, svým způsobem jedinečného básníka velkých existenciálních témat moderního člověka. Ale Seifert je jen jeden z příkladů, jak málo známe naši poezii do hloubky a jak málo děláme pro to, abychom tuto znalost prohloubili, přinejmenším tím, že bychom zabezpečili aspoň to hlavní, podklady, edice děl, která často čekají desítky let na vydání. A

přitom jde nejednou o díla, která významně doplní nebo pozmění skutečný obraz naší současné nebo nedávné literární historie. Nemám na mysli pouze hotové knihy, sbírky básní, prózy, eseje, i když jich je pořád ještě dost a stály by aspoň za předběžnou inventuru. Myslím také na různé další materiály, které k životnímu dílu spisovatele obvykle patří, například na korespondence, které ostatně mohou mít i význam přesahující hranice literatury. Některé z těchto korespondencí přece právě pro tento širší význam čekají dodnes přes půl století v očištění; příkladem je korespondence bratří Mrštíků, kteří byli tak neopatrní, že udržovali písemný styk i s takovými osobnostmi jako T. G. Masarykem, což stále ještě brání vydání jejich úplného listáře. Podobné, ale i jiné důvody způsobily, že dodnes nevyšla korespondence Demlova, že stále ještě nebyla vydána korespondence Halasova atd. K těmto korespondencím, které čekají na vydání, třeba postupně a po časopisech, a které pozoruhodným způsobem osvětlí další významnou postavu moderní české poezie, patří nepochybně také dopisy Vladimíra Holana. Ukazují totiž, jak různé a také proměnlivé byly postoje oněch pěti či více významných básníků, kteří se narodili v prvním desetiletí našeho století a trvale a silně poznamenali českou literaturu od 20. let.

Vladimír Holan byl nepochybně jeden z nich a pozoruhodný kus jeho korespondence je spjat s pardubickým tiskařem Vlastimilem Vokolkem, prvním vydavatelem a tiskařem Holanových básní v próze nazvaných *Kolury*. Při přípravě této knížky v 30. letech vzniklo mezi pražským básníkem a jeho pardubickým nakladatelem jedinečné přátelství, které trvalo několik desítek let, přátelství, jehož pečeti

byla knížka v žluté obálce se záhadným titulem a jež léta živila hromádka knížek, tři čtyři osobní setkání a dva útlé svazky dopisů.

První z těch svazků se týká skoro výhradně prvního vydání *Kolur*. Kdo Vladimíra Holana na pardubického tiskaře Vlastimila Vokolka upozornil, není z té korespondence jasné. Mohl to být Jan Zahradníček, mohl to být František Halas, mohl to být také Jakub Deml a ještě další. Vlastimil Vokolek si se všemi jmenovanými psal, všechny znal, se všemi jmenovitě i anonymně spolupracoval. Patřil totiž k těm, co jsou opravdovou solí země, skromným, nenáročným, neznámým ale vytrvalým pracovníkům, sloužícím dobré věci. V tomto případě tou dobrou věcí bylo umění, poezie: sotva se asi v Čechách najde druhý tiskař, který tak rozuměl poezii – a básníkům. Snad se jednou naskytne příležitost povědět o něm víc. Zde jen tolik, co je třeba, aby bylo jasné, proč se na něho Vladimír Holan obrátil v dubnu 1931 s rukopisem své nové neobyklé knížky a s dopisem, v němž osvětlil její vznik a smysl.

«... *Klást symboly za věci*. Odtud zdánlivá nesrozumitelnost. Pišu to jako noty, záleží na každé čárce či pomlčce atd. Ještě jsem leccos upravoval a snad bych ještě něco později vyhodil, napadne-li mě lepší. Má se to jako s mincí: tři léta již to pročítám a mnohé se mi jeví setřeno, marno a k stažení z oběhu. Také název knihy není definitivní, ač možná zůstane. – Drahý pane Vokolku, protože pišete, že máte odvalu, a já Vás nechci poškodit, a protože budu už asi navždy «luxusní» podívanou, rozhodnete-li se k vydání, lze tak učinit i v menším počtu výtisků. Nikdy nebudu znám více než několika báječným přátelům. Ne, že bych psal věci báječné, ale jsem «nešika». Ti přátelé tu však jsou a Vy to máte tak krásně natištěno v *Paní Dargentové*; myslím ten citát z Péguyho o živém básníku. V srdci. Bolest ani rozkoš (pokud nejsme kurevníky z «povolání») se nikdy nenabízí, i když pišeme neznámému: Vážený pane, dovoluji si Vám nabídnout rukopis atd. A Vy jste to pochopil tak, že jsem byl dojat.» (Z dopisu z 24.4.1931)

V tomto tónu pokračovala korespondence pražského básníka s pardubickým tiskařem přes rok, stále trochu obřadná, stále trochu odtažitá a poznamenaná nedůvěrou, které básníka učila Samota, a to i vůči několika vzácným přátelům, jak sám připomněl v jednom z listů. Sledujeme v nich postupnou přípravu definitivního rukopisu, průběh tisku a korektur. A také průběh začínajícího přátelství, prvních setkání, prvních rozhovorů i prvních plachých důvěrností.

«Milý pane Vokolku, fotografie žádné nemám, někdy Vám pošlu, zatím ať má tvář zůstává v tichu, jak jí patří. K předmluvě: jsem proti každé, odpusťte. Kniha jako skutečnost v rukách milujícího, byť byla sebenesrozumitelnější, se bez ní obejde. A ten, kdo ji nechce trpět, ať ji pustí z rukou. – Hlavně bych s Vámi rád poseděl. Přijďte do Prahy, neboť i já na Vás vzpomínám a vážím si každého (ostatně nepočítaného) hluboce přátelského hlasu ve velké hře nevyslovitelná.» (Z dopisu z 23.11.1931)

Kolury nakonec za necelý rok vyšly. Byla to pěkná knížka, ještě dnes vzpomínám, jak mi uhranula, když mi ji za války pan Vokolek věnoval. A podobně musila zapůsobit i na ostatní čtenáře, ty známé i

ty anonymní, ve kterých spočívá největší naděje každého autora... Ale básník sám nebyl tenkrát příliš spokojen. Ne snad jen proto, že v knížce našel několik drobných chyb a jednu velkou botu, dvě přehozené stránky, ale proto, že nakonec zklamala jeho očekávání. Nenašel v ní, co do ní při psaní vkládal nebo chtěl vložit. Ale to je vlastně samozřejmé: právě tato nespokojenost nutí básníka, aby to zkusil znovu a psal dál...

«Jinak mou radost z knihy po tolika letech přece vyšlé drtí smutek, děsný smutek, jak je to slabé, co jsem psal. Vyniklo to jaksi tím tiskem. Ale to už si musím vypořádat se sebou.» (Z dopisu z 18.1.1932)

Tím vlastně první kapitola básnickovy korespondence s jeho tiskařem a vydavatelem končí. Škoda, že je jen jednostranná, že tiskařovy dopisy v ní chybějí. Jsou patrně zasuty v básnickově pozůstalosti a kdo ví, budou-li v dohledné době zveřejněny. A tak se musíme spokojit s několika řádky, ve kterých Vlastimil Vokolek evokuje zrod svého přátelství s básníkem. Napsal je pro rukopisný sborník, který přátelé připravili v září 1955 k básnickovým 50. narozeninám. Jak je vidět, už tehdy existoval samizdat, i když se tomu tak neříkalo a nebylo kolem toho tolik hluku.

«Ta prostá hospůdka se stala navždy svědkem setkání a slova jsou v ní zakleta. Kdo zná zaklínadlo přátelství, toho uzavřeného tajemství, jehož pečetí byla knížka ve žluté obálce se záhadným titulem? Pečet' strážena vtištěným znamením Anděla básníka *Kolur*... Slova kritiků umlkají a mlčící čtenář je dlužníkem a peníz, který odevzdává do veřejné pokladnice, je výsměchem jeho dluhu. Nelze zaplatit básníkův dar...»

Co bylo na počátku 30. let přes všechno v podstatě idylou, to se v 50. letech změnilo v drama a mnohdy i v tragédii. Vlastimil Vokolek už dávno nebyl ani vydavatelem, ani tiskařem, a Vladimír Holan rovněž procházel pouští... Připomenutý rukopisný sborník naznačuje, že se věru netěšil přízni tehdejší vrchnosti, naopak. Ale nepochybně ještě bolestnější bylo básnickovo osobní drama, v němž hrála hlavní úlohu jeho těžce postižená dcerka. A právě s tím je spojena druhá kapitola této pozoruhodné korespondence. Začíná dopisem datovaným v prosinci 1957. Jeho tón je už zcela jiný – a zcela jiný je bohužel i jeho obsah. Šlo o umístění básnickovy dcerky do ústavu, který byl shodou okolností v Slatiňanech poblíž Pardubic.

«Drahý Vlastimile, to bylo radosti. Kačenka z perníku, já z knížek a všichni z Tvého krásného dopisu! Budu ti *opravdivě* vděčný, když se v lednu (termín oznámím) ujmeš mé ženy a Kačenky. Nebude to pro nás snadné a taková pomoc je od Pána Boha. Že si zvolil Stanislava a Tebe, není jen tak pro nic za nic. Drahý Vlastimile, Tobě, Tvé paní a dětem a bratřím a mamince, bref: všem Tvým drahým přejeme krásné Vánoce a takový i Nový rok ze srdce upřímného! Nemohu napsat víc... Však víš... Však víš...» (Z dopisu z 9.12.1957)

I tady máme jen jednu polovinu korespondence, dopisy Vlastimila Vokolka chybějí. Ale z básnickových psaní je jasné, že se jeho pardubický přítel snažil, seč byl, a že hleděl zařídit, co mohl. A Vladimír Holan mu za to znovu a znovu vzrušeně děkuje, jako například v psaní z ledna 1958, které je patetickým výkřikem lítosti a hněvu nad sebou i světem.

«Ano, vzácný přítel jsi, staráš se. Ze srdce Ti oba děkujeme, a jakmile přijde ze Slatiňan předvolání, dáme Ti vědět, vděční, že se v Pardubicích ujmeš poutníků. Mé ženě vhrkly slzy do očí, když jsem ještě navíc četl, že ve Slatiňanech máš známého, který je na čelném místě v ústavě. To by nám mnohé ulehčilo, nebyla by tak opuštěna ta naše Kačenka, slovem: Stanislav, Ty, Slatiňany, vidím v tom pomoc od Pána Boha, skrze vás. – To víš, že je nám těžko, žabka po osmi letech půjde naráz od nás, už nepřiběhne večer k tatínkovi, ne, nebudu už o tom psát, stejně mě ti pacholci zlomili, přece je to nad lidské síly... Je to jistě také pro mé veliké hříchy, ale Tvá návštěva a Tvé dopisy, to je paprsek hřejivý, že Kačenka, kterou jsme osm let nechávali v tom jejím dětském ráji, nepřijde naráz do nelítostného lhostejného světa... Drahý Vlastimile, mám Tě rád. Kdybys věděl, jak mi je...» (Z dopisu z 22.1.1958)

Obavy o dítě, odloučení od něho, ale také vše ostatní, zejména zoufalství nad stavem věcí u nás doma i ve světě, to všechno se zrcadlí nejen v tehdejších Holanových básních, nýbrž i v této korespondenci. V jednom z dopisů do Pardubic čteme kromě jiného:

«Sotva víš, že dcerka, jen přijela do Slatiňan, dostala anginu, musili jí dát několik injekcí penicilinu, a tak dobrý týden byla v postýlce. Hoře nad hoře, neboť má nespavost ruku v ruce s fantasií sehrály se mnou d'ábelský kus, kde náповědou, běda, byl zase determinismus, který, jak jsem věřil, jsem dávno překonal. Něco se ve mně zhroutilo. Po desíletých mrazech větve, ač zdánlivě živé, shledány byly mrtvými a neunesly tento náraz.» (Z dopisu z 24.4.1958) Tato kapitola trvá skoro deset let. Hovoří se v ní o cestách básnickovy ženy do Slatiňan a

o návštěvách malé Kačenky u rodičů, hovoří se v nich o životě, který je jako u Calderóna pouhý sen, ale ještě častěji se v nich mluví o smrti, zejména když i pardubického přítele postihne krutá rána a jeho žena zahyne při železničním neštěstí.

«Umřela mi letos maminka, umřel Jan Zahradníček a nyní tento dopis od Tebe! Ne, ještě jsem nezešílel, teprve zešílím, rozum mne vrhá zase do determinismu – a srdce si neodpovídá Bohem. – Ale tím Ti nepomohu, sám jsi v hoři a v hoři jsou Tvé děti. A Tvoje i její maminka. Pro Vás všechny mysl moje, pro Vás všechny nejhlubší cit můj, drahý Vlastimile! Ale to nepomůže... Opravdu ne?... Žil jsem tedy nadarmo?...» (Z dopisu z 18.11.1960)

Básnickovy dopisy do Pardubic s léty řidnou. A jsou stále lakoničtější, jako by se jejich autor znovu zavíral do sebe, do té své Samoty, kterou psával s velkým S. Ale když přece jen napíše, je v tom všechno, i když má psaní jen dva tři řádky. Jako třeba v tom lístku, psaném v dubnu 1963 – tedy rovných čtyřicet let po prvním dopise do Pardubic.

«Drahý, opětuji Tvé políbení vroucně. Jsem po operaci, prázdný jako housle v rukou fantoma. Tvůj Vladimír.» (Lístek ze 7.4.1961)

Potom bylo už jen pár lístků, pár přání k vánocům a Novému roku. A životy, které se postupně uzavíraly. Nejdřív básnickova dcera, pak básník sám, a když jsem před čtyřmi roky odjížděl z Čech, ležel na smrt nemocen i Vlastimil Vokolek. Když jsem na to myslel, připadalo mi, že je vlastně smutné být člověkem. Ale když jsem pak našel v papírech a znovu četl tuhle hrstku dopisů o přátelství, jakých je málo, věděl jsem pojednou, že to přes všechno může být i krásné.

ZA PRAVDOU

JIŘÍ HANÁK

Neznal jsem toho člověka. Neznali ho ani moji vrstevníci. Nikdo z mé generace ho neviděl ani na divadle ani na filmovém plátně. «Jeho jméno nebylo na plakátech», abych parafrázoval tu stupidní básničku, kterou děti přednášejí na recitačních soutěžích. Vůbec jsme nevěděli, že herec takového jména existuje.

Existoval.

Ve starých programech Realistického divadla figuruje jakýsi herec Jiří Pravda. Nehrál malé role. Shakespeare, Molière, Steinbeck. Pak zmizel. Proč? Zbláznil se? Upil se? Umřel? Ale to by v análech divadla musel existovat nějaký nekrolog.

Neexistoval.

Zmizel herec, a zdá se tak dokonale, že ani prázdno po něm nezbylo. Nikdo po něm nevzdechl?

Někdy v sedmdesátých letech jsem to jméno zaslechl poprvé. Jedna kolegyně mi vyprávěla o zážitku, který v ní zůstane do smrti: kdysi počátkem roku 1948 (nebo to bylo ještě ve 47.?) viděla v klubu na vltavském nábřeží, v budově, která mé generaci byla známá jako ústředí SČSP, představení Majakovského Oblaku v kalhotách. Popisovala mi představení tak dokonale, že jsem si toho herce, který představení dělal, dokázal živě představit. Pro ni bylo toto vystoupení tak hlubokým zážitkem, že si je pamatovala slovo od slova, pohyb za pohybem. Řekla: «To bylo naposled, kdy jsem Pravdu viděla dělat divadlo.»

Pak mi o něm vyprávěla. Asi byl dobrodružná povaha. Za války prý studoval medicínu, byl předsedou studentské organizace, dostal se do zorného pole gestapa, a když ho vezli do Dachau, povedlo se mu z vlaku utéct. Už jako student hrál divadlo, po válce v tom pokračoval profesionálně, seznámil se se svou ženou těsně po válce, když se vrátila z koncentračního tábora, a to, že byla herečka, je spojilo nadosmrti.

Perfektní kádrový profil pro nastávající časy. Byl v Realistickém, pak přešli oba do Národního, ale ještě se v Kapličky nestačil ani ohřát a doprovázel svou ženu, která odjížděla na léčení do Švýcarska. Asi věděl co dělá. Psal se rok 1948 a bylo krátce po smrti Jana Masaryka.

Rázem mi bylo jasné, proč jsem to jméno nikdy neslyšel. Kolik herců, kteří tenkrát emigrovali, se podařilo mé generaci zatajit? Dokonalý výmaz z divadelní historie.

Vymazali se sami, hlupáci. Divadlo je přece svaté. Je to poslání. Nikdo nemá právo podvést své publikum jenom proto, že je tak směšně ješitný a myslí si, že herec má právo na vlastní úsudek o světě. Herec nesmí emigrovat. Herec může do světa jen odcházet, aby si polepšil. Za slávou. Aby se mohl vracet. Nemíchat se do politiky. Když odešla «Olinka», každý filmový fanoušek ji poznal i pod změněným jménem «Berová». Takhle se chodí do světa. Herec musí hrát. A musí pro to udělat všechno. To je povinnost, kterou má vůči svému talentu.

I já jsem dělal léta, co jsem mohl. Když mě ale přece jen policie přehrála na druhý břeh a já taky začal být mrtvým hercem zaživa, jel jsem přes hranice do Londýna s adresou herce George Pravdy. Chystal jsem si proslov. Že mu pořádně vynadám. Takhle si v mládí zkazit kariéru. Národní divadlo nechat plavat! Film! Kým mohl dneska být! Zasloužilým umělcem s Václavem Švorcem (toho musel znát, je přece v Národním divadle) nebo dokonce Národním umělcem společně s Jiřinou (tu neznal, byla mladší, zřejmě se teprve připravovala na kariéru v některé z buněk SČM). Točil by jednu televizní inscenaci za druhou, nevěděl by kam dřív, jestli do dabingu či do rádia, nebo na Barrandov, u řezníka by měl vždycky pod pultem nachystáno zadní hovězí, učil by na DAMU, FAMU, Konservatoři i LŠU, mohl sedět v předsednictvu SČDU, ROH, ČSF i KKD a když by šel po Václaváku, zdravili by ho lidi až v Budějicích. Stačilo by jen pár věci překousnout, sem tam si něčeho nevšimnout, jindy si zas naopak všimnout, chodit májovat s mávátkem a poctivě aktivně schůzovat. Prostě se nevydělovat z kolektivu a dělat jen to, co všichni, když si chceme udržet to málo, co jsme na životě vydrásali, a sem tam k tomu cihličku přidat. Myslet si své a hrdě sám se sebou veřejně nesouhlasit.

Když přišlo na věc, neřekl jsem nic. Seděl jsem v křesle v prostorném pokoji, na zdi obrazy, které malovala jeho žena a poslouchal jsem, zač se mění až se vymění skvělá kariéra, která čekala na mladý herecký pár.

Začalo to v Paříži, když se jim povedlo z návalu radosti nad dobytou svobodou rozházet všechny cennosti, které se jim podařilo vzít s sebou. Museli zapomenout na divadlo, na tu pro emigranta absolutně nepotřebnou profesi. Pravda se naučil hrncířinu a po čase se chytli vratké naděje a odjeli do Austrálie. Učili se anglicky, dělali hrnce a věčně se pokoušeli hrát i divadlo. Vandrovali pustinou australské kultury. V padesátém šestém si jich všimla anglická herečka Sybil Thorndiková a pomohla jim dostat se do Anglie. Zakotvili v Londýně. Pravda měl štěstí, byl herec od pánoha, ale byl cizinec. I Jiří Voskovec hrál vždycky hlavně cizince. Pravda si postupně vybudoval reputaci. Hrál ve více než 30 filmech a 400 televizních inscenacích, v řadě z nich hlavní role, a měl angažmá i v několika divadlech v londýnském West Endu. Bloody foreigner, cizák, s východoevropským přízvukem.

Ovšem původ se nezapře. Celou tu dobu se pokoušel sledovat co se děje doma, nechal si posílat novinky, které vydávala DILIA, zajímal se o to, co dělá ten či onen z jeho bývalých kolegů. Vloni dávali v anglické televizi Menzliv film Postřižiny. Samozřejmě, že si jej nenechal ujít. Když jsme o filmu mluvili, málem dostal infarkt. Povídal: «Prosím vás, to teď v Československu všichni herci hrajou jako by se jim nechtělo? Jako by za to byli málo placeni?» Pokusil jsem se mu vysvětlit, že je to moderní způsob filmového herectví, že se hraje jako že se nehraje. «Fajn», řekl, «když se takhle hrajou vášně, jak se potom hraje nuda? A proč ten mladý herec, co hrál Pepina, celou roli odeřval? Trhalo to uši. To mu režisér neřek, že když má někdo v roli, že je uřvanej, tak že se to jen chvílema naznačí a jde se od toho, aby to nebylo jednotvárný?» A tak dál. Byl jsem zticha. Měl recht. Vlastně pravdu.

Naposledy stál na jevišti vloni 2. prosince při představení dávaném na počest čerstvého nositele Nobelovy ceny. Tak byl šťastný, že Jaroslav Seifert dostal «Nobelovku», že zrudlý jako kluk, nesměle sdělil, že přeložil jednu básničku, kterou měl rád a ptal se, jestli by ji mohl přednést.

Ve čtvrtek 2. května jsem se díval na odpolední zprávy v televizi. Dávali právě ukázkou ze zkoušky v londýnském Národním divadle. Zkoušeli novou hru, která má divně anglicky znějící název: «PRAVDA». Nestačil jsem zachytit, o čem hra jedná, protože se ozval telefon. Volal kolega a řekl: «Včera umřel Jirka Pravda». Slyšel jsem ještě povzdech a pak: «... herecký život... honička, ježdění, žádný klid...».

1. května. Hynku, Viléme, Jarmilo.

George. 68 let. Žádný věk.

Mám nejasný pocit, že ani Národní, ani Realistické divadlo nebudou mít volné kapacity na dodatečný nekrolog za herce, který pro ně umřel už v roce 1948. Ani národu neřekne nic jméno Pravda, jako mu za čas nic neřeknou jména Tříška, Pavel Landovský, Renáta Olárová, nebo Vladimír Pucholt nebo... kdo je dnes pro národ Jára Kohout? A to je pětadesátník, plný energie.

V Timesech otiskli malý nekrolog. Pravda nebyl Burton. Byl to herec s akcentem. Nevyhlásil se státní smutek. Na pohřbu se sešlo pár lidí. Emigranti a angličtí kamarádi herci. Hrály se obvyklé šlágry «Čechy krásné» a «Kde domov můj». Český farář řekl, «šel tam, kam za ním přijdeme všichni. Jiří, nashledanou». A bylo to.

Zatraceně, proč jen ten herec měl tak laciné jméno?

Jo, zjistil jsem, o čem je ta hra «PRAVDA». Nic moc. Satira na podvodníky s informacemi v novinách v jižní Africe a vůbec ve světě. Podle programu se prý tak jmenují jedny světové noviny. Charašo.

Nevzdělanost jako program

Nejen při utajených jednáních mocenských orgánů, ale dnes už i v reálných zážitcích občanů objevuje se množství dokladů o výrazném poklesu intelektuální úrovně veškerého života společnosti. Na celém území státu se množí případy otřesně neodborných lékařských zásahů s tragickými důsledky, kýžený a horou usnesení nejvyšších grémií «uzákoněný» prudký nástup vědeckotechnické revoluce se stále jaksi v náležitě razanci nedostavuje, neboť mj. v praxi nejsou těmto nárokům k dispozici vsutku vzdělání profesionálové, a tak dále, příčin daného stavu je mnoho a ve všech oborech je denně dokládán.

Do praktického života také vstoupila generace odborníků, jejichž způsobilost ke studiu byla před patnácti lety zásadně měřena konformností rodičů, takzvanou angažovaností a mírou ochoty k oportunismu, přičemž v onom čase sama odborná úroveň výuky na vysokých školách poklesla k úrovni nově přišedších, ideově «zdravých», leč podprostředních pedagogů. O těchto skutečnostech má veřejnost přesnou znalost po mnohá leta a dnes přibývá už i konkrétních důkazů o neblahých následcích. Vůči vzdělanosti, která se tak často ukazuje být pseudo-vzdělaností, obecně narůstá nedůvěra.

Posměch stíhající vzdělanost (v paměti je dosud silvestrovský dialog dvou komiků, z nichž jeden, ten výrazně tupější, byl představen jako «doktor přes přestávky») je ovšem ve strukturách společnosti jevem znepokojivým a krajně nebezpečným až sebevražedným; v dějinách vlasti Jana Ámose Komenského tak pronikavý despekt vůči vzdělancům nebyl v této intenzitě v lidových vrstvách dosud nikdy zaznamenán. Na tomto tragickém vývoji, jenž vydá definitivní žalostné plody až v příštích desetiletích, a to neodvolatelně, má výrazný podíl i zhoubné působení masových sdělovacích prostředků. Spoluvytvářejí a v určitém smyslu dokonce přímo monopolně vytvářejí klima triumfujícího hlupáctví, nelegitimnosti a upoceného neumětelství. Na stránkách tisku, na obrazovkách televizorů a v rozhlasových relacích se veřejnost denně setkává s množstvím lží a evidentních nejasností – navíc jsou však tyto «pravdy» tlumočeny formami uboze primitivními. Statě, formulované v úrovni slohových cvičení žáků základní školy, jsou pak velmi často prezentovány i jako zásadní hluboká zamyšlení jedinců, jejichž jména jsou doslova obložena akademickými tituly. Prostý občan, obdařený jistou mírou přirozené inteligence, má ovšem tvář v tvář této pokleslosti důvodný pocit totální převahy a je pak jen přirozené, že se v druhém desetiletí takto pěstované «intelektuální» komunikace dostavuje, jako logický důsledek dané praxe, pohrdání samou vzdělaností.

Před lety pražská fakulta žurnalistiky «vyprodukovala» i množství absolventů, působících předtím i potom v redakci Televizních novin, a tito lidé, zcela legálně a pyšně, přizdobili svá jména i při následných produkcích doktorským titulem. Rozpor mezi skutečnými schopnostmi, demonstroványými k nepřehlédnutí konkrétní praxí, a proklamovanou maximální vzdělaností, se však rázem obnažil do tak

žalostných rozměrů, že tragikomičnost jevu byla postřehnutá i totožně podprůměrnými jedinci ve vedení ČT, včetně bývalého plukovníka bezpečnosti, jenž ve funkci náměstka ředitele celému úseku zpravodajství a publicistiky přísně velí a jest rovněž doktorem. Jeho koktající kolegové, beznadějně zápasící i s pravidly mateřštiny, údajně vysokoškolsky erudovaní tvůrci, neschopní vtipného seřazení deseti záběrů minutového šotu, vyplašení moderátoři, patlající zmatené desedy, na jejichž konci je užaslým publikem důvodně kladena otázka «o čem to bylo?» – to vše poskytlo spontánní výpověď o stavu věci zcela názorně, leč poněkud nežádoucně až neúnosně. Po několika dnech (!) bylo nutno používání doktorských titulů striktně zakázat, aby jalovost předváděných plodů ducha alespoň přestala být tak kontrastně dráždivá. V samém systému tvorby je při tom technicky zajištěno vše, aby výsledný tvar byl přiveden k nejvyšší dokonalosti – kromě spojovacích hlasatelských textů je v televizi veškerý publicistický program natočen předem, vysílání se uskutečňuje až po verdiktu schvalovacích komisí, a to důsledně z obrazového záznamu. Posléze zveřejňované trapnosti nejsou tedy v žádném ohledu výsledkem případné okamžité indispozice aktérů v situacích, kdy se už nedalo nic opravit – naopak, veškeré žvatlání představitelů, např. v takzvaných «tiskových besedách Televizních novin» (řízených zpravidla právě oním plukovníkem), jsou žvatlání klopotně sestříhaná, cizelérsky upravená, vrcholnými odborníky schválená, a přesto ve výsledném účinku neobyčejně plytká a hloupá; vklad obecně triumfujícího pokleslého intelektu je prostě nezničitelný a z mnohých kreací čiší až k nevolnosti.

Pro stav úrovně čs. publicistiky je přesně charakteristické, že ČT, pořádající každoročně Mezinárodní televizní festival, byla posléze nucena změnit statut soutěže a kategorii publicistických děl rovnou zrušit; na domácí půdě a pro mezinárodní konfrontaci nebylo zkrátka možné nalézt v celoroční (!) tvorbě jediný artefakt schopný jakžtakž důstojné účasti. Není pochyb, že stranické orgány jsou občas těmito skutečnostmi lehce zneklidněny, a důrazné apely ke «zvyšování profesionální úrovně» jsou s ponurou důsledností opakovány zejména při každoročních oslavách Dne tisku, rozhlasu a televize. Nicméně, ber kde ber, v interních shrnujících hodnoceních a při pohledu tak říkajíc globálním je ještě vždy nutno omluvit případné začátečnické kostrbatosti připomínkou, že kostrbatosti koneckonců cílily ideově žádoucím směrem. Tolerance tohoto typu, v panujícím úhoru stále ještě (po patnácti letech!) pro stranické vedení zřejmě únosná, je ovšem pro existenčně nezainteresovaného občana naprosto nepřijatelná; většina takzvaně publicistických programů je veřejností vnímána v rovině «hluku», jako vnucené mezidobí před uvedením detektivky či sportovního přenosu.

Nedostavuje-li se spontánní ocenění novinářské práce od široké veřejnosti, a k tomu věru existují vážné důvody, je třeba o to úporněji kámuflovat nicotnost reality záplavou řádů a novinářských cen;

působí to tak, že dosud nikdy nebylo na území státu v řadách novinářů přítomno takové množství jiskřivých duchů jako dnes. Tento v podstatě humorný zřetel působí však v mnohých zakomplexovaných myslích zmatek; někteří z žurnalistů vlastní skvělosti vskutku uvěřili, ve vlastních očích vystoupili do strmivých výšek, a pokud kdy smysl pro míru vůbec měli, ztratili ho. Díky tomu dosáhla např. v nejširších vrstvách proslulosti nezměrně odpudivá vystoupení ústředního ředitele televize, jehož arogantní a ješitností sálající způsob promluv dal vzniknout i novým lidovým rčením, do legend vstupuje i ležerní chroptění mnohých televizních komentátorů a následné domácké kvízy, odhadující množství vodky spolykané před vystoupením, zatímco vrcholu pak v této konsolidační linii českého žurnalismu dosáhl populární hlasatel a redaktor, současně i čelný aktivista ústředního výboru Svazu čs.-sovětského přátelství, jenž s dámskou punčochou na tváři, proslule oddané reálnému socialismu, řešil své prohry z hazardního karbanu loupežným přepádáním i národních umělců, byť tito byli rovněž plně oddáni.

V zákonitěm propojení těchto spojitých nádob je tedy s pokleslostí intelektu přítomna i povážlivá pokleslost morálky. Je to možné mimo jiné i proto, že samým systémem je v realitách čs. novinářství zlikvidován i korektiv v civilizovanějších společnostech spontánně bránící případnému samolibému výstřednictví. Českoslovenští novináři totiž v podstatě pěstují monology. V žádném směru nepodstupují riziko následné otevřené polemiky, není třeba bát se nazítří vysloveného názoru z oponujících úst. Cokoli je v intencích momentálních požadavků představitelů moci hlásáno či chroptěno, je pro tento den chroptěno s neotřesitelnou platností a je veřejně nezapadnutelné.

A tak v důsledcích tento systém, z hlediska vlastního zájmu smutně paradoxně, využívá mocných médií nejmasovějšího působení nikoli k posílení svých pozic, nýbrž v konečném efektu, nejen pokleslostí obsahu, ale i diletantským způsobem prezentace, denně na široké frontě vydává své pozice všanc posměchu a opovržení a zdařile tak koná sám sobě službu klasicky medvědí. Ostatně – praví se v jedné názorně příznačné anekdotě kolující v těchto dnech celou vlastí – v televizi a rozhlasu jsou veřejnosti předkládány v zásadě tři druhy informací: pravdivé, polopravdivé a lživé. Pravdivé: hlášení času. Polopravdivé: předpovědi počasí. Lživé: všechny ostatní.

Martin

ZNALCI LITERÁRNÍ HISTORIE

a kritiky samozřejmě poznali, že autorem stati o Františku Halasovi nadepsané POEZIE A POLITIKA v Listech č. 2/1985 str. 56-64 nebyl Jindřich Chalupský, ale Jindřich CHALUPECKÝ. V Obsahu vzadu byl jmenován správně, ale pod nadpisem stati si tiskařský šotek zažertoval. Autorovi se před čtenáři jeho zasvěcené práce omlouváme.

REDAKCE LISTŮ

Nakladatelství INDEX

v Kolině n.R. vydává nejen časopis 150 000 SLOV – TEXTY ODJINUD, na jehož 10. číslo upozorňujeme. V poslední době vydalo mj. tyto dvě knihy:

Eva Kantůrková: PŘÍTELKYNĚ Z DOMU SMUTKU (str. 275, cena DM 19)

Česká spisovatelka, nyní mluvčí Charty 77, jejíž práce se opětovně objevují v Listech; v letošním 1. čísle jsme otiskli i kapitolu *Naděnka* z této knihy. Dům smutku je vězení, kde byla autorka rok držena bez soudu; přítelkyně jsou spoluvězeňkyně, jejichž postavy a osudy líčí Kantůrková poutavě, s neúprosnou otevřeností a zároveň citlivě, leckdy dojemně.

Viktor Fischl: JERUZALÉMSKÉ POVÍDKY (str. 120, cena DM 18)

Autor, dlouhá léta v československé diplomatické službě (v exilu za války i doma po válce), žije v Izraeli a nadále píše česky. Nejznámější Fischlovou knihou jsou *Hovory s Janem Masarykem*. Nová knížka obsahuje tři cykly příběhů z dnešního Izraele: *Kiosk v Jeruzalému*, *Můj přítel David* a *Princezna ze Sáby*.

Adresa nakladatelství: INDEX, Postfach 410511, 5 Köln 41, NSR.

Chartisté k osmdesátinám

VÁCLAVA ČERNÉHO

Dne 26. března, v den jeho 80. narozenin, navštívili mluvčí Charty 77 Jiří Dienstbier, Eva Kantůrková a Petruška Šustrová profesora Václava Černého, literárního historika, teoretika a kritika, aby mu odevzdali jménem chartistů blahopřejný dopis. Dojemného a krásného setkání se zúčastnili spisovatelé Karel Pecka, Václav Havel a Petr Kabeš, doprovázely je Olga Havlová a Vlasta Chramostová. Spisovatelé odevzdali oslavenci sborník svých prací. Po této delegaci navštívily Václava Černého ještě Marie Rút Křížková a Blanka Císařovská, které přinesly pozdravnou adresu se 134 podpisy a další sborník uchystaný na jeho počest. Václav Černý, který je nemocen, měl z návštěvy radost; pro gratulanty to byla hodinka, na jakou se nezapomíná.

L57

O POTŘEBĚ DIALOGU

mezi politikou a etikou v politice

(K osmdesátinám Václava Černého)

Od utopie nikdo nečeká, že ji lze v praktickém životě uskutečnit. Rovněž proklamované politické cíle nelze v praxi plně realizovat. Udávají jen směr žádoucího společenského pohybu; cíl, k němuž je možno se přibližovat jen postupně a někdy jen oklikami. Každou cílovou funkci lze tu dosáhnout jen omezeně, neboť je nutno respektovat objektivně dané omezující podmínky. Obdobně to platí i o odstraňování těchto omezujících podmínek, neboť i pro ně jsou dány jejich vlastní omezující podmínky.

Dodržovat obecně uznávané morální normy v soukromém životě je rovněž ztíženo vnějšími podmínkami, pramenícími např. z celkového politického zřízení. Jsou však snáze překonatelné, než vnější omezující podmínky při dodržování etických norem v politickém životě. Např. politická a hospodářská suverenita malých států v dnešním světě, rozděleném na sféry zájmů velmocí, je velmi omezena. (. . .)

Politika je často výběr menšího zla ze dvou či více nutných zel. Kompromisy jsou výrazem známé poučky o politice jako umění možného. V praktické politice je proto nutno často obětovat nižší, druhořadé cíle, má-li být dosažen či udržen vyšší, prvořadý cíl, nebo aspoň zachována naděje na jeho uskutečnění v budoucnosti. Je ovšem často sporné, které cíle jsou prvořadé a které druhořadé. V demokratickém zřízení je hierarchie a časová priorita jednotlivých cílů a zájmů určována výsledným vektorem z jednotlivých zájmových dílčích vektorů. Státník se od politika liší právě i tím, že je schopen sladit různé zájmy a určit priority tak, aby dokázal vyjádřit zájmy celku a o nich přesvědčit většinu občanů. Politický kompromis je tu definiční součástí praktické vnitrostátní demokracie a podmínkou její životnosti. Politický kompromis v zahraniční politice je dnes podmínkou i státní samostatnosti a někdy i zachování identity národa. Stupeň omezení suverenity v zahraniční i vnitřní politice, v ekonomickém zřízení apod. je právě výsledkem takového kompromisu.

Kompromis může být racionální, tj. úměrný daným omezujícím podmínkám. Může být však nepřiměřený, shnilý, jestliže jde dále, než odpovídá daným omezujícím podmínkám. Občané, pokud nejsou plně informováni o všech existujících omezujících podmínkách, o jejich intenzitě, vývoji a změnách, mohou těžko posoudit racionálnost a přiměřenost kompromisů či zbytečnou, přílišnou ochotu politiků ke kompromisům škodlivým pro národ. Usuzují o tom jen nepřímě. Přitom je rozhodující, kdo dělá kompromisy, kdo je přijímá a v politickém životě prosazuje. Na morálním profilu těchto politiků záleží, zda je kompromis společností přijímán jako nezbytný či naopak jako nepřiměřený, škodlivý. Důvěru nemůže mít např. politik, který je pokládán za příliš ctižádostivého a toužícího po moci (zvláště po nekontrolovatelné moci), po privilegiích, nebo který je podezříván, že necítí s vlastním národem. Tito politici nemají důvěru národa, neměli by proto setrvávat na vedoucích politických místech, protože budou podezříváni, že v politice vidí něco jiného než službu národu a že jimi sjednané kompromisy jsou ovlivňovány jejich soukromými zájmy a ambicemi. V politice nestačí mít pravdu, ale je nutno umět o své pravdě většinu národa přesvědčit. To platí nejen o vytyčených politických, ekonomických, sociálních aj. cílech a prostředcích používaných k jejich dosažení, ale i o nutných kompromisech. Politik musí mít důvěru většiny, protože jinak kompromisy, které dělá, jsou pokládány nikoli za nutné, ale za zbytečné, škodlivé, evt. za ústupky motivované osobní kariérou.

Vedoucími politiky se nestávají lidé vyznávající zásadu «Udeři-li tě někdo, nastav druhou tvář»; na druhé straně však ani ti, kdo tak striktně dodržují všechny etické normy, že nejsou ochotni ani k žádným kompromisům se svými názory, jestliže takové kompromisy jsou nutné z hlediska objektivně daných omezujících podmínek. Proto jen zřídka dává politika životní uspokojení lidem s integrálními etickými normami. Někdy je nutno k některým věcem mlčet – aspoň dočasně. Nemůžete přece svému sousedovi v domě trvale vytýkat jeho chyby ve výchově dětí, chcete-li si s ním udržet normální sousedské vztahy. (. . .)

Společenská úloha integrálních moralistů je v něčem jiném než v politických funkcích. Jejich společenskou funkcí je neustále upozorňovat na odchylky od etických norem v politice, aby i nutné kompromisy se nestaly trvalými, aby byly omezeny na nezbytné minimum. Připomínají konečné cíle společenského uspořádání, i když momentálně není plně prakticky dosažitelné. Poukazují na nemorální kompromisy a nutí politiky vysvětlovat a zdůvodňovat jejich podstatu. Tak jako k dodržování morálních norem platných v soukromém životě jsou občané vedeni od dětství školou, literaturou, náboženstvím apod., tak i v politice jsou etické normy připomínány především osobnostmi, které mají v národě obecně uznávanou výjimečnou morální integritu. Jejich autorita není dána jejich společenským postavením, ale jejich vysokou a nekompromisní morálkou, stvrzenou celým jejich dosavadním životem. Politický význam těchto obecně uznávaných integrálních osobností pro národ a především pro jeho budoucnost není jen v tom, co hlásají – to po nich nebo vedle nich může «hlásat» leckdo – ale v tom, kdo morální normy národu připomíná. Rozhodující je právě jejich morální osobní autorita, která z nich dělá přesvědčivé nositele pozitivních národních tradic, nezbytných pro zdravý rozvoj národa v budoucnosti.

Zdravé a prozíravé politické vedení je si vědomo významu, jaký mají takové osobnosti, nositelé integrální mravnosti a zásadovosti, pro atmosféru společnosti, pro její politickou kulturu a nakonec i pro politiku vedení samého. Integrální moralisté nedělají samozřejmě život a působení politikům lehčím. Někdy se s nimi dostávají do vážných sporů a polemik, často právě o ony kompromisy, k nimž politikové sahají, o jejich nutnosti či účelnosti, o jejich míru i meze. Zůstává-li při nich zřetelem obou stran oddanost a služba základním hodnotám společným oběma, jsou to spory a srážky prospěšné oběma a hlavně společnosti i uskutečňování cílů

těmito hodnotami stanovených. Každý politický pracovník zaměstnaný denně množstvím praktických úkolů potřebuje, aby se mu připomínaly ony cílové hodnoty jako orientační body vysoko se tyčící nad změní denní problematiky. To jsme konečně poznali sami i při tom malém kousku pravomoci, která nám na nějakou dobu byla svěřena. Opravdu demokratické zřízení zajišťuje ve vlastním zájmu, v zájmu své stability i dobrého fungování prostor pro stálý dialog mezi mocí a pravdou, mezi těmi, kdo mají a musí dělat rozhodnutí, a těmi, kdo jsou vedeni stálou snahou o pravdivé poznávání skutečnosti i potřeb z tohoto poznání vyplývajících. V naší generaci jsme tuto zkušenost učinili jen v onom krátkém období «pražského jara», kdy se tento dialog začal rozbíhat. Bylo to ovšem v samých začátcích a obě strany (ti vládnoucí asi víc) měly ještě hodně co se učit. Na to ovšem bylo potřeba dost času. Ten nám však vzaly tanky 21. srpna . . . Ale to, co přišlo potom, jen potvrzuje, jak naléhavě potřebný je tento dialog.

Pro ty, kdo poznali Václava Černého, je pan profesor jedním z těch, s nimiž lidé politicky myslící a angažovaní mohou dialogem jen získat. K naší škodě a zřejmě naší chybou jsme se k takovým rozhovorům dostali až pozdě – kdy jsme sami vzdáleni poli bezprostředního politického působení. Znali jsme jej předtím dlouhá léta ještě jako čtenáři (i když ne příliš soustavní) Kritického měsíčníku, kde jsme se naučili vážit si jeho vzdělanosti, světového rozhledu, pronikavých postřehů i statečných postojů. Ne vždy jsme s ním tenkrát souhlasili. Když jsme si v uplynulých měsících přečetli jeho vzpomínky na onu dobu, až nás překvapilo, jak blízký nám byl a je jeho vztah k socialismu, projevovaný rozhodnou kritikou všeho, co narušovalo jeho charakter «formy a fáze pokračujícího sebeosvobodování člověka». Sám kritizuje marxismus, Marxe samého a ještě víc jeho následovníky, s nimiž se setkával (a to způsobem neméně vehementním a rozhodným než Marx ve svých polemikách s těmi, kdo měli o socialismu jiné představy a akcentovali jiné jeho aspekty či stránky). Jeho chápání socialismu jako «prosté propozice či spíš řady propozic, jak nejlépe splnit jistou dějinně nastalou vývojovou potřebu naší kultury, totiž jak nejlépe uspořádat sociálně hospodářský řád naší společnosti, aby člověku osvobozenému osobně i občansky dopomohl i v jeho společenském fungování k nejvyšší míře svobody» (O povaze naší kultury, str. 49/50), není však vzdálené tomu, k čemu právě na základě důkladného studia Marxe a marxistické literatury dospěli v šedesátých letech mnozí z těch, kdo nespravedlivě a v nepochopení socialistického postoje V. Černého jej v předchozích dobách napadali a křivdili mu nejen morálně, ale přímo bytostně. Jejich postoj v roce 1968 i poté ukazoval a ukazuje, že jejich promyšlení podstaty socialismu, třebaš vychází z jiných filozofických základů, dovedl je k úsilí korigovat chyby a provinění padesátých let. A v tom se oni – a také my osobně – ocitli na stejné straně s V. Č. a pochopili a procítili to, co o svých pocitech z padesátých let říká:

. . . «jméno levice, k níž se bytostně hlásil celý život, ztratilo veškerý svůj smysl, historické oprávnění a čest» tím, že v tomto jménu se zotročuje, za mravnost vydává prospěch menšiny a kritický rozum je umlčován roubíkem samospasitelné vševědoucnosti a v takové situaci «být nazýván pravičákem stane se z pohany mravní pochvalou» (Paměti IV).

Václav Černý je tedy velmi kritický ke zřízení, které se nazývá reálným socialismem. Nelze však souhlasit s těmi, kteří by z něho rádi udělali odpůrce socialismu vůbec. Jeho názory na «zespolečenštění výrobních nástrojů a prostředků podle potřeby částečné nebo úplné» a na nutnost sociálního osvobození člověka od bídy – jsou radikální:

«Přit se s odpůrci socialismu o jeho oprávněnost v našem kulturním vývoji je naprosto zbytečné: socialismus je zcela zákonitým a náležitým fenoménem naší vzdělanosti . . . Socialismus je ve vývoji naší kultury jev oprávněný, neobjevil se ani předčasně, ani opožděně, nýbrž ve svém příslušném dějinném okamžiku a nutně jako forma a fáze pokračujícího sebeosvobodování člověka».

«V přesném historickém slova smyslu je socialismus alternativou staršího a hospodářského liberálního řádu, totiž měšťansko-kapitalistického, jehož dějinné stíny má v zájmu sociálního osvobození člověka odstranit . . . Obsahové složky socialismu jsou dány povahou a počtem škodlivých nedostatků kapitalismu. Ty pak jsou dějinně zjištěny, totiž: konkurenční anarchie společenské výroby, jež je důsledkem soukromého vlastnictví výrobních nástrojů aktivizovaných k produkci jen za účelem osobního zisku; a nespravedlivé odměňování lidské práce, jehož důsledkem bylo nespravedlivé rozdělování společensky vyrobených statků čili lidská bída. První koš problémů socialismus řeší zespolečenštěním výrobních nástrojů a prostředků, podle potřeby částečným nebo úplným, které dovolí výrobu obrátit ke společnému prospěchu a zároveň ji nesmírně zvětšit a účelně řídit; druhý koš obsahuje problémy spravedlivého odměňování lidské práce podle kritérií její společenské prospěšnosti; kromě toho musí socialismus vytvořit ještě kontrolní mechanismy zaručující náležitě, tj. spravedlivé fungování svého systému. Zespolečenštění, vzrůst výroby a její plánování, odměňování, kontrolování – to jsou klíčové pojmy socialismu, opisující jeho úkolové oblasti, je jimi definován i vyčerpán; do zbytku mu přesně vzato dokonce nic není» (O povaze naší kultury, samizdat 1975; Arkýř 1981, str. 47, 49, 50/1).

Na těchto pozicích jsme se nakonec osobně s profesorem Černým sešli a měli příležitost poznat, že jeho život je v plném souladu a důslednosti s jeho vyznáním demokratického, humanistického socialisty, strážce velkých hodnot našeho kulturního vývoje, bojovníka za jejich čistotu proti záplavě brutality a tuposti i zbabělosti «čecháčkovství». Jeho příklad zvedá hlavu mnohým a jeho dílo patří k těm základním elementům, z nichž budou žít síly snažící se o udržení demokratického ducha a obrodu společnosti jako úkol příštích generací, jimž je třeba předat co nejvíc zkušeností i poznatků těch, kdo v tomto úkolu neuspěli – pro vlastní nedostatky a slabosti i pro převahu sil této obrodě nepřátelských.

Leden 1985

(Otištěno bez vědomí pisatelů.)

JIŘÍ HÁJEK VLADIMÍR KADLEC

Bohumil Kubišta: Sv. Šebestián, olej, 1911
(k článku Karla Trinkewitze)

KAREL TRINKEWITZ

ŽÍT V PRAVDĚ aneb Utrpení sv. Šebestiána

Divám se občas v programech televize obou německých států na české filmy. Potěší mě, když zhlédnu tváře herců, které jsem znával, anebo když zaslechnu pár českých slov. Ale většinou bývám nakonec roztrpčen. Kdo by se mohl bez vzteku dívat na kýčovitou «dallasovštinu» takové «Nemocnice na konci města», jejíž «socialistický humanismus» páchně prolhaností na sto honů. Stačí ho srovnat se zprávami Charty o situaci v československém zdravotnictví, jehož ústavy, jménem OÚNZ, si lid překládá jako: Odevzdej úplatek nebo zemřeš! Ale západoněmecký divák vidí skutečnost reálného socialismu právě očima českého režiséra a českých herců a říká si: Co ti disidenti pořád mají, vždyť to v tom Československu není tak zlé. A akvizitěři Československého filmu prodávají vesele další idylky o chalupářích, pohádky a science fiction, v nichž je skutečnost reálného socialismu lakována pěkně na růžovo.

A tak jsem se zájmem četl v programu ohlášení českých filmů režiséra Petra Weigla «Utrpení svatého Šebestiána» a filmové reportáže o natáčení tohoto filmu od Jana Špáty.

Nuže, pokud jde o filmové obrazy, byl jsem spokojen. Ale mluvené slovo tohoto filmu mě roztrpčilo.

Špáta dává slovo režisérovi i hercům. Režisér Petr Weigel natočil pro západní producenty film podle hry-mysteria «Utrpení svatého Šebestiána» od Gabriela d'Annunzia a s hudbou Clauda Debussyho. Ve filmu, který byl natáčen v Turecku, v ruinách řeckých chrámů a v zahradách bývalého Efesu, hrají herci mnoha národností. Špáta ukazuje průběh natáčení, volné chvíle herců i štábu a pohledy na krajinu i její obyvatele.

Koncentruje však své otázky na vztah herců k tématu filmu, jímž je Šebestiánova věrnost víře, pro niž neváhá umřít.

Angličtí, italští, švýcarští a čeští herci – a především režisér, Weigel – hovoří o svém pojetí věrnosti ideálům, víře v Boha, hrdinství a lásce k pravdě a k lidem.

Samozřejmě: jsou to herci a umějí se tedy dramaticky účinně vyjadřovat. O cizích hercích nechci psát, nic o nich nevím – jejich vyznání snad byla pravdivá. Co mě však roztrpčilo, byly výpovědi Čechů.

Režisér dlouze mluvil o víře, lásce, ideálech, lidskosti. Bylo to všechno tak ušlechtilé a tolerantní. Bylo v tom mnoho idealismu, uměleckého snažení, vcítění – a (budiž mi odpuštěno, jestli se mýlím) jakéhosi svatouškovství, neupřímného «filmování» na diváka. (Vysvětlení: když jsem byl v padesátých letech na vojně, říkali jsme lhaní a podvádění «na někoho to filmovat.»)

A řeknu hned proč. Když jsem naslouchal Weiglovým tirádám o historické postavě římského důstojníka Šebestiána a jeho mučednictví pro víru – promítal jsem si ho na pozadí československé současnosti: vzpomněl jsem si na řadu křesťanů v Československu pronásledovaných – a také na nejnovějšího mučední-

ka v sousední zemi, pátera Popieluszka. V jaké asi schizofrenní situaci musí žít pan režisér Weigel?

Anebo herečka Jana Hlaváčová. Pamatuji si ji ještě z doby před pražským jarem 1968 a v době obrození toho roku. A vidím ji potom, jak poslušně podepisuje Antichartu v Národním divadle. Ale ve Špátově reportáži mluví o tom, jak by nemohla žít bez pravdy a pravdivých vztahů k lidem.

Musel jsem myslet na Bernarda Bolzana, který neměl moc valné mínění o herecké morálce. Ovšem – vždyť žil v Praze. Asi to ani tehdy nebylo jiné po roce 1848, kdy se v jeho pokoji v domě u Pražské brány schovával údajný atentátník na generálku Windischgrätzovou. Tehdy se taky většina pražských «Čecháčků» zřekla «pomýlení» svobodou.

Režisér Weigel ve Špátově filmu říká, že ani d'Annunzio ani Debussy nebyli přesvědčení a žhají křesťané, ale že se jako umělci zhostili práce s řemeslnou mistrností. Jistě se tak své práce zhostil i on. A západní divák jistě bude jeho práci obdivovat.

Protože ten divák nebude vědět, že režisér a někteří herci, kteří tak nadšeně hovoří o věrnosti pravdě a hrdinství, pocházejí nejen ze země Jana Husa, který byl upálen pro náboženskou pravdu v Kostnici, ale i ze země Jana Palacha, který se upálil pro věrnost pravdě v roce 1969 na Václavském náměstí. Že pocházejí ze země, kde jsou věznění chartisté a křesťané – a že je to právě ta země, v níž jim všem známý dramatik Václav Havel napsal knihu «Žít v pravdě», která je zde bestsellerem pro intelektuály a diváky právě onoho třetího programu. A že tam Václav Havel strávil pro svou věrnost pravdě víc než čtyři roky ve vězení.

Ale nafilmovat lze cokoli. Zbývá jen otázka morálního postoje. Zde ve Spolkové republice se někteří autoři zabývali a zabývají postojí filmařů za nacismu. Zrovna nedávno proběhl tiskem skandál kolem případu filmařky Leni Riefenstahlové, která točila filmy milé Goebbelsovu ministerstvu kultury. Je to dnes osmdesátiletá paní a divila se, že se jí to připomíná. Pro mne to byla jistá naděje: že se ani na kolaboraci v dnešním Československu nezapomene.

Tím teď nemyslím autory filmů, o nichž píše. Ti prostě «jdou se svým lidem», jak si to žádá strana a vláda. A v soukromí se utěšují svou láskou k umění, k filmovému řemeslu, svou nevinností – neboť oni se ničím nepošpinili, nikomu neublížili. Jenom si trochu nasadili klapky na oči, aby neviděli československou skutečnost.

Kdysi jsem chtěl zjistit, který autor vyslovil aforismus, že umění je krásná lež. Je připisován mnoha osobnostem. Často se ptávám, zda lež může být krásná. Zdá se mi, že lež může být jen kýčovitá. Ale kdo to dokáže odhalit?

Jako aforista jsem kdysi kombinoval dva výroky. Marx: Náboženství je opium lidu. A Lenin: Film je nejmasovější umění.

Pro mne z toho vznikla konkluze: FILM JE NEJMASOVĚJŠÍ OPIUM LIDU!

Opiové sny bývají krásné. Film d'Annunziův, Debussyho a Weiglův je taky krásný.

Odešel jsem z Prahy, abych mohl «žít v pravdě». Ale i tady (a jenom tady: neboť protináboženské oddělení ÚV KSČ by nikdy nedovolilo pustit tento film v české televizi) za mnou přichází atraktivně balená lež českých filmů jako je ten o Šebestiánovi. Jenže tady o něm smím napsat, co si myslím.

O KAFKOVI A HAŠKOVI poněkud jinak

Najde se v současné době málo tak vymrskaných paralel jako Kafka-Hašek. Vnější okolnosti tomu příliš nahrávají: oba spisovatelé žili ve stejné době, oba strávili většinu života v téže zemi a v témže městě, oba byli za svého života jako spisovatelé málo známi a oba dosáhli posmrtně světové slávy.

Měli by to tedy být autoři podobní, ale oni jsou diametrálně odlišní! Naopak se na nich dají přímo školsky demonstrovat úskalí a meze sociologické metody. Kdyby totiž platily teze vulgárního sociologismu, který autory s oblibou historicky, sociálně, či geopoliticky, třídně atp. zařazoval, museli by oba autoři v dějinách literatury patřit do společné kapitoly. Vždyť budeme-li v preambuli děl «Hašek a jeho doba» a «Kafka a jeho doba» líčit nejprve «dobu», jak se to zpravidla dělá, budou preambule v obou případech totožné. Narodili se přece v Čechách roku 1883, jako malí chlápci zažili vzestup a pád strany mladočeské, pokrokové hnutí, proces s «Omladinou», národnostní bouře česko-německé, Manifest České moderny, jako studenti byli svědky literárních revolucí devadesátých let, «vstupovali» do literatury na přelomu století ve znamení předválečných avantgard, byli svědky rozvoje dělnického hnutí, sociálně demokratického i anarchistického, zažili důsledky druhé průmyslové revoluce a překotného průmyslového rozvoje českých zemí, byli vrstevníky severočeské hornické stávkou z přelomu století, bojů za všeobecné hlasovací právo, všech ruských revolucí, první světové války, založení ČSR a KSČ, a nakonec se dočkali i «dočasné stabilizace kapitalismu» u nás.

Jistěže některé z těchto událostí, z nichž historiografie více méně subjektivně ex post utváří obraz doby, zanechaly větší či menší stopy v díle obou spisovatelů. Sociolog by také ještě musel vzít v úvahu, že Hašek pocházel sice z rodiny maloměšťácké inteligence, ale české a psal česky, zatímco Kafka pocházel ze středně obchodnické židovské, jazykově německé rodiny, a že tedy měli různé školní vzdělání a odlišné etnické zázemí a vstupovali do kontextu odlišných národních literatur.

Ale v dějinách světové literatury se oba zase sejdou – jejich křestní či domovské listy se předělat nedají.

Hašek a Kafka byli naprosto rozdílné individuality: a jako v téže době v témže sadu na stejné půdě jablko bude plodit jablka a hrušeň hrušky, nikoliv naopak, vytvořil Hašek dílo od Kafkova zcela odlišné. Literární věda už dávno pochopila, že chce-li poznat nějaké literární dílo, musí se zajímat především o jeho text, definitivní podobu, ovšem s přihlédnutím k jeho genezi, počátečním variantám, «textovému prostředí»; chce-li pak poznat autora, musí se zajímat především o jeho vnější i vnitřní životopis, o strukturu jeho charakteru, psychický typ. To je ovšem velmi obtížné a málo přesné, protože se pracuje konec konců se subjektivními a hypotetickými materiály: korespondencí, autobiografiemi, deníky, vzpomínkami současníků. Nejen prostý smrtelník, ale i výrazná osobnost či později světoznámý tvůrce mizí po smrti ve své skutečné podobě z paměti lidí velmi rychle – během několika let. Pozdější vzpomínky současníků – i přátel a příbuzných – jsou už jen dodatečnou rekonstrukcí, neúplnou, subjektivní i tehdy, měl-li pisatel nejčistší úmysly, což zdaleka není pravidlem.

Tak se i Hašek a Kafka stali záhy legendami, tím spíš, že za jejich života je za geniální spisovatele považoval málokdo (Kafku snad jedině Max Brod a Milena Jesenská, Haška týž Brod a Ivan Olbracht). O jejich budoucí slávě však neměl představu nikdo. Kafka za svého života publikoval jen nepatrnou část svého díla, a to nikoli tu, která založila jeho světovou slávu. Hašek sice pronikl *Švejkem* (byť nedokončeným) do čtenářských mas, ale právě jen jako zábavná četba nižšího řádu – podle představ tehdejších literárních soudců. (Nespílejme jim dodatečně za to: řídili se dobovou estetickou normou, jak se jí zpravidla řídí většina literární kritiky, a ta odkazovala Haška do nižších pater literární budovy, někam hluboko pod Julia Zeyera či Růženu Svobodovou. Ostatně Julius Zeyer je skutečně větší «slovesný tvůrce» než Hašek, i když Hašek je větší spisovatel. Ono každé měření s tak proměnlivým měřidlem, jako je «estetická hodnota literárního díla», je velmi ošidné a nepřesné. Novodobí kritikové jsou si toho více vědomi než kritika dřívějších dob; jsou proto ve svých soudech opatrnější, používají daleko širšího měřítka hodnot než jen estetické kritérium a vedou jen neurčitou hranici mezi «literaturou» a «neliteraturou», neboť ji zpravidla nedokáží přesně definovat, spíše ji jen «pocitují».)

* * *

Nic není také mylnější, než vydávat Kafku a Haška za spisovatele svou dobou zneuznané. U Kafky to neplatí už proto, že se nijak zvlášť nesnažil své práce dokončovat a publikovat, spíše naopak. Nejen přítel Brod, ale i nakladatel Wolf z něho rukopisy přímo dobývali a Wolf by mu byl ochotně vytiskl všechno, co by si jen Kafka přál vydat.

Hašek publikoval ochotně a hojně, ale o literární slávu mu šlo právě tak málo jako Kafkovi. Chápal své psaní jako řemeslo a zábavu (ač podle některých svědectví psal prý nerad, ale to asi proto, že na to «neměl čas») a šlo mu hlavně o to, aby si psaním vydělal na bohémský život. V tom je Kafka jeho antipodem: zásadně odmítal představu, že by ho literatura mohla živit; byla mu posláním, nikoliv povoláním; svého občanského povolání úředníka pojišťovny si vysoce považoval a byl podle svědectví svých nadřízených

svědomitým úředníkem. Psaní však pro něj bylo něčím «mimolidským» («Psaní jako forma modlitby»), bylo také činností, kterou si vyvzdoroval na osudu za cenu nejvyšších obětí («Bůh nechce, abych psal, já ale musím»). Dalo by se také říci, že psaním Kafka odreagoval obsedantní nutkavou neurózu, proto asi často ztrácel zájem o svá díla, jakmile je vrhl na papír, a proto také není podstatného rozdílu mezi Kafkovými díly vydanými za jeho života, rukopisnou pozůstalostí, deníky a korespondencí. Ale sakrální význam, který Kafka přikládal svému psaní, byl také příčinou, proč cítil občanské povolání jako břemeno: psal tedy soustředěně v noci a tak oslaboval svou beztoho slabou fyzickou konstituci.

Hašek byl na hony vzdálen takovéhle úcty k literární práci; byl obratným autorem krátké zábavné prózy žurnalistického typu, již v české literatuře probojoval domovské právo Jan Neruda; psal lehce, měl široké vzdělání, pohotovou fabulační schopnost a zřejmě fenomenální paměť. Mohl psát kdykoli a kdekoli, vyprávěl se anekdoty o tom, za jakých podmínek si «odepisoval» zálohy na honorář nebo jak si «urval» kus času pro napsání kousku *Švejka*, jehož pokračování nakladatel výhrůžně urgoval. Hašek se chtěl zkrátka bavit, mít kolem sebe plno lidí, mystifikovat je a zesměšňovat, a současně zesměšňovat i sebe, což je nejjistější zbraň proti útoku jiných. Myslím si, že asi lépe a raději mluvil než psal a že byl mistrem situačního vtipu. (Odtud asi pocházelo jeho přesvědčení, že má herecký talent; snad jej i měl, ale k herectví mu chyběla nezbytná kázeň, kterou musí mít i ten nejuvolněnější komik-improvizátor).

Dnes ovšem jsme v pokušení spatřovat v tom Haškův prorocký dar a sebevědomí génia, čteme-li na letáku propagujícím sešitové vydání *Švejka*, že žižkovský nakladatel Sauer bude týdně vydávat slavné a nesmrtelné dílo Jaroslava Haška *Dobry voják Švejk* po sešitech v ceně 2 Kč. Čtenářům se zaručovala jedinečná zábava i vzdělávací a poučná četba. A mezi jiným se uvádělo, že velkolepé dílo bude přeloženo do všech světových jazyků. Dovedeme si ovšem také představit, jak srdečně se asi Hašek smál, když skládal tuhle barnumskou reklamu na dílo sotva započaté. Sešity *Švejka* se prodávaly po hospodách a byly považovány za právě takovou mystifikaci jako Haškovy politické pamflety, články o vymyšlených živočiších v časopise «Svět zvířat», koncesovaný obchod se psy či Strana mírného pokroku v mezích zákona.

Jen jedno období v Haškově životě se vymykalo bohémsky mystifikátorské hospodské existenci, období jeho účasti v první světové válce, v československých legiích v Rusku a v bolševické revoluci. Je to období násilného pathosu, do něhož se Hašek zřejmě upřímně a s přesvědčením vestylizoval. Není dobré z něho dělat víc, než čím skutečně bylo: pro Haškovo dílo, i pozdější, má menší význam, než se v poslední době z ideologických příčin dedukuje. Trapným dojmem působí rovněž sentimentální horování (např. Zdeny Ančíka) o tom, jak buržoazní společnost «zneuznávala», «umlčovala», «pronásledovala» autora geniálního *Švejka*. Pravda, za Rakouska byl Hašek nejednou předveden na policejní komisařství – zpravidla pro hospodskou výtržnost. Byl nad ním sice ustanoven tajný policejní dozor, ale jak Hašek zacházel se svými «strážci», musí na tváři dnešního čtenáře vyvolat ironický úšklebek. Občas byl Hašek za drobné delikty odsouzen k několikadennímu vězení či pokutě. Neznám však odnikud, že by byl proti němu veden nějaký větší, dokonce snad politický proces. Za republiky byl Hašek obžalován jedině pro dvojženství – zdá se, že oprávněně (my ho jistě za to neodsuzujeme) – ale k procesu nedošlo. Měl-li být ovšem Hašek takovým rudým teroristou a tyranem českých legionářů, jak se o něm psalo dokonce i v novinách, dalo by se předpokládat, že bude postaven před soud přinejmenším pro pobuřování a že bude navíc důvodně podezírán z toho, že se vrátil domů k provozování «podvratné» činnosti. Nic takového se nestalo, Hašek žil doma stejným způsobem jako před válkou, dokud se v posledních letech života se svou družkou neuchýlil na venkov do Lipnice. *Švejk* psal a vydával, není známo, že by mu do něho zasahovala cenzura, dílo bylo dokonce i zdramatizováno a nebylo dopsáno jen proto, že autorův způsob života nakonec zdolal i tak silný organismus, jakým příroda Haška obdařila. (Paradoxně se tu naskytá paralela s Kafkou: ten se také «umořil», ale nočním psaním, askezí a militantní «přírodní léčbou», zatímco Hašek se oddělal slámováním a alkoholem).

Chraň Bůh, abych nad Haškem moralizoval a z Kafky dělal světce. Oba byli lidé excentričtí, ale oběma se to promíjí, protože byli géniové. Lidstvo nepotřebovalo korektního pojišťovacího úředníka, který by úspěšně postupoval v kariéře a dotáhl to šťastně do penze (těch mělo a má dost), ani průměrného, spořádaného novináře, který by bavil čtenáře bezzubými humoreskami, fejetony a črtami (těch mělo a má taky dost), ale potřebovalo *Ameriku, Proces, Zámek, Proměnu a Dopisy Mileně, Dobrého vojáka Švejka, Dějiny strany mírného pokroku v mezích zákona a Velitelem města Bugulmy*.

* * *

I když jak Kafka, tak Hašek byli svým prostředím do jisté míry determinováni (Kafka více, zejména svou rodinou), současně si svůj osud sami zvolili. Spisovatel (a v širším smyslu každý tvůrce) žije totiž především určitý konkrétní život, v němž jako v každém životě panuje určitá hierarchie zájmů, zálib, hodnot a vlivů. Ta byla u Kafky a Haška velmi odlišná, proto byly odlišné i jejich životy, a ať už jsou pololegendární zprávy o jejich možných setkáních pravdivé či ne, sotva mohl jeden druhého v něčem ovlivnit. Světová válka se promítla v díle Kafkově mizivě, zato hluboce poznamenala dílo Haškovo (přičemž odmýšlíme hlubinný zprostředkovaný vliv – ten je jistě i u Kafky).

Na pozadí tohoto života a z jeho látky pak spisovatel píše. Píše různě: některý proto, že «musí» (ve smyslu vnitřní nutnosti), jiný proto, že «chce», a opět jiný proto, že potřebuje peníze. Důležitý je výsledek, tedy jaké dílo vzniklo; popud a okolnosti vzniku díla jsou zanedbatelné. Není žádnou zvláštní předností Kafky, že nechtěl publikovat svá díla, stejně jako není Haškovou nectností, že psal pro peníze – vždyť «pro peníze» psal a «odepisoval» zálohy také Dostojevskij, a vznikala tak největší díla světové literatury vůbec.

*Karel Trinkewitz: Koláže Franze Kafky a Josefa Švejka, 1982
(K článku Františka Kautmana)*

Proto také není ani Kafkův, ani Haškův život sociální tragédií, i když osobně pro oba jejich životy tragédiemi byly – a také tragicky a předčasně, v poměrně nízkém věku čtyřiceti let (u Kafky o rok více) končily. Sociální tragédie nastává teprve u spisovatelů, kteří by publikovat chtěli i mohli, ale nesmějí.

Paralela Kafka-Hašek by tedy měla začít především stanovením odlišnosti jejich biologicko-psychologických typů: Kafka introvert – samotář, uzavřený do svého vnitřního světa, jeho dílo je nepřetržitou zpovědí – introspekci, proto tak důležitou úlohu hrají v jeho životě deníky a dopisy. Etický maximalista: ať už přijmeme religiózní interpretace jeho díla nebo ne, nemůžeme mu upřít maximalistickou etickou odpovědnost za každý životní krok. Tento maximalismus (který nejlépe postřehla Milena Jesenská – viz její dopisy Maxu Brodovi) činil Kafku téměř bezbranným proti tlaku vnějšího světa. Kafka nebyl schopen dělat kompromisy, vytvořit si kryt z drobných lží, ústupků, kamufláží, mimikry, jaké si vytvářejí všichni lidé, kteří chtějí přežít. Takovéto maximalistické požadavky kladl Kafka i na své psaní, proto je tak přísně soudil a proto je také vesměs podceňoval. Neviděl však pro sebe jiný způsob autentické seberealizace – v tom byla jeho osobní tragédie a štěstí pro literaturu.

Naproti tomu Hašek byl extrovert, otevřený lidem, společnosti, pestrým stránkám života. Rád se stýkal s lidmi z nejrůznějších vrstev a úspěšně s nimi komunikoval. Bavil sebe i jiné a celkem úspěšně si vydělával peníze. Moc si jich vážil a patrně nad jejich hodnotou ani moc nerozvažoval. Raději žil než psal (Kafka naopak) a zdá se, že literární svět (s nímž Kafka sice také nesplynul, ale k němuž přistupoval s posvátnou úctou) přezíral a pohrdal jím. Anarchismus byl nejen jeho přechodným politickým vyznáním, ale celoživotním etickým principem. Na rozdíl od Kafky měl sice ženu (dokonce dvě) a syna, ale byl právě tak nepodařeným manželem a otcem, jako se Kafka marně o manželství pokoušel. V hloubi byl Hašek patrně duše citlivá a snadno zranitelná a občas ironicko-cynickou maskou zastíral vnitřní bolest (jako naopak Kafka dovedl být i zábavným a humorným společníkem). Nicméně v souhrnu byl jeho život právě tak veselý jako Kafkův smutný. Haškova anarchistická morálka se ovšem občas musí jevit cynickou (jak ukazuje Longen ve své vzpomínkové knize, kterou Ančík bůhvíproč označuje za «mstivou»), podobně jako zase Kafkova etická rigoróznost občas zavání puritanismem a prudérií, i když rozhodně Hašek nebyl cynikem, ani Kafka moralistním puritánem. Nezapomeňme tu na jeden moment: Kafkův ucelený portrét vtiskl do našeho povědomí Max Brod svým životopisem – ostatní svědectví před ním ustupují daleko do pozadí a spíše jej v detailech doplňují, než aby s ním polemizovala. Brod byl jistě Kafkův věrný přítel, jeho dílo pro svět zachoval a objevil, a také při psaní Kafkova životopisu si počínal co nejsvědomitěji. Leč přece: není právě tato přátelská oddanost také určité minus a nemůže i zavádět, chybí-li jí stejně autoritativní dobový korektiv? – U Haška jde o jiný problém. Vzpomínkových knih, dost obsáhlých, je víc a občas kontroverzních. Ale nezaprou anekdotický ráz. Tak vznikla «haškovská legenda», kterou do velké míry zavínil Hašek sám. Zprávy o různých bravurních kouscích, které skutečně prováděl, šířil dál samozřejmě v barvitě interpretaci, při níž «Dichtung» doplňovala «Wahrheit», šířili je i jiní a Hašek je v tom jistě podporoval. Rekonstruovat skutečný Haškův životopis je pak ještě obtížnější než Kafkův. Ale takový je osud historické vědy vůbec: pracně skládá kostru z úlomků kostí, o nichž je mnohdy sporné, jsou-li to vůbec patřičné kosti – a pak je ještě podle intuice odívá masem, nadívá vnitřnostmi a potahuje kůží. Řekněme, že to vzdáleně připomíná zkoumaného živočicha.

*
* * *

Literární vědě ovšem nejde o srovnání Kafkova a Haškova lidského typu, toto srovnání plní jen funkci pomocnou. Srovnávat chceme literární díla, texty – teprve zde začíná skutečná paralela. Ale úkol není o nic jednodušší.

Obvykle se paralela provádí cestou tzv. ideového rozboru, což je nejjednodušší, neboť srovnání probíhá v rovině myšlenkového ekvivalentu díla (a to ještě pojatého obecně, v abstrakci). Tak lze ovšem porovnávat nanejvýš filozofické systémy; a i když Kafkovo i Haškovo dílo zahrnuje nepochybně i filozofickou dimenzi, přece jen to byli spisovatelé beletristé, nikoli filozofové.

Už jsme poukázali na to, že Hašek a Kafka patří k různým etnickým i jazykovým literárním formacím.

Hašek se začleňuje do literatury české: je pevně spjat s širokým jazykovým zázemím, a nejenže tematicky čerpá z oblasti «lidového života» (ostatně nejen českého, ale i slovenského, maďarského, polského, německého, cikánského), ale v míře mnohem větší, než bylo v jeho době obvyklé, uvádí do svých spisů lidový jazyk: hovorový, dialekty, ba i slangy. Někteří haškovští badatelé tendenčně zdůrazňují vliv ruské literatury na Haškovu tvorbu, jmenovitě se uvádí Čechov a zejména Gorkij. Hašek rusky dobře uměl a sympatie k ruské realistické próze sdílel jistě se svou generací. Ale nepřeceňujme tento vliv: při detailních analýzách bychom našli celou řadu stejně významných vlivů jiných. Zejména konstatování vlivu Gorkého se asi opírá hlavně o tématickou příbuznost Gorkého «bosáků» a Haškových tuláků. Řekli jsme už, že se Hašek včlenil do literárního kontextu, který u nás vymezil Neruda – a to ve všech žánrech Nerudou pěstovaných: fejeton všeho druhu, cestopisná črta, arabeska, maloměstská novela, cyklické pásmo sociálních povídek. Teprve Švejk tento rámeček přerůstá, analogický žánr už u Nerudy nenajdeme. Nerudovské žánry měly u nás v 80. a 90. letech (i později) řadu talentovaných kultivovatelů, kteří je udržovali na vysoké úrovni (Svatopluk Čech, Holeček, Arbes, Herites, Thomayer, Uher, Merhaut – uvádíme jen reprezentativně; je třeba vzpomenout také Ignáta Herrmanna, který zcela neprávem bývá stavěn proti Haškovi jako úpadkový a kýčovitý zjev; je to dobrý realisticko-naturalistický spisovatel převážně humoristického žánru a jeho vycházení vstříc méně náročným čtenářským vrstvám nebylo cizí ani Haškovi). Vysoký průměr je vždycky dobrou živnou půdou

pro silné literární talenty. Haškovy literární počátky se sem dobře začleňují: nemusí být podceňovány (jak se dělo kdysi), ale ani přeceňovány (jak se děje dnes), protože zprvu nepřevyšují ono solidní niveau. V sociologické interpretaci je Hašek přerostl především «ideově», ale to je klam. «Sociální», sociálně demokratické i revolučně anarchistické povídky se u nás tehdy psaly hojně, a také zde Hašek zprvu nevyčnívá nad průměr. Jeho novátorství počíná teprve tam, kde vnáší do literatury specifický druh svého humoru, jímž připravuje půdu jednak «absurdnímu humoru», jednak dadaismu. Ale o tom později.

Kafkovo začlenění do literárního procesu je mnohem svízelnější. Jazykově patří do německé jazykové oblasti, ta však je velmi široká a Kafkovo okolí v ní zaujímá jen nepatrný ostrůvek (nepatrný rozsahem, ale monumentální plejádou vynikajících tvůrců, které ze sebe vydal), ostrůvek, jež představuje pražská německá židovská literatura. To je však vymezení spíše genetické a jazykové (pražská úřední němčina). Jinak je Kafka ve spojení s říšskoněmeckým literárním děním daleko těsněji než s německou rakouskou literaturou, či dokonce s německou mimopražskou literaturou z Čech. Jeho práce také vycházejí za jeho života v říšskoněmeckých nakladatelstvích a časopisech.

Kafkovy literární počátky (za jeho života však nevydané) jsou poplatny literárnímu impresionismu, zejména žánru «básni v próze» (*Minutové romány* Altenbergovy), snad by se v nich našly i stopy tehdy módního novoklasicismu a novoromantismu. Ale není v tom nic uvědomělého a programového, stejně jako lze mluvit o Kafkově «expresionismu» spíše jen proto, že si tento směr, ostatně sám sebe nejasně a široce definující, reklamoval Kafku pro sebe a že v expresionistických orgánech Kafka publikoval.

Poměrně záhy si však Kafka vytvořil styl natolik svérázný a osobitý, že jeho analýza a definice působí badatelům potíže dodnes. Těžko mu najdeme přímého předchůdce, zato má dnes po celém světě stovky následovníků, od tvůrčích pokračovatelů tradice po hluché epigony.

V samém autorovi «kafkovský styl» dlouho uzrával a krystalizoval. V tom se liší Kafka od Haška, který svůj největší objev, typ Švejka, udělal téměř naráz, když si v jedné opilé noci poznamenal sotva čitelně na kus papíru «blbec u kumpanie. . .» (papír druhý den marně hledal, ale v odpadkovém koši přece jen našel). Je sice pravda, že už před «Uršvejkem» (jak bychom podle Urfausta mohli nazvat první předválečnou variantu osudů dobrého vojáka Švejka) se v Haškových povídkách objevují «švejkovské» typy. Ale to jsou spíše mazaní čtveráci sanhopanzovského typu, jakých se vyskytovalo v různých variantách v poquijotovské literatuře vždy dost. «Geniální idiot», který svou přehnanou ochotou a důsledností v provádění rozkazů rozkládá byrokratické a vojenské mašinerie, musel být teprve objeven, a to v nepatetických, «nehusitských» a třistaletou politickou nesamostatností zdemoralizovaných Čechách (teprve nyní přichází ke slovu historiko-sociální motivace). Švejk je veliký mystifikátor – tím byl Haškovi nejbližší. Dováděl absurditu světa, v němž žil, až do konce – a aby předvedl tento proces, musel jeho tvůrce vymýšlet nekonečné pásmo anekdotických situací a dialogů, což opravdu dělal s neporovnatelným mistrovstvím.

* * *

A tady se postupně blížíme k bodu, který tak rozdílné lidské typy, jakými byli Hašek a Kafka, spojuje. Ne hned a ne v jejich době. Ta znala Kafku málo a Haška vylučovala za hranice «vážné» literatury. Je naivní ji za to peskovat – nemohla jim porozumět, protože nebyla vůbec schopna je přechíst. Ale už brzy po jejich smrti se začíná obraz světa měnit. Osamělí buřiči, francouzští «prokletí» básníci, po nich symbolisté a naturalisté, později futuristé, dobývají s postupně se měnící tváří světa jednu literární pozici za druhou. Přestávají být módou či exkluzivní hříčkou, stávají se stále srozumitelnějšími. «Absurdita» světa koresponduje s absurditou literatury. Největší průlom zde provedl za první světové války a těsně po ní dadaismus – to byl nejsilnější výkyv směrem od dosavadních estetických norem a kánonů. Sám ani neaspiroval na to být uměním, ale položil základy novému estetickému chápání světa. A tak se postupně i Kafka a Hašek z «neliteratury» stávali «literaturou». Doba je dohnala, teď už se v nich poznávala, vycítila jejich genialitu.

Švejk byl zahrnován do oblasti dada už dávno. Šalda u nás mluvil o dvou větvích dadaismu: dada komické (sem zahrnoval *Švejka*) a dada tragické (sem řadil například Vančurova *Pole orná a válečná*). Do oblasti tragického dada bychom mohli začlenit v jistém smyslu i dílo Kafkovo (je to ovšem jen jedna z jeho četných dimenzí, která tímto zařazením přirozeně neanuluje další). I když Kafkovo dílo má svou dimenzi komickou (od grotesky po černý humor) a Haškovo dílo má zase, byť většinou v podtextu, dimenzi tragickou. Ale společným jmenovatelem se tu stává právě absurdita: novodobý absurdní svět zde má nastaveno věrné zrcadlo.

Zde je také zdroj přečetných aktualizací: mnoho Švejků zalidnilo po Haškovi vojenské romány a povídky z časů mírových i válečných po celém světě, a promítat Kafkovy otřesné vize lze do obou světových válek, byrokratických mašinerií, koncentračních táborů Hitlerova Německa i Stalinova Ruska, do odlidštěných, odlidšťujících a «odcizených» poměrů a vztahů ve Švédsku, Francii, Německu, Spojených státech stejně jako v Japonsku nebo ve východoevropských totalitních diktaturách.

Haška nelze pominout, zkoumáme-li u nás genezi poetismu, zejména jeho komické větve (Karel Konrád, «Trn»), komiku Vlasty Buriana, Osvobozené divadlo Voskovce a Wericha (i když zde všude už spolupůsobil i vliv filmové grotesky, Chaplina, slavných komických dvojic Pata a Patachona či Laurela a Hardyho), a pokračování tohoto proudu v Divadle Na zábradlí Ivana Vyskočila, v Semaforu Suchého a Šlitra, v celém proudu divadel malých forem až po Skoumala a Vodňanského, «Járu Cimrmana» a soudobý «underground».

Stejně tak vystopujeme Kafkův vliv v absurdním dramatu Václava Havla, v celé jedné větvi meziválečné a poválečné poezie, v surrealismu, v «nové vlně» československého filmu a zejména pak v próze šede-

sátých a sedmdesátých let. (Nemůžeme zde neuvést alespoň jména kongeniálních vrstevníků Kafky a Haška – Richarda Weinera, Ladislava Klímy i mladších, Halase a Holana).

Bohumilu Hrabalovi je stejně blízký Hašek i Kafka. Nejde tu jen o osobní sympatii – proč by novodobý tvůrce nemohl najít stejně vřelý poměr ke dvěma antinomickým veličinám minulosti? Jde spíše o to, že oba, Hašek i Kafka, vnikli organicky do tkáně Hrabalova díla, stali se jeho konstitutivní složkou (to vše by se dalo sémantickými, stylistickými i kompozičními analýzami Hrabalových próz dokázat).

A Hrabal je přece s naší dobou spojen právě tak organicky jako filmy Formana a Chytilové, dramata Havlova, nebo abychom nemluvili jen «pro domo» – filmy Bergmana a Felliniho nebo dramata Ionescova a Beckettova.

Bylo by poněkud nadnesené, kdybychom chtěli tvrdit, že rozumíme dílu Kafkovu a dílu Haškovu lépe než jejich tvůrci. Ale možná v nich vidíme to, co v nich vidět nemohli, a hlavně s odstupem poznáváme jejich velikost, k čemuž jim chyběla perspektiva. A především se nám jeví navzájem mnohem bližší.

Dnes se ostatně jinak smějeme a jinak pláčeme (pláčeme-li vůbec), než se dalo od počátku našeho století do poloviny dvacátých let. «Čistý», jasný smích je vzácností. Jízlivě se šklebíme, ironizujeme, parodujeme, dovádíme ad absurdum. Naše doba je ve znamení «černého humoru» (což je vlastně sémantický nonsens asi jako «kulatá krychle»: celá staletí spojovala humor s jasnem, světlem, září, pestrými barvami, spokojeností, zdravím, životní plností; černá je barva smutku, melancholie, smrti – alespoň pro Evropana). V našem životě je málo jasů, před námi, v budoucnosti, ještě méně.

Všemohoucí rozum, jemuž tak slepě důvěřovalo XVIII. století, skutečně dosáhl závratných úspěchů: do fanfár triumfálního pochodu «homo sapiens» však příliš zřetelně zaznívají hrany umíráčku. Člověk velice sebevědomě, racionálně a systematicky ničí sebe sama a současně všechno živé. Koneckonců je to pohled k smíchu, kdyby nám při něm nešel mráz po zádech. Tak jako při četbě Kafky. Tak jako při četbě Haška.

(Otištěno bez vědomí autora.)

O POEZII MIMO DOMOV, OBRYSU A STROŽOVI

Debutoval jste, Daniele Stroži, v šedesátých letech v Československu, ale Vaše první knížka vyšla až v exilu. – Jak vzpomínáte na dobu šedesátých let?

Debutoval jsem v Československu časopisecky a téměř současně na večerech poezie, které byly v té době velmi populární a těšily se zájmu nejširšího publika. Raná šedesátá léta – jak oba víme – byla u nás nejen údobím politického táni, ale i počátkem renesance české (a slovenské!) kultury v celé její šíři. Dala vzniknout nové, blahodárně rozvětvené a mnohavrstevné básnické vlně, z níž umělecky vycházejí prakticky všichni poeti dnešní střední generace. Ať už odešli do zahraničí anebo zůstali doma.

Pohlížím-li zpět na šedesátá léta, činím tak s obdivem a láskou, i s trochou sentimentu. Tak už se vždycky vzpomínalo na dobu mladosti. Jinak je tomu s koncem onoho desetiletí (mám na mysli katastrofu v osmašedesátém), které pro mne vyústilo ve zborcení všech nadějí, v hlubokou krizi a nakonec odchod do exilu. Svou první knížku, chystanou ještě v Praze, jsem tudíž vydal – jak správně říkáte – až v cizině, v jednom českém nakladatelství v USA.

Co bylo důvodem Vašeho odchodu do exilu?

Ztráta nadějí, osobní krize z bezvýchodnosti situace, která následovala. Zajisté i touha nějak pokračovat v tom, co bylo doma násilně potlačeno. Konkrétní představy jsem však neměl; na to bylo mé rozhodnutí příliš náhlé.

Od roku 1975 řídíte v Mnichově nakladatelství Poezie mimo domov. Jak je možná existence takové-

ho podniku v době, kdy velmi málo lidí čte básně? – Jaké máte potíže a jakých jste dosáhl úspěchů?

Tuto otázku dostávám často a v nejrůznějších obměnách. Odpovídám pokaždé stejně: Není jen mou zásluhou, že nakladatelství existuje a snad i jakž takž prosperuje. Jeho existence spočívá v trvalém zájmu asi dvou set nadšenců, milovníků české poezie, lidí roztroušených po celém západním světě. Díky jejich vytrvalosti, jejich čistému vztahu k poezii se mně společně s nimi podařilo během necelých deseti let vydat přes osmdesát básnických knížek od autorů tvořících v cizině i v Československu. To považuji za úspěch.

Naše potíže jsou převážně finančního rázu. Mám-li odpovědět otevřeně, musím poněkud zkorigovat Vaši otázku: nemám totiž pocit, že žijeme v době, kdy velmi málo lidí čte poezii. Čtenářů poezie bývalo vždycky méně než čtenářů jiných literárních žánrů – ve všech epochách. Ale prožíváme zde na Západě periodu zostřené hospodářské krize, nezaměstnanosti a z toho vyplývajících nejistot: koupě českých nebo slovenských knih se proto mnohým stává luxusem, kterého se musí částečně anebo zcela zříci. Doma nebylo na vepřové, tady mnohdy není na vepřové ani na knihy. Říkám to zcela zodpovědně, mohu to doložit desítkami dopisů, které mi čtenáři píší.

V roce 1979 jste připravil a uspořádal Almanach české zahraniční poezie. Jak ji hodnotíte ve srovnání s poezií, která dnes vychází v Československu?

V Almanachu se setkává třiatřicet českých básní-

ků rozličných generací i literárních a názorových směrů – ale i kvalit – jejichž jediným pojítkem se stal exil. Současný i minulý. Účelem vydání této publikace nebylo «měření sil» s domovem, šlo o pokus (a pokus se zdařil) soustředit čtenářský a hlavně i autorský zájem na naše nakladatelství, dokázat, že je dostatek důvodů českou poezii v cizině vydávat, že je z čeho vybírat a že je i o čem psát. Kdybych měl přesto – po létech – srovnávat: myslím si, že by Almanach vedle toho, co dnes v Československu vychází, kvalitativně neobstál. Po celá sedmdesátá léta byla však doma situace v poezii podstatně jiná. Horší.

Vydáváte a řídíte i čtvrtletník české a slovenské kultury Obrys. Kdy začal vycházet, proč – a čím se liší od ostatních exilových časopisů?

Obrys jsem začal vydávat v roce 1981, vstupuje tedy letos do pátého ročníku. V době, kdy začal v Mnichově vycházet, nebylo v zahraničí jediného českého či slovenského periodika, které by se soustavně zabývalo kulturním děním: literaturou (zde především poezií), nebo výtvarným uměním. Obrys tak činí. Přístupnou formou a přehledně informuje o knihách všech našich exilových, i některých domácích nakladatelství, přináší pravidelné knižní recenze, hodnotí naši současnou českou a slovenskou zahraniční a domácí (oficiální i neoficiální) kulturu. Příspěvky v něm jsou psány česky a slovensky, Čechy a Slováky nezatíženými komplexy ze soužití obou národů v minulosti.

A čím se ještě liší od ostatních exilových časopisů? – Tím, že se jim vůbec nepodobá, že se vlastně snaží nebýt «exilový» – obsahem ani úpravou. Že dbá na jazykovou čistotu a je «dnešní». Snad právě proto se dočkal tak pozitivní odezvy u čtenářů v cizině i doma.

Jaký pocit ve Vás vyvolává – jako v básníku a redaktorovi – udělení Nobelovy ceny Jaroslavu Seifertovi?

Radost. Pocit radosti, jaký sdílí každý čtenář jeho poezie už po celá desetiletí. Radost z toho, že tuto nejhodnotnější literární cenu obdržel básník vprav-

dě lidový, národní. Náš. Také pýchu. To proto, že jsme v nakladatelství Poezie mimo domov dokázali Seifertovy verše vydat už v době, kdy byl pro svůj postoj a podpis pod Chartou 77 v Československu na indexu.

Předpokládám, že Vás vydávání knih a časopisu asi neužíví (spíš na to ještě doplácíte), a že musíte být někde zaměstnán. Kdy máte potom čas na vlastní psaní?

Předpokládáte správně, žít se vydáváním českých knih v cizině možné není. Ale na vydávání knih nebo časopisu nedoplácím. Jednoduše nemohu. Můj plat technického úředníka u malé mnichovské firmy to nedovolí. Navíc je tu rodina, dospívající děti... To vše mne nutí postupovat vydavatelsky velice opatrně, dbát na kvalitu vydávaných publikací a snažit se mnohem víc než jiní být svému čtenáři nablízku. Například při sestavování edičního programu. Takže – jak vidíte – má to snad i své přednosti.

Kdy mám čas na vlastní psaní? Teoreticky nikdy, prakticky pak pokaždé, kdy se domnívám, že je toho zapotřebí. Nechám prostě všeho a dělám si na vlastním záhumenku. Přesto jsem potřeboval na svou knížku, která je zrovna v tisku, víc než tři roky. Vyjde ale dvojjazyčně – a k úplné spokojenosti mého německého překladatele.

Žiju tak trochu jako voják, můj čas je přesně rozdělen: čtyři hodiny spánku, osm hodin zaměstnání, čtyři hodiny na rodinné problémy, osm hodin nakladatelství... Čtyřadvacet. Asi stejně je na tom má manželka.

Smiřil jste se s životem v exilu?

Smiřily se s ním děti, které se tu narodily a pro které život zde vlastně exilem není. Já i manželka toužíme po návratu, i když se nám čas od času na hony vzdaluje. Přestože mne zbavili občanství, národnost mi odebrat nemohli. Zůstal jsem Čechem...

Otázky kladl ANDRZEJ JAGODZINSKI, polský bohemista, v březnu 1985.

Daniel Stroj

NE JAKO VČERA

Společnou lásku naši
v sobě nosíš
Plod Lásky Ovoce kratičkových dní
a nekonečných nocí
A víš teď: Láska bolí píchá tlačí hřeje
Láska žije

V aleji u hřbitova v Louňovicích
dozrávají třešně
Do větví nepolezem
dnes ne
Shýbnem se ke kořenům

JSI KRAJINOU SNŮ

Jsi jen krajinou snů
a dnes i vzpomínkou prošlého mládí
zatímco roky ukrājuji
jak sousta okoralého chleba
cizího –
co nevoní
i kdyby voněl
co není vezdejší
a náš

Ale ty Země moje
dokud jsi
Dokud jsem

O té pravopisné patálii

Počátkem letošního roku rozrušily naši veřejnost zprávy o podezřelém kutění úředních reformátorů českého pravopisu. Také Listy přinesly příspěvky z domova i exilu k této tématice. Vracíme se k ní textem, který vyjadřuje stanovisko jednoho z předních brněnských lingvistů. Publikujeme jej bez vědomí autora a s redakčním titulkem.

Níže pak uveřejňujeme k pravopisnému sporu fejeton spisovatele Josef Škvoreckého, a do třetice úvahu nejmenovaného českého filologa.

Bylo dobrým zvykem, že se návrhy na úpravu českého pravopisu předkládaly k obecné diskusi. Zdá se, že tentokrát byl zvolen jiný postup: veřejnost neinformovat a teprve po ukončení prací na úpravě pravopisu jí předložit nově kodifikovanou normu. Ačkoli ústřední pravopisná komise projednávala úpravy, které by znamenaly značné zásahy do dosavadní pravopisné soustavy, veřejnost zůstávala beze zpráv. Dokonce i jazykovědci-bohemisté se museli spokojovat s kusými a namnoze i nepřesnými informacemi, které pronikaly ze zasedací místnosti komise.

Připomeňme, že se pravopisná komise v době nemoci svého dřívějšího předsedy prof. Václava Křístka přestala scházet a dlouho nebyla svolána ani po jeho smrti (v září 1979). Pak byla reorganizována a do jejího čela byl postaven brněnský univerzitní profesor Jan Chloupek. Do komise nebyli jmenováni někteří její bývalí členové, mezi nimi i přední bohemisté, kteří se jednání Křístkovy pravopisné komise aktivně účastnili.

Dne 27. ledna 1984 byl v Brněnském večerníku otištěn rozhovor s prof. Chloupekem, z něhož se naše veřejnost poprvé oficiálně dozvěděla, jaké jsou záměry pravopisné komise. Čtenáři byli mimo jiné informováni o «nejradikálnější variantě», k níž se podle Chloupkova svědectví «přiklánějí mnozí odpovědní pracovníci». V interview nebylo řečeno, zda to jsou pracovníci jazykovědci či jiní. Redaktor Jiří P. Kříž pak na téže stránce Brněnského večerníku ve fejetonu «Bílá láska čas» názorně předvedl, jak by se přijetím radikální varianty změnil grafický obraz spisovné češtiny.

Rozhovor a fejeton vyvolaly v naší veřejnosti velký rozruch, o pravopisných otázkách se týdně, ba měsíce diskutovalo nejen v redakcích, školách a ústavech, ale i dílnách. Mnozí občané sáhli po peru a psali našim nejvyšším orgánům, Ústavu pro jazyk český, redakcím časopisů, které se o chystané reformě zmínily, jazykovědcům-bohemistům atd. Šlo ve směr o protesty proti navrhovaným úpravám, hlasy podporující radikální reformu byly ojedinělé. Bylo dost i těch, kteří považovali pravopis Křížova fejetonu za žert, a protože na pravopisné otázky bývá naše veřejnost mimořádně citlivá, leckoho takové «žertování» rozhořčovalo. Všeobecnou obavu však budila zmínka o tom, že radikální reforma má zastánce mezi «mnohými odpovědnými pracovníky».

Hlasování o pravopisné reformě, které bylo podníceno interviewem, se vlastně nemělo konat, a jak

se proslýchá, bylo jinými odpovědnými pracovníky hodnoceno záporně. Zatím byl prof. Chloupek za indiskreci zbaven předsednictví pravopisné komise. Jeho zásluhou se však poodkryla poklička nad kutěním kolem našeho pravopisu. Budiž mu za to vzdán dík. A bude-li reorganizovaná komise pracovat tak, aby výsledkem bylo přijetí radikální ortografické reformy, nemusí prof. Chloupek ani litovat, že ztratil předsednickou funkci. Cožpak může jazykovědec vědomý si svých závazků k národní kultuře převzít odpovědnost za tak necitelný zásah do naší pravopisné kultury? Nic na věci nemění, že se navrhovaná reforma tváří jako racionalizace českého pravopisu.

Není sporu o tom, že pravopis je kulturní hodnota, která spojuje současnou generaci s generacemi předcházejícími. O potřebě ctít kulturní tradice nemusíme snad nikoho přesvědčovat. Všimněme si, jak ctí pravopisné tradice velké evropské národy – Francouzi, Angličané, Němci, Rusové, Poláci aj. Jak složitý pravopis mají např. Angličané (a s nimi jiné anglofonní národy), a přece úcta k národním tradicím, mezi něž patří i tradice pravopisné, zabránila u Angličanů reformám! Nebo srovnáme český pravopis, nad jehož domnělou složitostí spouštějí občas někteří lidé nářky, s francouzským. Ten je sice pravidelnější než anglický, ale proti naší pravopisné soustavě skrývá tolik záludností, že dovede potrápiti i vzdělaného Francouze. A zase, francouzské složitosti nejsou ničím jiným než respektováním pravopisných tradic. Nebo jakou komplikací je psaní podstatných jmen velkým písmenem v němčině! A přece národy mluvící německy váhají s pravopisnou úpravou, aby nepřerušily písemnou kontinuitu spisovného jazyka (úprava je zde ovšem ztížena tím, že se němčiny užívá jako státního jazyka v několika státech). Velmi obezřelý postoj zaujímají k svému pravopisu i Rusové; je pro ně příznačné, že se nepouštějí do reformy měnících principy pravopisu, nýbrž se omezují z důvodů tradičních, a ovšem i praktických, jen na «uporjadočeniye» (srov. porjadok = pořádek) už existující soustavy.

Český pravopis se ustálil zhruba do poloviny minulého století a od té doby se principy pravopisné normy v podstatě neměnily. Přitom ani dost velké úpravy z první polovice 19. stol. – úprava analogická z konce druhého desetiletí, pak skladná zhruba z r. 1842 a nakonec úprava z let 1849-1850 – nepřerušily kontinuitu našeho pravopisu. Po polovině 19. stol. se racionalizační snahy omezovaly vlastně jen na to, aby byly v kodifikaci důsledněji uplatněny existující pravopisné principy. Můžeme to – ovšem s jistým kolísáním – sledovat na vydáních Pravidel českého pravopisu od r. 1902 dodnes (změny v jednotlivostech byly provedeny zvláště ve vydáních z r. 1913, 1921, 1941 a 1946).

Ani větší úprava z r. 1957 nesledovala nic jiného, než důslednější prosazení tradičních pravopisných principů. Podstatněji se změnil jen postoj k pravopisu přejatých slov, ale ani tato dost rozsáhlá úprava neznamenalala změnu dosavadní zásady. Podle tohoto principu totiž zcela zdomácnělá cizí slova přijímala

již dříve pravopisnou podobu slov domácích. Jenže postupem doby se hranice mezi slovy už zdomácnělými a dosud nezdomácnělými ztrácela, a tak úprava z r. 1957 jen rozšířila pravidlo o zčešťování pravopisu přejatých slov na cizí výpůjčky vůbec (s některými výjimkami, které jsou vypočítány – dost nepřesně – v Pravidlech).

Velká část veřejnosti, která si byla vědoma významu kontinuity kulturních hodnot (mezi nimi i pravopisných tradic), stavěla se vždy proti radikálním požadavkům směřujícím k fonologizaci, nebo dokonce k fonetizaci pravopisu. Fonetizační snahy, chápané jako úsilí o racionalizaci pravopisu, můžeme sledovat od doby obrozenské po dnešek. Byly zaměřeny proti těm pravopisným zásadám, a ovšem i jednotlivostem, které mají motivaci historickou. Týká se to např. písmena *y*, které označuje nejméně už od pol. 15. stol. samohlásku totožnou s *i*; písmena *ů*, u něhož nejde o kroužek, ale o nadepsané *o* z doby, kdy v češtině existovala v slovech jako *stuol* dvojháskva *uo*; písmena *ě*, kterým se v některých případech označuje *je* (*věk*), v jiných měkkost předcházející souhlásky (*němy*); skupin liter, které zaznamenávají skupiny souhlásek s nestejnou párovou znělostí (např. *zp-* v slově *způsob*), aj. Proti fonetizačním návrhům se však stavělo vědomí, že je třeba zachovávat pravopisnou kontinuitu, mimo jiné i proto, aby nebyla antikvována dosavadní literatura.

Nejradikálnější snahy vycházely v minulosti většinou z okruhu učitelů základního školství. Podle jejich představ měla úprava pravopisu, která by odstranila historicky podmíněné složitosti, usnadnit výuku mateřského jazyka, a uvolnit tak čas pro výuku slohu nebo jiných předmětů. Je sice pravda, že by racionalizace pravopisu jistě výhody v pedagogickém procesu přinesla, ale na druhé straně je zřejmé, že se pravopisné potíže žáků přeceňují. Dobrý učitel si s výukou pravopisu poměrně snadno poradí.

Cena, kterou by naše národní kultura za radikální úpravu zaplatila, nebyla by ani zdaleka vyvážena výhodami zracionalizovaného pravopisu. Především bychom vykopali příkop mezi literaturou vydanou před reformou a po ní. A proč nutit milióny Čechů, kteří už skončili školní docházku, aby se odučili dosavadnímu pravopisu a naučili se novému? Mnoho lidí by se nové normě už nikdy nedoučilo. Vyčíslit hospodářské škody, které by tak hluboký zásah přinesl, ponecháváme těm pracovníkům, kteří jsou odpovědní za ekonomiku našeho státu.

Naše stanovisko je jasné. Jsme pro revizi pravopisu podle dosavadních ortografických zásad, pro likvidaci řady pravopisných výjimek a zbytečných složitostí, ale varujeme před experimentováním s pravopisem, ať už se radikální reformy budou tvářit seberacionálněji.

-mj-

K SLIBOVANÉMU DALŠÍMU ZNÁSILNĚNÍ naší mateřštiny pražskými papaláši

JOSEF ŠKVORECKÝ

Jsem sice zřejmě reakcionář, ale i kdybych nebyl, nemohl bych jistě souhlasit s nesmělou obranou udánlivě chystané reformy českého pravopisu držiteli moci v Praze, jak ji v *Listech* 1984/5 provádí –jg–. Nejde o to, zda si lidé zvyknou nebo nezvyknou na nezvyklou novou podobu rusifikovaného pravopisu. Samozřejmě že si zvyknou. Jde ale o to, zda nový pravopis ochudí nebo neochudí výrazové možnosti češtiny. A zase nejde o to, jak moc nebo málo. Kvůli několika blbečkům, kteří nedokážou zvládnout celkem snadný český pravopis, byť třeba seděli v ÚV KSČ, je škoda každého sebemenšího ochuzení.

Aby bylo jasno, o čem mluvím. Vezměme si třeba magický verš ze známé moderní české básně:

V půlkruhu trubců zvuk trub v úlu u trínu

Kroužkovaná *ů* zde sice nenaznačují, že dlouhé *u* ve slově «trubců» se vyslovuje jinak než dlouhé *u* ve slově «úl». Avšak spojení písmene s elegantním kroužkem se asociačně váže na představu kruhu ve slově «půlkruh» i na představu břichatého včelího samce ve slově «trubců». Zkuste si to:

V půlkruhu trubců zvuk trub v úlu u trínu

Zdá-li se vám to stejné, nemáte patrně poetický sluch. Lidem bez hudebního sluchu zní taky dur k nerozeznání od moll. Má se ale snad kvůli nim jedno nebo druhé zrušit?

Nebo ypsilon v ženských koncovkách sloves. Nehledě k erotickým asociacím, eliminace toho písmene v takových gramatických situacích by ochudila jazyk o jednu z možných metod významotvornosti. Když našemu nakladatelství Dáša Šimková nabídla své paměti z ženského koncentráku padesátých let, neměla pro ně titul. Nakonec nás, po dlouhých písemných úvahách přes Pacifik, napadlo řešení, které se, myslím, dobře hodí k ilustraci toho, co mám na mysli. Kniha se nyní jmenuje:

Byly jsme tam taky

Něco jiného než:

Byli jsme tam taky

A něco úplně jiného než:

Bili jsme tam taki

Do čeho bili? Do bubnů? Do komunistů? Do kapitalistů?

Jedno jediné písmenko, jež rozhodnutím rovnějších mezi rovnými má z větší části přijít ke zrušení, neomylně čtenáři naznačuje obsah této jímavé a velmi ženské knihy. «Ano, i my ženy jsme tam byly». Měkké *i* tuto funkci není s to zastat.

Konec konců, ono v diskusi citované a klasicky okřídlené:

Zda být či nebýt

znamená přece něco jiného než:

Zda bít či nebít

Saudek to sice přeložil *Zda žít či nežít*, ale nikoli Sládek. Sládkův překlad je náš překlad klasický. Vyda-
jí-li jej papaláši v novém pravopise, jak to vyřeší? Jinak to nepůjde než poznámkou pod čarou:

Zda bít či nebít*

---

* Rozuměj zda existovat či neexistovat; v angl. orig. *To be or not to be*, nikoli *To beat or not to beat*.

Už předchozí reforma pravopisu, ačkoliv většinou jenom přiblížila písemnou podobu podobě zvukové, ochudila češtinu v několika sice malých, ale zato negramotných případech. *Pensylvánie* není od slova *pen* (pero), ale od vlastního jména Penn, což byl quakerský vůdce William Penn, po němž se ta lesnatá část Ameriky jmenuje. Doufám, že se v češtině nedočkáme jejího nového vědecko-reálsocialistického označení za Perolesí. A třebaže papaláši změnili líbezné a teskné slovo Zlín na buršácké Gottwaldov, pochybuji, že bychom i po nové úpravě pravopisu pro blbé psali Gotvaldof. Přes snahu odstranit výjimky, pro tohle německé slovo jistě výjimka zůstane.

Také v češtině cela zbytečné písmeno *x* sotva bude fyzicky zlikvidováno. Marksista navrhuující takovou věc by mohl mít malér kvůli revizionismu, a Karl Marks má v ČSSSR větší váhu než William Penn.

A ten jazz? Že se Werich zapřísahal, že nikdy nebude psát «džez», a ve svých knížkách (kterých? předinvazních? pochartovních?) svou milovanou hudbu přesto tak opticky prznil? To by se muselo zjistit. Jak známo, existují redaktori, kteří dostávají vyhubováno, přehlédnou-li pravopisnou chybu. Werich byl už starý, nemocný, bůhví jestli ustrašený redaktor, bez Werichova vědomí, v posledním náhledu nepřepsal «jazz» do podoby srozumitelné i ústřednímu výboru.

Vůbec se mi zdá, že neustálé dumání, jak zjednodušit český pravopis, je často nejen ochuzováním češtiny, ale je to taky počínání zcela zbytečné. Anglický pravopis se prakticky nezměnil od sedmnáctého století, a proti němu jsou naše tvrdá a měkká *i* a naše *s* a *z* a *ů* a *ú* hračkami pro děti. Normální české děti taky český pravopis v páté obecné už ovládají – nebo aspoň historicky donedávna ovládaly. Nechci ve všem vidět spiknutí, ale opakuji: kvůli několika zbedněncům omezovat možnosti češtiny a v jedné generaci propůjčit všem českým knihám od Boženy Němcové až po Vaculíka optický aspekt podivnosti, ne-li směšnosti, je buď pitomé, nebo možná zločinné. Protože svobodnou českou literaturu se nepodařilo zabít vylučováním z knihoven a z učebnic, má se aspoň její čtení znesnadnit těm, kteří vyrostou v reálném komunismu a nebudou už vědět, kdo byl Bernard Shaw; budou mít jen nejasnou vzpomínku na jakéhosi Bernára Šo, jak ho vlivem azbuky, toho «písma negramotů» (Jan Evangelista Purkyně) znají Rusové.

Byla by reforma pravopisu opravdu zhoubná?

Psaní *i/y* v takzvaných vyjmenovaných slovech, i slabik jako *bě, pě, vě, mě* nebo slov jako *zpěv, přes* aj., stejně jako psaní velkých písmen, je zdrojem nesnázi pro výuku češtiny ve škole. Nelze se divit, že už od minulého století existuje a mezi učiteli a lingvisty se stále šíří přesvědčení, že by bylo možné český pravopis upravit racionálněji. Ve výuce by se daly nejen získat stovky hodin (které by mohly být využity pro vlastní kulturu vyjadřování, pro podstatnější vrstvy jazykových a sdělovacích struktur než je vrstva pravopisných pravidel), ale také pěstovat v žácích daleko kladnější vztah k mateřtině, kdyby vnější pravopisné konvence byly zbaveny bodů, ve kterých neobrážejí současný stav jazyka, nýbrž odpovídají stavu starému několik staletí.

Pokud by nešlo o reformu upřílišněnou, není třeba se obávat, že by se dospělá generace musela přeučovat, nebo že by dosud vydaná literatura byla

obtížně čitelná pro příští generace. Jde v podstatě jen o několik málo bodů, změny by vesměs směřovaly ke zjednodušení, a nebylo by vůbec obtížné naučit se například, že místo dosavadního psaní *bylina, jazyk* se má psát *bilina, jazik* (a pro ty, kdo už by byli vychováni «bez ypsilonu», by bylo snadné si uvědomit, že se *y* vyslovuje stejně jako *i*). Psaní *i/y* v koncovkách je ovšem spojeno se složitější problematikou, protože by bylo třeba rozhodnout, jak daleko má reforma jít, zda ponechat psaní koncovek jako dosud, nebo odstranit ypsilon z tvarů jako *měli, přišli* (při shodě s podmětem rodu ženského), nebo zda jít ještě dál a odstranit i rozdíl mezi *sysly* a *pytli, Břeclavi* a *Bratislavy* atd.

Čeští lingvisté podali návrh na reformu už v polovině šedesátých let, a vrátili se k němu v poněkud jinak upravené podobě i loni, kdy iniciativa vycházela zejména ze strany ministerstva školství.

V obou případech nakonec ústřední orgány – tehdy akademické, nyní stranické – provedení reformy znemožnily.

Jistě je možné na celou záležitost mít různé názory, protože nelze dosti dobře předem tvrdit, jak by jednotlivé varianty reformy přesně působily. Byla vyslovena i obava, že by reforma pomohla odradit mladou generaci od četby té části dosavadní literatury, která dnešnímu režimu nevyhovuje natolik, aby ji vydával v nových edicích. Pokud by k takovému zhoršení vztahu ke starší literatuře vůbec došlo, bylo by ovšem třeba je při celkovém hodnocení porovnat s výhodami, kterými příznivci reformy argumentují a které jsem na začátku uvedl. Bez takového celkového hodnocení a porovnání není patrně vhodné se prostě přidávat k Brněnskému večerníku a pražskému Rozhlasu (nebo k červnovému číslu Novináře) a

reformu paušálně odsoudit. Spíš je možné vyslovit politování nad tím, že dnešní situace znemožňuje, aby se celá věc meritorně uvážila a prodiskutovala.

Děti se tedy v českých školách budou i nadále učit, že se smí psát *divky a pes vystoupili* (ale patrně jen kočky a pes přiběhly), *s manželi* i *s manželky* (ale snad jen to první zahrnuje i manželky), *vymýtít*, ale *zamítnout*, *mlít*, ale *mlýn*, *pomněnka* a *zapomněl*, ale *výměna*, *napětí*, ale *objetí* atd. K tomu, aby si generace dnešních školáků byla vědoma krás své mateřštiny a aby si ráda osvojovala celé její výrazové bohatství, to sotva může přispět. Ovšem, kdo nic nedělá, nic nezkaží, a můžeme tedy být spokojeni: nic se nezmění, zůstane to, jak to je. Kdo vyznává takové krédo, jistě rád přijme rozhodnutí pražského vedení, které raději, než by připustilo diskusi, reformu zarazilo.

JAN RYBA

LÁSKY KARLA HYNKA MÁCHY

Večer dne 15. srpna 1832 se konalo v Benešově české divadelní představení. Program oznamoval, že «provozovati se bude» hra Jana Nepomuka Štěpánka «Čech a Němec» a že na zahájení bude přednesen proslov od pátera Wiesnera z Prahy. Jenže páter nepřijel, neomluvil se a ani slíbenou řeč neposlal.

K. H. Mácha, který v ten samý den meškal na návštěvě u rodičů svého přítele Václava Macha, se ihned nabídl, že ohlášený proslov vyhotoví a sám jej také přednese.

Představení mělo veliký úspěch a především Máchovo vystoupení vzbudilo neočekávaný ohlas. Zvláště paní a panny se živě zajímaly, kdo že ten pěkně vyhlížející a elegantní mladý umělec je; Mach ve svých «Akademických pamětech» o tom píše: «Mácha, nejsa valným milovníkem tance, se jen ze zdvořilosti s některými dívkami několikrát otočil, bavil se konečně výhradně s Marinkou Stichovic. Byloť to děvče sličné a půvabné. Zнала se, čítajíc české knihy, v češtině, což zvláště Máchu těšilo.»

Marinka Stichová, dcera lesníka Jana Sticha ze Želetinky nedaleko zámku Konopiště, byla o měsíc mladší Máchy. Hynek k ní zahořel prudkou vášní. Ze zašifrovaných míst v jeho Deníku vyplývá, že básník nepatřil k těm, kteří by vyznávali platonickou lásku. V úsilí o dosažení cíle byl nenasytý a nekonvenční.

Marinka tehdy Máchu silně přitahovala. Poslal po příteli Machovi dokonce i vášnivé psaní a jako ohlas jeho zamilovanosti vznikl v té době lyrický cyklus básní «Pomněnky zasázavské».

Láska mezi Marinkou a Hynkem netrvala však dlouho. Už v listopadu 1832 napsal Mácha báseň «Proč Vltavo, řeko divá», z níž se dá lehce vyrozumět, že «želetinský sen» je u konce: Ano zašly – časy milé! Když jsem bloudil v mladý den podle Želetinky hájů; – v krátké noci krásný sen.

Že však její bytost poutala Máchu ještě dlouho potom, svědčí i jeho dopis příteli Eduardu Hindlovi asi z konce února 1833, v němž se vyznává: «Dnes

mám chuť Vám dvě znělky, které jsem jako na dobrou noc jedné dívce napsal, opsati, z těch nejlépe poznáte, jak to se mnou vyhlíží...»

Karel Sabina ocitoval ve své knize «Úvod povahopisný» dva výtahy z milostných dopisů, které našel v Máchově pozůstalosti. Z nich vyplývá, že dopisy byly určeny dnes neznámé dívce, kterou básník poznal na tanečních besedách u mistra Antonína Zachystala v Praze III. Sabina k tomu poznamenává, že on sám dívku, o které pisatel říká, že byla «obyčejná», ačkoliv v ní Mácha ve své obvykle prudké zamilovanosti a v očekávání sexuálních zážitků viděl byronovský typ. Sabina to jen komentuje slovy: «... zamilování jeho... nikdy skutečně jej oblažiti nemohlo.»

Někteří badatelé tvrdí, že se Mácha na krátkou chvíli vrátil ke své první želetinské lásce, Marince. Víme, že Marinka měla dvě nemanželské děti a že se potom provdala za továrního mistra o deset let mladšího... Vychází se totiž z Máchova Deníku, kde básník říká: «Mé mladosti sny vrátily se sice zpět, než, běda, teď vím, že to sny jen jsou a nic než sny. S touhou plným srdcem vstoupil jsem do světa, v naději, že zlaté sny prvního svého mládí v něm skutečně naleznu...»

Další dívkou v řadě byla Lori Šomková. Lori byla velmi drobné postavičky, takže když ji Mácha přivedl do bytu svých rodičů na Karlově náměstí, řekla Máchova matka, ač sama malé postavy: «Co jsi si to za ťopku vyvolil?»

Eleonora-Lori Šomková (nar. 25.2.1817, + 1891), byla dcerou vojenského invalidy, kdysi knihaře, který po domácku vyráběl krabičky pro pražské lékárníky a žižkovskou kapslovnu Selliera a Bellota. Měla dva bratry a tři sestry; jedna z nich, Antonie, se později stala matkou významné české herečky Marie Bittnerové, členky Národního divadla.

S Máchou se sedmnáctiletá Lori seznámila ve společnosti hereckých ochotníků, kteří se připravovali hrát české divadlo ve Švestkově domě u sv.

Mikuláše na Malé Straně (nebylo to, jak se mnohdy uvádí, Kajetánské divadlo v Ostruhové, dnešní Nerudově ulici).

Bylo to v zimě roku 1834, když do kavárny «U Suchých» v Celetné ulici, v domě, kde se odpradávalo říkalo «U jelena v kotli» nebo «U červeného orla», zavítala jednou společnost mladých lidí, mezi nimi J. K. Tyl, další divadelní nadšenec Jan Kaška-Zbraslavský, básníci Mácha, Jablonský, Chmelen-ský, humorista a satirik F. J. Rubeš, překladatel a memoárista Josef Bojislav Pichl a jiní, také čtyři ctitelky Thálie, sestry Magdaléna a Anna Forchheimovy, Anna Maletínská a Marie Šomková, která sem přivedla i svou mladinkou sestru Lori. Mácha se do ní na první pohled zamiloval.

Lori vzpomíná: Dostala jsem úlohu v Klicperově «Kytce» a chodili jsme hru zkoušet do obydlí Tylova na rohu Truhlářské ulice. Jednou jsme šli ze zkoušky do Celetné ulice do kavárny «U Suchých». Tyl dal mně a Lény Forchheimové, která jeho nevěstou byla, přinést čokoládu. Jeden z mladých mužů mne bedlivě pozoroval a konečně přistoupil k nám, praví: «Prosím, jen pijte, panno, to Vás příjemně zahřeje.» Lény mi zašeptala: to je přece pan Mácha! Pak nás společně s Tylem doprovázel až ke sv. Petru a cestou se mne tázal, kam chodím v neděli do kostela a když jsem mu řekla, že k sv. Jakubu na půldvanáctou, rychle odpověděl, že tam chodí také.»

Z dalšího průběhu jejich známosti vysvítá, že neprožívali stále jen příjemné chvíle. Mácha byl žárlivý, nenasytný, pokud se intimních styků týkalo. Stále jej trápila myšlenka, že Lori nepatřila jen jemu. U rakve její matky si o půlnoci vynutil na těhotné milence přísahu, že nepatřila nikomu jinému... ale pak se dozví: eine Notzucht ist unterlaufen... jenže při Lořině záchvatu pláče vyjde najevo, že «poprvé to – nebylo znásilnění». Svému příteli Hindlovi připomíná v dopise, že podobnou situaci líčí ve svém Máji: Dívčina krásná, anjel padlý... ach – ona, ona! Anjel můj! Proč klesla dřív, než jsem ji znal? – to když «strašný lesů pán» zjistí, že někdo pokořil jeho dívku, Jarmilu.

Líčení v Máji se shoduje se situací, která se řešila

v květnu 1836 přísahou u rakve Lořiny matky, tedy již po napsání básnického díla: bez konce láska jest, zklamánat'...

V Máchově Deníku, kde byly psány v šifrách choulostivé odstavce, o jejichž rozluštění se s úspěchem pokusil v roce 1886 Jakub Arbes, se dočítáme některé cynické a erotické otevřenosti, které bychom u Máchy nepředpokládali. Jako by se snad těšil všemi těmi projevy své sexuálně excentrické potřeby, když podrobně líčil, co dělal on a co Lori...

Mácha pravděpodobně počítal s tím, že jednou dojde k uveřejnění jeho Deníku, protože na str. 25 uvedl v rukopisu dešifrovací klíč, což Jakubu Arbesovi poněkud usnadnilo práci při luštění básnickova složitěho písma. Některé pasáže byly psány dokonce anagramaticky.

Čtyři dny potom, co básník nastoupil právnickou službu jako amanuensis u litoměřického justiciára Durase, prožívá Lori, vyhnána z domovského prostředí pro svůj poklesek, svoji těžkou hodinku u porodní báby Josefy Čížkové v domě «U šlejfiřů» na kraji Vojtěžské ulice.

Zdá se, že jen existence nemanželského synka Ludvíčka nutila Máchu k tomu, aby se s Lori konečně oženil. Vždyť ona to byla, které milenec rozkazoval a přikazoval, kterou ovládal duševně i sexuálně, někdy až brutálně, takže o vášnivé inspirativní lásce nelze již téměř mluvit.

V dopise ze 2. listopadu 1836, tedy celých pět dnů před smrtí a sedm dnů před již pevně stanoveným termínem svatby s Lori, v úterý 8. listopadu 1836, jež se změnilo pak v den pohřební, píše: «... zachováš-li se ještě jednou proti mémuz rozkazu – rozkazu, pravím, nikdy mne už nespatriš. Poroučím tedy, přísně Ti poroučím...» To byla poslední písemná slova pěvce Máje. Dne 6. listopadu 1836, kolem 3. hodiny s půlnoci zemřel. Odešel nejsladší milenec života.

Ve svém dvaatřicátém roce se Lori provdala, vyléčena z ran mládí, ale bez lásky a jakýchkoliv iluzí, za policejního úředníka Františka Sieha. Bývalo ji pak vidět v jedné z úzkých uliček Starého Města za dveřmi nítářského krámků, který si najala, aby prodejem drobného galanterního zboží přispěla chudým grošíkem k nevelké manželově gázi.

* * *

ZA NIMI MOSKVA

Pro život na Západě se v březnu v žádosti britským úřadům rozhodli **ANDREJ GAVRILOV** a jeho žena **NATALJA**. Gavrillov je další vysoce nadaný sovětský pianista, směřující ke kvalitě **SVJATOSLAVA RICHTERA** a **EMILA GILELSE**. Je mu 29 let, poprvé hrál na klavír ve věku tři let, jako osmnáctiletý zvítězil v proslulé Čajkovského mezinárodní soutěži v Moskvě, a od 21 let koncertoval s úspěchem v Evropě a Spojených státech. Od roku 1979 – doby invaze Afghánistánu – mu úřady nepovolily zahraniční cestu, až letos. Svým odchodem kráčí Gavrillov ve stopách svých krajanů hudebníků jako pianisty **VLADIMIRA AŠKENAZY** nebo cellisty **MSTISLAVA ROSTROPOVIČE**.

Po zhanobení republiky mnichovským diktátem byly Máchovy tělesné pozůstatky vyzvednuty na litoměřickém hřbitově a po 103 letech převezeny do Prahy, kde z Pantheonu Národního muzea se konal v květnu 1939 manifestační pohřeb pěvce Máje. Byl uložen tam, kde sni svůj poslední sen nejlepší synové národa, na vyšehradském hřbitově.

Lori byla pohřbena na vinohradském hřbitově, ale místo jejího posledního odpočinku bychom marně hledali. Byla uložena do hrobu rodiny Zedníckovy na třetím oddělení svatého pole vinohradského, kde nedaleko ní odpočívají autor Broučků Jan Karafiát, K. V. Rais, Josef Holeček, Zikmund Winter, K. M. Čapek-Chod, Václav Vlček, Jan Morávek, Jan Gebauer, Jan Jakubec, Albert Pražák, Miloslav Hýsek, překladatel staroindické poezie Josef Zubatý a další osobnosti, které se zasloužily o národ.

Anima — šarlatová květina Dominika Tatarkey

MOTTO:

Šarlatová květina: zázračné vědomí, že toto místo ženy je tady jen proto, aby tě s ní spojilo. Tak je to nesmyslné, tak nepraktické, přímo náboženská bláznivina.

Robert Musil (Deníky)

Muž čerpá svou sílu a pýchu ze dvou zdrojů: z povolání a z pohlavní síly.

Reiner

Každá opravdová vášeň pochází z nekonečna.

Hermann Broch

Celou noc jsem četl knížku Dominiky Tatarkey, která mi přišla z nakladatelství INDEX v Kolíně n.R. Jmenuje se PÍSAČKY a je titulní knihou stejnojmenné trilogie. Shodou okolností jsem krátce předtím četl rukopis přednášky, kterou mi poslal z USA filosof Ivan Sviták a vzpomněl jsem si na jeho invektivy proti některým tendencím samizdatové i exilové literatury, které shrnuje například tento citát: «Hledáte smysl života? Vzhůru do postele!» Máme-li však odvahu jít proti proudu módy, jež dnes uchvacuje emigrační tisk, a jsme-li zvýhodnění znalostí skutečně univerzální pravdy, že «muž, který překročí šedesátku, nosí neplech už jen v hlavě» (E. W. Howe), pak nám snad nebudou imponovat spisovatelé a autorky, snažící se svědomitě prosouložit ke smyslu své existence, a podat nám o tom věrné zprávy. . .».

Dlouho jsem nemohl usnout, více než líčením erotických scén vzrušen evokací politického útisku v husákovském režimu. A promýšlel jsem jakousi malou apologii erotické literatury a Dominika Tatarkey, nikoli proti Ivanu Svitákovi, který jistě Tatarkovu knihu uvítá jako dílo spřízněné duše, ale proti možným výtkám těch, jimž se nebude líbit, že ji napsal «muž, který překročil sedmdesátku», anebo že vůbec zvolil toto téma.

Mohu-li mluvit za sebe, pak naopak vítám především ony «věrné zprávy», ať to je třeba mnohasvazková zpráva anonymního Angličana z 19. století Waltera, deníkové záznamy o erotických dobrodružstvích jeho krajana Samuela Pepyse, životopis Casanovův nebo deníky Anaïs Nin, proslulé přítelkyně Henryho Millera.

Ale napadá mě v souvislosti s Tatarkovou knihou především jedno pozdní Millerovo dílo. Jmenuje se *Insomnia* a autor v něm píše: «Zde tedy máme onoho údajně slavného starého muže (75, ne méně!), který pronásleduje mladou bludičku». A jinde: «Samozřejmě nejsem teď už mladý – což činí všechno znepokojivější. A samozřejmě ještě směšnější. Odhlédne-li se blahovolně od toho, že když jde o lásku, nic, nikdo, žádná situace nemohou být docela směšné.»

Ke stejnému tématu si zapsal do deníku Robert Musil: «LÁSKA: My jsme ti, kdo musí vždy na-

sadit všecko. Být podváděn nemá pro nás vlastně smysl, poněvadž jednáme pod nesmírným vnitřním tlakem, a objektu připadá jen úkol tento tlak vyvolat. Proto jsme naivní jako děti, když jde o to posuzovat milenku. I jestliže milenka chce pouhý flirt a lehký sentiment, jsme dost zaslepeni, abychom jí chtěli dát vše – celou duši. Jsme směšni, ale máme k tomu dobrý důvod.»

Ostatně, než odsoudíme Tatarkey, vzpomeňme si na osmadesátiletého Goetha, který se neváhal zesměšnit pro svou vášeň k mladičké Ulrice, a také nám o tom podal (dnes nesmrtelnou) zprávu. A když jsme narazili na lásky starých mužů k mladým ženám v Mariánských Lázních, vzpomeňme tu i Jana Patočky a veršů jeho přítele Seiferta, který v Elegii z Mariánských Lázní napsal o tělesné lásce:

Vždyt' ve svém životě nemáme nic
než vlastní tělo.

Někdy je sice těžké přespříliš,
však konec konců je to jediné,
co člověk vůbec má.

Vše ostatní jsou kalné přeludy
a mihotání stínů.

Ó ano, zůstaňme u básníků a otevřeme si Májový sen Hynka z Poděbrad, který (pět století před Tatarkey) jsa se svou milou v loži, hledí «zda bych jí mohl kolena rozložit a mezi ně se rychle vložit», anebo otevřeme tajný deník Máchův: archetypy vášně, voyeurství nad milenčiným klínem nebo žárlivosti jsou tytéž jako o půl druhého století později u Tatarkey, který také za svou milenkou spěchá do Prahy.

Říkám to proto, že každá kniha v sobě obsahuje zkušenosti všech knih předchozích, proto musí Tatarkův text (jako Leibnizovský vesmír, v němž každá monáda je ovlivněna všemi ostatními) obsahovat i Nezvalovy Sonety Roberta Davida, stejně jako temnou erotiku básní Holanových.

A nezapomeňme, že Tatarkey je franštinář, znalec francouzské literatury, jemuž je důvěrně známa erotika básní Baudelairových, básně jako «Devět bran tvého těla» od Apollinaira nebo «Vlná láska» od André Bretona.

Osmdesátiletý Victor Hugo hovořil o své mužné potenci dokonce ve francouzském parlamentu – a jeden z francouzských prezidentů umřel v klíně kurtizány.

Jsou možné i jiné paralely k francouzské literatuře. Například archetyp milenky, která může být donašečkou nepřátelské vrchnosti. Což se podobné nepříhodilo Françoisu Villonovi, který býval studentem Sorbonny stejně tak jako Dominik Tatarkey?

Dalo by se takových paralel najít desítky. Ale jedna z nejvýznamnějších by měla být připomenuta jmenovitě také proto, že se v ní setkávají dvě z nejvýznamnějších knih pražského samizdatu. Tatarkovu knihu vydal v edici Petlice Ludvík Vaculík, jehož

kniha Český snář byla také příběhem lásky k mladé ženě: lásky eroticky nenaplněné (zatímco o naplněné lásce se dovídáme jen z fotografií, jež knihu doprovázejí). A protože píši pro čtenáře obou těchto knih, smím tady připomenout i příběh lásky jiného starého muže, kterého rovněž trápila láska k mladé ženě, již mnozí považovali za «Matu Hari». Ani ten se netajil svým vztahem k šarlatové květině oné mladé ženy. Vaculík o tom píše v jednom z posledních zápisů Českého snáře.

Naši spisovatelé se citují ve svých knihách navzájem často. Tak je to i s knihou Tatarckovou. A protože jde o knihu výsostně erotickou, nemůže se Tatarcka nezmínit vícekrát také o Milanu Kunderovi, který si už od Monologů a Směšných lásek získal pověst erotického spisovatele kdysi v Praze, a dnes po řadě románů i v celém světě. A cituje i vlastní knihy. Cituje svou Paříž, kam nesmí za svou láskou. I v jeho knize se objevuje Nezvalova ulice *Gît-le-Cœur*. Té nelze uniknout; každý z nás, kdo navštívil Paříž, tam jaksi pietně putuje po Nezvalových stopách.

Vždyť i v deníku Jiřího Koláře z let 1946-47 čtu zápis ze 6. června: «Nezvalovou vinou se zastavuji před uličkou *Zde leží srdce*, jako bych čekal, že odtud vylétne anděl, šťavelový anděl, jemuž hoří hlava».

Tatarcka píše v Písačkách, že v této ulici bydlel v bouřlivém roce 68 v Hôtelu de la Paix, než ho odtud přestěhovala Malrauxova sekretářka, nemožící ovšem tušit, čím je ulice *Gît-le-Cœur* českému spisovateli.

Když jsem tudy šel minulého máje, napsal jsem si také pod vlivem Nezvalovým haiku:

*Rue Gît-le-Cœur má
lůžka volná.
Čpí sperma.
Jde život kol nás...*

Až tudy půjdu v letošním květnu, budu vyhlížet i Hôtel de la Paix a myslet na Dominika Tatarcku.

Nepíši recenzi Tatarckovy knihy, chtěl jsem jen obhájit její téma a naznačit, že jde víc než jen o deník erotického vzplanutí, že jde spíše ve smyslu Brochově o nekonečno. O metaforu hledání věčnosti a svobody.

Kdysi jsem o tom chtěl psát už v souvislosti s Kunderovým románem *Knihy smíchu a zapomenutí*. Hrdinkou té knihy je žena-Tamina. Z kontextu celého jejího příběhu mi vyplynulo, že jde o symbolické putování duše, principu Anima, jak ho nacházím ve výkladu C. G. Junga.

Také Tatarckův příběh navozuje symboliku hledání ženského principu, symbolizovaného pro něho vizí pohlaví, šarlatové květiny lůna. Nemohl jsem přejít Tatarckovu dvojí poznámku v knize, že se cítí být mužem-ženou – a že odtud plyne jeho empatie do ženské psychiky, ba dokonce do tajemství ženského orgasmu, že v knize často mluví ústy své Lutecie, Natalie – Animy.

K tomu nacházím u C. G. Junga toto vyjádření: «V té míře totiž, ve které je muž přemožen (kolektivním) bezděčnem, zjevuje se nespoutaněji nejen jeho pudová sféra, nýbrž i určitý ženský charakter, kterému jsem navrhl říkat Anima».

Tak je mi Tatarckova cesta k šarlatové květině cestou k nekonečnu.

KAREL KYNCL

LONDÝNSKÝ KORIOLANUS

Tohle bude vyprávění o jednom představení londýnského Národního divadla, i když vám zpočátku bude připadat jako o něčem úplně jiném. Jsou však chvíle, kdy člověk skutečně musí začít od Adama, nebo aspoň od starých Římanů.

Kolem roku 490 před Kristem došlo v tehdy dosud malém městském státečku jménem Řím k hladomoru a plebejským bouřím. Římský patricij Gnaeus Marcius, zvaný Koriolanus, tehdy v senátu navrhl, aby se obilí dovážené ze Sicílie rozdávalo lidu – ale jen pod podmínkou, že se lid vzdá tribunátu, tedy jakýchsi zárodků demokracie, a vrátí se pod vládu silné ruky. Pochopitelně Koriolanovy silné ruky. Byl však poražen a odsouzen do vyhnanství, načež se spojil s Volsky, nepřáteli Říma, a rozpoutal válku. Nakonec byl za nejasných okolností zabit.

Málo jasný a málo dokumentovaný je vlastně celý Koriolanův příběh. Zaznamenal ho teprve šest století po zmíněných událostech historik Plutarchos, a podle Plutarchova líčení pak napsal – o dalších patnáct století později – William Shakespeare svou známou tragédií Koriolanus.

Shakespearova hra je hrou navýsost politickou, a jako taková byla také vždycky inscenována. Režiséři a herci na celém světě ji od počátku až do dneška vykládají pokaždé podle situace své doby a konfliktů, které v ní převládají. Už první historicky doložená inscenace z roku 1682 je toho názorným dokladem. Tehdy zuřil v Anglii boj mezi toryi, podporovanými králem Karlem II., a whigy – a pojetí Koriolana bylo v důsledku toho výrazně royalistické. Soustřeďovalo se na zdůraznění nevděku prostých lidí, a nutnosti, aby se podřídili královské autoritě.

Když přeskočíme další staletí a zůstaneme přitom v Británii, pak londýnská inscenace roku 1901 byla obrovskou oslavou imperialismu. Byl to rok úmrtí královny Viktorie a úspěšného zakončení burské války.

Naproti tomu slavný anglický herec Laurence Olivier hrál Koriolana v roce 1938 jako podobenství o vstupu a pádu fašistického diktátora – a tento přístup k Shakespearovu dramatu vlastně převládá na celém světě do dneška. Teoreticky se zdůvodňuje asi takto: Koriolanus je hra o tom, co se stane, když se společnost rozdělí na dva nesmiřitelně nepřátelské tábory, a když v ní chybí fungující střední vrstva, která by zmírňovala vášně a

byla ochotna ke kompromisům, s nimiž stojí a padá demokracie. Boj mezi patricijí a plebejci pokračoval v celých dějinách starého Říma – a skončil zničením republiky a nastolením absolutní moci císařů. Stejně tak křehké demokracie, které se zrodily ve Francii roku 1789, v Rusku v únoru roku 1917 a v Německu roku 1919, se staly obětmi polarizace společnosti na dva zuřivě nepřátelské tábory – což nakonec otevřelo cestu Napoleonovi, Stalinovi a Hitlerovi.

Pro úplnost musím připomenout, že Bertolt Brecht v padesátých letech ve svém východoberlinském Berliner Ensemble uvedl na jeviště marxistickou verzi Shakespearova Koriolana, v níž zdůraznil roli třídního boje. A že západoněmecký spisovatel a dramatik Günter Grass právě tuto Brechtovu inscenaci použil jako námět své hry Plebejci nacvičují povstání – a že v ní srovnal chování Koriolanovo s chováním samotného Bertolta Brechta v době východoberlinského povstání proti Sovětům v roce 1953.

* * *

Tak – a po tomto poněkud delším uvedení do situace se konečně mohu věnovat jádru svého sdělení:

Londýnské Národní divadlo uvedlo loňského roku Shakespearova Koriolana na jedné ze svých tří scén v nastudování známého režiséra Petera Halla. V roce 1984 – to znamená v době velké stávkové horečky britských horníků. Zcela podle tradice se tedy Hallovo pojetí blíží pojetí Brechtovu: vyznívalo v podporu hornické stávkové horečky, i když neznásilňovalo Shakespeara natolik, aby zamlčovalo její pravděpodobný špatný konec. K tomu špatnému konci došlo začátkem března 1985: stávka skončila porážkou horníků. Shakespearův Koriolanus se však v londýnském Národním divadle hraje dál v původním nastudování, které teď v jistém smyslu připomíná vzdálenou hvězdu, jejímuž světlu trvá léta, než dopadne na naši Zemi. Ta hvězda už vyhasla, ale my ji stále ještě vnímáme jako planoucí.

Ale nejenom to. Režisér Peter Hall zapojil do své inscenace zajímavým způsobem obecenstvo. Využil toho, že jeviště této scény nemá oponu a tvoří jakoby poloostrov, vybihající do hlediště. Je obklopeno jako miniaturní amfiteátr třemi řadami stupňů, z nichž prvního použil režisér k hereckým akcím, a na zbývajících dvou sedí diváci. Za privilegium sedět přímo na scéně musí odvést jistou práci. Asi pětkrát nebo šestkrát za představení povstanou, sestoupí na vlastní jeviště, obklopí herce a promění se v dav římských občanů. A podle okolností tleskají či hrozí pěstmi, volají «Sláva» nebo «Hanba!», «Ať žije Koriolanus!» anebo «Ať zhyne Koriolanus!».

Pochybuji, že to byl režijní záměr, ale výsledný dojem z tohoto experimentu je drtivý. Račte si představit diváky všech věkových kategorií, kteří většinou nemají tušení, o čem hra, na niž se přišli podívat, pojednává – a najednou se ocitnou před nutností, přímo povinností, aby v ní spoluúčinkovali. Asistenti režie jim to těsně před zahájením představení prostě oznámí. A oni se chtě nechtě musí podřídit.

A račte si představit, co pak vidí ostatní diváci v opravdovém hledišti, kam na ně režisér a jeho asistenti nemohou. Sedí a dívají se na své kolegy, jak na scéně nevědí co s rukama, jak přešlapují v pozicích dřevěných loutek a jako papoušci opakují slova chvály nebo zatracení, vášně nebo úzkosti – která však dopadají neživě a strojeně. Jak by ne – jejich akce se neopírají o skutečný cit nebo pocit, a oni nejsou ani herci.

Poté, co shořela hvězda hornické stávkové horečky, zůstal z brechtovského pojetí Koriolana v londýnském Národním divadle téměř jenom tento otravný a hrůzný obraz nemyslného tupého davu, který automatizovaně reaguje tak, jak se mu nařídí. Děsivé zpodobení jedné z děsivých dějinných sil, jejíž setrvačnost je schopna v některých historických obdobích strhnout lidstvo zpět do středověku.

Nemyslím, že na světě existuje «inteligentní cenzor», protože když je někdo inteligentní, těžko může být cenzorem – a když je někdo cenzorem, těžko může být inteligentní. Ale dejme tomu, že takový živočich třeba u nás v Československu přece jenom existuje – a dejme tomu, že by se nějaký československý režisér rozhodl inscenovat Shakespearova Koriolana «levicově», po londýnsku. V tom případě garantuji, že by představení bylo po několika málo reprízách staženo z programu. Pro vyrazení státního tajemství o jednom z mechanismů, na nichž je založen totalitní systém.

* * *

To je vlastně vše, co jsem vám o londýnském Koriolanovi hodlal sdělit.

Dovolte mi však ještě povytce osobní poznámku. Fakt, že jsem nic zlého netuše zakoupil vstupenku na jeviště, měl za následek, že jsme se ženou byli nuceni vystupovat na prknech, jež znamenají svět, v rolích částíček onoho odporného starořímského davu. Můžeme ovšem oprávněně tvrdit, že jsme hráli na scéně londýnského Národního divadla.

Za sebe tu spěchám zdůraznit, že k mým životním cílům nikdy ani zdaleka nepatřilo být hercem. Jakousi ironickou shodou okolností mě však osud do toho neustále a někdy zběsile tlačil. Když pomínu své hrůzné herecké kreace koncem války na jevišti bývalého Intimního divadla v Praze, z doby svého členství v Dismanově souboru, vyjímá se na tomto rubu mého života zvláště druhá hlavní role v českém filmu Muž na útěku, natočeném na jaře 1968. Tehdy mě k tomu donutil režisér Sklenář, a film byl – nikoli na posledním místě mou zásluhou – jedním z největších propadáků stříbrného plátna. Po několika měsících od natáčení, v srpnu 1968, jsem došel k názoru, že v situaci, kdy antitalenti mého kalibru začali fušovat do řemesla Štěpánkům a Chramostovým, bratrská vojska prostě musela zasáhnout.

Teď jsem se tedy proti své vůli opět pitvořil, tentokrát v britském divadle. S rozechvěním očekávám následky.

a kulturní politika

V projevech československých představitelů i ve znormalizovaném tisku najdeme nemálo slov tom, jak československý stát převelice pečuje o své kulturní památky. Zvykli jsme si již, že čím více se o věcech hovoří, tím méně se dělá ve skutečnosti. Stav některých objektů, jež mají vztah k české a slovenské historii, je takový, že pracovníci státní památkové péče stojí před rozhodnutím, zda objekt zbourat dříve, než někoho zasype, neboť náklady na jeho opravu jsou tak vysoké, že by se za ty peníze mohla postavit jeho kopie.

Když loni na podzim přinesl západoněmecký časopis STERN otrěsný dokument ze severních Čech, mimo jiné snímek kostela v Horním Jiřetíně, do kterého se střefovali sovětští dělostřelci pro další sovětský film o obraně Moskvy, vzpomněl jsem si, kolik takových historických objektů vzalo na Slovensku, Moravě a v Čechách za své. Byl jsem mnohokrát svědkem toho, že československé vojenské velení, samozřejmě za přímého řízení sovětskými vojenskými poradci, vybralo významné kulturní památky za objekty ničení v přípravě na třetí světovou válku. Mohl bych uvést příklady srovnání se zemí nejen kostelů, zámků, hradů, ale i celých vesnic, které se staly objekty ostrých střelb a bombardování při cvičeních, jež podle oficiálních komuniké sloužila ke zvýšení vojenského mistrovství československé lidové armády ve spolupráci s bratrskými vojsky Varšavské smlouvy. Obyvatelé Kežmarku a okolí, v oblasti Malacek, Moravského Berouna, Libavé, Hanácké Louky u Vyškova, ale i na Mimoňsku, Doupovsku, Příbramsku a na Šumavě mohou potvrdit, kolik takových historických památek bylo za dobu budování reálně socialistické společnosti zničeno a kolik zmizelo i celých vesnic. Vzpomínám na rozstřílený klášter v Dobré Vodě u Moravského Berouna, zničené kostely ve výcvikovém prostoru VVP Libavá, ale i na zničené, rozstřílené a buldozery zplanýrované celé vesnice ve VVP Kuřívody na Mimoňsku. To je jen jedna stránka kulturního barbarství. Kdo ví např. o totálně zničeném hradu Valdeku ve výcviko-

vém prostoru Jince? Jak dlouho byl ponechán zkáze významný hrad Bezděz, jen proto, že si tehdejší ministr Čepička usmyslel, že tam nikdo nesmí, aby neviděl na mimoňské letiště? Stejný osud potkal rozvaliny hradu Ralska.

Počátkem osmdesátých let bylo halasně vytrubováno, jak svědomitě bude s obrovskými náklady přemístěn kostel v Mostě. Byl k tomu založen i nový národní podnik TRANSFERA, který byl však rozpuštěn dříve, než bylo dílo dokončeno. A tak ještě jedenáct let poté, co byl přesun zahájen, není instalace skončena, a navíc bylo konstatováno, že kostel byl přesunut do špatně zvoleného prostoru, kde se již dříve prováděla těžební činnost, a že pod ním leží další zásoby hnědého uhlí.

Čtenáři si možná vzpomenou, že významná slovenská kulturní památka, Spišský hrad, který je tak úzce svázán s českými dějinami, byl uzavřen celých 17 let, a že oprava není dodnes skončena. Ty části hradu, které se opravovaly, opět zchátraly a jsou pro návštěvníky nebezpečné. Kdo by se chtěl názorně přesvědčit, jak vypadá péče o kulturní památky v Čechách, tomu doporučujeme návštěvu pardubického zámku. Tento objekt, který má velký význam pro české dějiny, neboť v něm byl podepsán Leopoldův patent, je v tak zoufalém stavu, že se do něho bojí chodit i zaměstnanci musea a obrazové galerie. Jeho stav vyvolává opravdu hamletovskou otázku – být či nebýt, nebo převedeno do reálně socialistické mluvy, zbourat a znovu postavit, nebo opravit? Co bude levnější? Ale jestli opravy budou prováděny stejným způsobem jako např. domů na Pernštýnském náměstí, pak doporučujeme zbourat. Opravy, které trvají bezmála dvacet let (déle se staví jen pardubický plavecký bazén), mají takovou kvalitu, že se může z druhého konce začít znovu. Stačí se jen podívat na dům s reliéfem Jonáše a velryby a je to každému jasné. Možná, že okresní stavební podnik provádí opravy podle sovětského novátora Zlobina, který prý přišel na to, že když se staví dům, musí se nejprve udělat základy a pak se může pokračovat dál. Co se ale stane, když se zapomene udělat střecha? Dva roky se opravovala tzv. Zelená brána. To byl předpoklad. Oprava však trvala roky čtyři a teď náhle nejdou hodiny. Prostě se na ně zapomnělo. A tak se bude v opravě pokračovat. Podobným tempem a způsobem, jako při opravě Týnského chrámu v Praze, který podle pražských údajů nikdo neuvidí bez lešení do konce tohoto století.

JAKÉ BUDE V ROCE 2492 POČASÍ?

JULIÁN SLATINA

Rudé právo 13. dubna. Sobota – tedy víkendové; kéž by bylo plné dobrých, úlevných zpráv. Po celotýdenní shánce si je zasloužíme. Jenže koho by potěšila Černá kronika, neúprosně číhající v obvyklém pravém dolním rohu druhé stránky. Tak tedy: «Nákladní vlak najel... Vznikla škoda... nehodu zavinil...»: zaplat' pánbůh, aspoň žádný mrtvý! Další zpráva: «Tři lebky a větší množství lidských kostí... v Praze 8... jde o kosti, které jsou na místě více než padesát roků.» Konečně mrtvola, dokonce ve větším

množství – ale od uložení nebožtíků uplynulo půl století. A mimochodem: co ta novina hledá v Černé kronice? Po padesáti letech? Sem s něčím aktuálním! Tohle už je nám bližší: «Škodu přibližně za 150 000 Kčs... 35 vloupání...» – za jeden den, a to jen v ČSR – úplná idyla. Chyt'me se tedy posledního stébla: «Na silnicích ČSR... 145 dopravních nehod. Čtyři lidé... těžce zranění.» Tak vida, stalo se všelicos, ale lidské oběti ten den nepřinesl.

Až na dvě. Co nezmohly nehody vlakové ani auto-

mobilové, obstarala strana a vláda. Ještě že ji máme. Hrdé hlášení sedí tak těsně vedle Černé kroniky, že nechápeš, proč nebylo otištěno rovnou pod jejím nadpisem. Snad proto, že podle ministerstev spravedlnosti, vnitra, a koho ještě, patří do kroniky bílé? Však i titul je podstatně větší: «Tresty smrti vykonány.» Asi jako by se napsalo: «Úkoly sklizně chmele splněny.» Nic černého na tom není, je to tak dobře. Tresty byly uděleny, bylo tedy potřeba je i vykonat. Kam by se jinak poděla socialistická zákonost?

Jedenatřicetiletý František K. se dopustil dvou loupežných vražd a majetkových trestných činů, a to v létě 1982. Odsoudil ho Krajský soud v Ostravě, na rozdíl od sesterské instituce v Ústí nad Labem, která za vraždy dvou žen a další trestné činy udělila «absolutní trest» (elegantní formulace ČTK) 28letému Stanislavu K. I jeho trestná činnost spadá do let 1980 až 1982.

Máme rok 1985. Zločinci tedy čekali na absolutní odplatu za své činy tři roky. Patrně v tom čase čekání na smrt čekaly i jejich žádosti milost. Prezident republiky měl oba případy možná nějakou dobu na stole; nakonec podepsal. Se svým svědomím srovnal i těch – připočítáme-li doktorskou zkratku – třináct nešťastných písmen svého jména. Nešťastných pro Františka K. a Stanislava K. po třech letech. A šťastných pro koho? Pro jejich mrtvé oběti? Pro rodiny těch obětí, nebo snad pro rodiny obou K.? Pro prezidenta? Pro nás všechny? Pro koho vlastně? A zabránil nebo zabráni snad Františkův a Stanislavův «absolutní» trest jediné další loupežné vraždě, vraždě ženy nebo majetkovému trestnému činu?

Evropa čítá, tuším, 36 států, od velkých mocností k trpasličím ministátečkům. Z nich ještě si ve svých zákonících uchovává barbarský rituál smrti za smrt čtrnáct zemí. Nechme stranou Irsko, Belgie a Řecko, které jsou na cestě k zrušení poprav, i drobnohledné knížectví lichtenštejnské, kde patrně už zapomněli nejen popravovat, ale i škrtnout tu položku v zámeckých knihách.

A zbude nám deset zemí, u nichž se setrvání na instituci šibenice jaksi dá pochopit. Jednou z nich je Turecko – a kdo by se divil? Nu, a těch devět ostatních? Prosím:

Albánie, Bulharsko, Československo, Jugoslávie, Maďarsko, Německá demokratická republika, Polsko, Rumunsko, Sovětský svaz.

Všechny se beze studu hlásí k socialismu. Ale i v představách o něm se rozcházejí. Takže společně mají jen jedno. Špagát.

Na věčné časy? Pro osvězení z kronik Černé a Ještě černější listuji v tomtéž čísle RP dál až k příloze Haló sobota. Snad ona mi poskytne útěchu z černí, snad tu najdu něco povzbudivého. Listuji až na stranu 5, a jsem za to odměněn: v rubrice Věda a technika, kde se mi usmívá na uvítanou «Předpověď na 500 let». Ne toho, co se stane v oné době v politice (bude nějaká?), ale jaké bude počasí. Přišli na to prý polští vědci, kteří se místo studia problému, jak se bude vyvíjet jejich vlast v nejbližších pěti letech odebrali do epochy stokrát vzdálenější. Ale budiž, i to nás zajímá: od realit doma se zahleděli do Slunce, a z jeho aktivity získali matematický model. Z něho víme, že nás čeká krutá zima v roce 2001 – což by někteří čtenáři Rudého práva, bude-li, jak se obávám, ještě vycházet, ještě stačili ověřit – a dále v letech 2054, 2247 a 2492; polští odborníci podobně předpovídají

roky výrazně teplých zim, chladných měsíců letních, drsných podzimů a mrazivých jar; mimořádně mě naopak zahřálo vědomí o několika zvláště teplých rocích, včetně pozeňnaného letopočtu 2398. Hřejivý pocit pokračoval, až byl náhle přerován zábleskem myšlenky na ještě černější kroniku: Zdalipak v onom roce 2398, neřku-li v mimořádně mrazivém roku 2492, bude v Československé socialistické republice (nebo co ji vystřídá) ještě kromě jiných barbarských zařízení existovat trest smrti? Nebo vzpamatuje-li se kdo příslušný či lidé si vymohou jedno ze základních lidských práv, právo na život, už předtím, přestane se všet už v roce chladného léta 2168 anebo dokonce – vidina až příliš svůdná, než abych ji viděl jako reálnou! – v roce chladného léta 1997...?

A už vůbec nepřipouštím, že by něco takového mohlo nastat v přespříštím roce drsného podzimu 1987. To jistě ne – vždyt' by bylo třeba mistra popraveckého přeradit na jinou práci, či přímo poslat do penze. A na tak nereálnou vizi je náš reálný socialismus až příliš reálný.

Terorismus v Bulharsku

Teroristické atentáty v Bulharsku si za posledního tři čtvrtě roku vyžádaly osm životů a devět osob bylo zraněno. Sdělil to na tiskové konferenci v Sofii v půli května generální prokurátor KOSTADIN LJUTOV. Zároveň, podle zpravodaje jugoslávské agentury Tanjug, ohlásil nové zostřené tresty za teroristické činy: od 20 roků vězení až k trestu smrti. K výbuchům došlo letos v březnu na nádraží v Gunově a loni v srpnu, rovněž na nádraží, v Plovdivu. Novináři v Sofii se nedověděli, proč se bulharský tisk o atentátech tak dlouho nezmínil.

BENZINOVÉ OPOJENÍ a vystřízlivění

«Polovina soukromých automobilů v Estonské SSR roku 1984 jezdila na kradený benzin», napsala začátkem dubna tr. moskevská «Socialističeskaja industrija». Oficiální ekonomický deník ÚV KSSS dodal, že benzinové stanice platí v celém Sovětském svazu za zlatý důl pro ty, kdo «v tom umění chodit». Jako běžný trik uvádí, že čerpají do aut o několik litrů méně místo «plné nádrže», a tržbu z ušetřeného benzínu svěrují vlastní kapse. Podvody však i tam jdou shora: «Skandál estonských pump» skončil sesazením Y. NYRKA, předsedy (ministra) estonského úřadu pro distribuci pohonných hmot, který «dlouho ignoroval četná hlášení o korupci na svém úseku»; vedoucí odboru V. LIVJA byl potrestán 10 lety vězení a konfiskací jmění, a devět jeho spolupracovníků si odsedí kratší tresty. Livja, poznamenává sovětský list, prodával místa vedoucího benzinové stanice za 500 rublů.

OBSAH č. 4/1985

O hříchu marnotratnosti <i>Jg</i>	1
Ve frontě na chleba <i>Jiří Ruml</i>	4
Ke 40. výročí skončení 2. světové války <i>Dokument Charty 77 č. 9/85</i>	5
Charta 77 vzpomíná oběti války	7
O minulosti <i>Dalimil</i>	7
Jak jsem šel s jednou dívkou po ulici <i>Jaroslav Mezník</i>	8
Otevřený dopis žen z Východu a Západu občanům Evropy	10
Neoficiální kontakt s oficiální britskou delegací	11
Christian Mellon zadržen a vypovězen <i>Sdělení VONS č. 435</i>	11
«Hlavně mě těší ta nezávislost na chleboďárcích» <i>Jiří Ruml</i>	12
O čem Rudé právo nepíše <i>Z.H.</i>	19
A o čem Rudé právo píše, aneb Kdo je hulvát?	21
Můj spolužák Michail Gorbačov <i>Zdeněk Mlynář</i>	22
Vytrhnuté stránky z dějin oslobodenia <i>Ján Mlynárik</i>	24
Underground? Druhá kultura? <i>NM</i>	27
Šimečkovo Obnovení pořádku <i>Zdeněk Mlynář, Vilém Prečan</i>	31
Vám už nic nevyroste, pánové	33
Střípky a střepy	34
My Prahu nedáme <i>-mn-</i>	35
Od moralizování k reformě <i>Bohemicus</i>	36
Perzekuce katolíků <i>Sdělení VONS č. 431, 433, 432</i>	38
Trestný čin: Poezie <i>Jaromír Šavřda, Sdělení VONS č. 428</i>	39
Další trest Walteru Kaniovi <i>Sdělení VONS č. 418</i>	40
Petice za Jiřího Ganse <i>Ota Bednářová, Jan Ruml aj.</i>	40
O falickém motivu a meruňkovici <i>Julián Slatina</i>	41
Zpřísnění podmínek ochranného dohledu <i>Sdělení VONS č. 440</i>	42
Podrobnosti o tr. stíhání Petra Cibulky <i>Sdělení VONS č. 442</i>	42
Obecní dům <i>Ludvík Vaculík</i>	43
Havlova vídeňská premiéra v ohlasech kritiky <i>Vladimír Tosek</i>	44
Anatomic s otazníky <i>Adolf Müller</i>	45
Zastavení s Bedřichem Fučíkem <i>Vladimír Karfík</i>	49
Pozdní známosti <i>Eva Kantůrková</i>	51
Příběh jedné knihy a jednoho přátelství <i>Jan Vladislav</i>	52
Za Pravdou <i>Jiří Hanák</i>	54
Nevzdělanost jako program <i>Martin</i>	56
Chartisté k osmdesátinám Václava Černého	57
O potřebě dialogu (k osmdesátinám V. Černého) <i>Jiří Hájek, Vladimír Kadlec</i>	58
Žít v pravdě aneb Utrpení sv. Šebestiána <i>Karel Trinkewitz</i>	61
O Kačkovi a Haškovi poněkud jinak <i>František Kautman</i>	62
O Poezii mimo domov, Obrysu a Strožovi <i>Andrzej Jagodzinski</i>	69
Ne jako včera, Jsi krajinou snů (básně) <i>Daniel Strož</i>	69
O té pravopisné patálii <i>-mj-</i>	70
K slibovanému dalšímu znásilnění mateřštiny <i>Josef Škvorecký</i>	71
Byla by reforma pravopisu opravdu zhoubná?	72
Lásky Karla Hynka Máchy <i>Jan Ryba</i>	73
Anima – šarlatová květina Dominika Tatarky <i>Karel Trinkewitz</i>	75
Londýnský Koriolanus <i>Karel Kyncl</i>	76
Stát a kulturní politika <i>Zbyněk Čeřovský</i>	78
Jaké bude v roce 2492 počasí? <i>Julián Slatina</i>	78

LISTY řídí Jiří Pelikán s redakčním kruhem (Dušan Havlíček, Zdeněk Hejzlar, Milan Horáček, Vladimír Horský, František Janouch, Cyril John, Karel Kaplan, Jiří Kosta, Karel Kyncl, A. J. Liehm, Artur London, Zdeněk Mlynář, Adolf Müller, Josef Pokštefl, Michal Reiman, Milan Schulz, Radoslav Selucký, Lubomír Sochor, Ota Šik, Vladimír Tosek, Ruth Tosková). LISTY jsou dvouměsíčník určený především čtenářům v Československu. Přečtěte a předejte známým!

V ZAHRANIČÍ je roční předplatné

DM 25. – (nebo ekvivalent v jiné valutě) pro Evropu;

DM 30. – pro USA, Kanadu, Izrael a další zámořské země (letecky);

DM 35. – pro Austrálii, N. Zéland, Jižní Afriku a Latinskou Ameriku (letecky).

PŘEDPLATNÉ a PŘÍSPĚVKY na tiskový fond (nikoli objednávky!) pošlete pouze na: LISTY, Postscheckamt München 112 76-802.

OBJEDNÁVKY časopisu a ostatní korespondenci (nikoli peníze!) pošlete pouze na adresu redakce: LISTY, Vicolo della Guardiola 22, 00186 Roma.